

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΠΑΤΡΩΝ
UNIVERSITY OF PATRAS

ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ

(πρώην Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων – Μεσολόγγι)

Πτυχιακή εργασία

Οι Ισραηλίτες της Ευρώπης, της Ελλάδας, της Θεσσαλονίκης:

Παρόν, Παρελθόν και Μέλλον

Πιαστοπούλου Αλίκη

Επιβλέπων καθηγητής

Στραβοσκούφης Αθανάσιος

Μεσολόγγι 2020

**ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ
(πρώην Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων – Μεσολόγγι)**

**Πτυχιακή εργασία
Οι Ισραηλίτες της Ευρώπης, της Ελλάδας, της Θεσσαλονίκης:
Παρόν, Παρελθόν και Μέλλον**

Πιαστοπούλου Αλίκη ΑΜ:16081

Επιβλέπων καθηγητής
Στραβοσκούφης Αθανάσιος

Μεσολόγγι 2020

Η έγκριση της παρούσας πτυχιακής εργασίας από το Τμήμα Διοικητικής Επιστήμης και Τεχνολογίας της Σχολής Οικονομικών Επιστημών και Διοίκησης του Πανεπιστημίου Πατρών (ΠΠΣ Τμήματος Διοίκησης Επιχειρήσεων- Μεσολόγγι του ΤΕΙ Δυτικής Ελλάδας) δεν υποδηλώνει απαραίτητως και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του Τμήματος.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η ιστορία των Ισραηλιτικών κοινοτήτων της Ευρώπης και ιδίως αυτών της Ελλάδας και της Θεσσαλονίκης είναι μια μακρά σειρά αγώνων για την επιβίωση, την ανάπτυξη και την επιδίωξη της ειρηνικής συνύπαρξης μέσα σε ένα περιβάλλον που εναλλασσόταν πολύ συχνά από ήρεμο έως απόλυτα εχθρικό. Μέσα σε αυτήν την πορεία τα μέλη της ισραηλιτικής κοινότητας αντιμετώπισαν πολλές προκλήσεις, επιβίωσαν και ονειρεύτηκαν για το μέλλον. Αυτή η ιστορική πορεία, η αποτύπωση της σημερινής κατάστασης, τα όνειρα και οι προσδοκίες για το μέλλον της κοινότητας αποτελούν το κέντρο του ενδιαφέροντος της παρούσας εργασίας.

Λέξεις κλειδιά: Ισραηλιτική κοινότητα, Εβραίοι, Σεφαρδίτες, Ασκενάζι, Ρωμανιώτες, ιστορική αναδρομή, προσδοκίες, φόβοι, Αντισημιτισμός

ABSTRACT

The history of the Israeli Communities in Europe, and especially of those in Greece and Thessaloniki, is a long line of fights for survival, development and an effort for peaceful coexistence in an environment that varied often between calm to completely hostile. Through this course the members of the Israeli Community faced many challenges, managed to survive and dreamed for their future. This historical course, the presentation of the modern status quo, the dreams and expectations for the future of the community are the focal point of this paper.

Keywords: Israeli Communities, Hebrews, Sepharadim, Ascenazim, Romaniotes, historical flashback, expectations, fears, Antisemitism

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	V
ABSTRACT	VI
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.....	VII
ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	IX
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	X
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο	12
1.1. Ορισμοί.....	12
1.2. Συνοπτική παρουσίαση της ιστορίας των Εβραίων	15
1.2.1. Από την εποχή του Χαλκού ως τα ρωμαϊκά χρόνια	16
1.2.2. Η Βυζαντινή, η αραβική περίοδος και ο Μεσαίωνας.....	19
1.2.3. Από τον Διαφωτισμό ως σήμερα	22
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο	25
2.1. Οι Ισραηλίτες της Ευρώπης.....	25
2.1.1. Οι Ισραηλίτες της Ευρώπης στο παρελθόν	26
2.1.2. Οι εβραϊκές κοινότητες στην Ευρώπη σήμερα	32
2.2. Οι Εβραίοι της Ελλάδας.....	33
2.2.1. Ιστορική αναδρομή των ιουδαϊκών κοινοτήτων στον ελληνικό χώρο	33
2.2.2. Ο ρόλος των Ισραηλιτικών κοινοτήτων στην ελληνική κοινωνία	36
2.2.3. Η σημερινή κατάσταση	37
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο	39
3.1. Οι Ισραηλίτες της Θεσσαλονίκης.....	39
3.2. Ιστορική αναδρομή.....	39
3.2.1. Από την αρχαιότητα έως το Βυζάντιο	39
3.2.2. Η Βυζαντινή περίοδος έως την οθωμανική κατάκτηση	41
3.2.3. Η οθωμανική περίοδος	43
3.2.4. Ο 19ος και ο 20ος αιώνας.....	47
3.3. Η εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης σήμερα	50
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο	52
4.1. Δημογραφικός άξονας.....	53
4.2. Ιστορικός άξονας	54
4.3. Κοινωνικός άξονας – σχέσεις εντός και εκτός ισραηλιτικής κοινότητας.....	55
4.4. Πολιτιστικός άξονας	57

4.5. Ελπίδες και φόβοι για το μέλλον	59
4.6 Συμπερασματικά η συνέντευξη.....	60
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο	60
5.1. Το μέλλον των ισραηλιτικών κοινοτήτων	60
5.2. Θετικές προοπτικές για τις ισραηλιτικές κοινότητες της Ελλάδας.....	61
5.3. Εμπόδια και προκλήσεις για το μέλλον	62
Επίλογος	64
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	66
Παράρτημα συνέντευξης.....	72

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στα χρόνια κατά τα οποία φοίτηση στα τμήμα διοίκησης επιχειρήσεων του ΤΕΙ Μεσολογγίου μου δόθηκε η ευκαιρία να βελτιωθώ ως άνθρωπος και να αποκτήσω περισσότερες γνώσεις τόσο στο αντικείμενό μου όσο και γενικότερα, ούτως ώστε να μπορώ να διεκδικήσω τη θέση μου στην αγορά εργασίας. Οι γνώσεις αυτές ελπίζω και εύχομαι να με βοηθήσουν καίρια στις προκλήσεις που θα ακολουθήσουν στη ζωή μου.

Για το λόγο αυτό νιώθω έντονη την υποχρέωση να ευχαριστήσω όλους όσους με στήριξαν στην προσπάθεια αυτή. Ευχαριστώ θερμά πρώτα από όλα τον εισηγητή μου, κύριο Αθανάσιο Στραβοσκούφη, για την πολύτιμη βοήθεια του στην εκπόνηση της εργασίας αυτής, δίχως την οποία πιστεύω ότι δεν θα μπορούσα να ολοκληρώσω τη συγκεκριμένη εργασία.

Παράλληλα, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους καθηγητές για τις γνώσεις που μου μετέδωσαν, όπως και όλους τους φίλους και τους συμφοιτητές μου για τις όμορφες στιγμές που περάσαμε μαζί.

Τέλος, θα ήθελα να εκφράσω τις μεγαλύτερες ευχαριστίες μου στην οικογένειά μου για την συνεχή στήριξη τους καθ' όλη την προσπάθεια μου. Τους οφείλω απόλυτη ευγνωμοσύνη και ευελπιστώ στο μέλλον να μην διαψεύσω τις προσδοκίες τους από εμένα.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ιστορία των ισραηλιτικών κοινοτήτων στην Ευρώπη είναι μια ιστορία διώξεων, αγώνων, επιτυχιών και καταστροφών. Η κοινότητες των ισραηλιτών στην Ευρώπη γεννήθηκαν μέσα από μία μακρά σειρά διώξεων του λαού αυτού από τα εδάφη του αρχαίου Ισραήλ ήδη από τα χρόνια των Ασσυρίων (2^η χιλιετία π.Χ.) μέχρι τη ρωμαϊκή κατάκτηση (1^{ος} και 2^{ος} μ.Χ. αιώνας). Η μαζική έξοδος από το Ισραήλ οδήγησε τους Ισραηλίτες στην εξορία και τους διαίρεσε σε μεγάλες πολιτιστικές υποομάδες, που συγκρότησαν την εβραϊκή διασπορά . Τα μέλη της διασπορά μοιράστηκαν σε όλο τον ευρωπαϊκό χώρο, οργανώθηκαν σε αυτόνομες κοινότητες και σταδιακά διαμόρφωσαν τη δική τους ιδιαίτερη πολιτισμική ταυτότητα. Η συνύπαρξή τους με το εκάστοτε ντόπιο στοιχείο κυμαινόταν ανά περίοδο από το αρμονική μέχρι το ταραχώδης. Κάτω από περιβάλλοντα ασφάλειας οι εβραϊκές κοινότητες ευδοκίμουςαν και προόδευαν, συνεισφέροντας καιρία στην πρόοδο των περιοχών στις οποίες υπήρχαν. Σε περιόδους όμως κρίσης και συγκρούσεων η θέση των ισραηλιτικών κοινοτήτων γινόταν επισφαλής και η ευμάρειά τους προκαλούσε τον φθόνο και τη ζήλεια των ντόπιων πληθυσμών, αλλά και την πλεονεξία των ισχυρών της εποχής. Συχνά έτσι οι εβραϊκές κοινότητες γνώριζαν τις διακρίσεις, το μίσος, τις διώξεις και τις σφαγές. Αναντίρρητα όμως η συμβολή τους στην εξέλιξη του ευρωπαϊκού και του ελληνικού χώρου ήταν και εξακολουθεί και σήμερα να είναι καιρία και σημαντική.

Ακριβώς αυτή την πορεία και τον ρόλο των ισραηλιτικών κοινοτήτων για την Ευρώπη, την Ελλάδα, τη Θεσσαλονίκη, φιλοδοξεί να παρουσιάσει η εργασία αυτή. Για την επίτευξη της φιλοδοξίας αυτής προτιμήθηκε αρχικά, στο πρώτο κεφάλαιο, η γνωριμία του αναγνώστη με τους βασικούς ορισμούς των όρων που θα παρουσιαστούν στην εργασία και η πρόταξη, παρουσίαση, μιας συνοπτικής ιστορίας του Ισραήλ έως σήμερα. Ακολουθως, στο δεύτερο κεφάλαιο, θα αποτυπωθεί η ιστορική εξέλιξη, τα σημεία σταθμοί, οι διώξεις που υπέστησαν και ο σημερινός ρόλος των ισραηλιτικών κοινοτήτων για την Ευρώπη και την Ελλάδα, ενώ στην συνέχεια, στο τρίτο κεφάλαιο, το κέντρο του ενδιαφέροντος θα στραφεί στην πόλη της Θεσσαλονίκης και θα αναλυθεί η ιδιαίτερη σχέση της με την ισραηλιτική κοινότητα στο παρελθόν και στο σήμερα. Μια συνέντευξη στην συνέχεια ενός μέλους

της εβραϊκής κοινότητας της Θεσσαλονίκης, στο τέταρτο κεφάλαιο, θα προσφέρει μια εκ των έσω θεώρηση της ιστορίας της κοινότητας, των κοινωνικών και πολιτιστικών επαφών, και των ελπίδων – αλλά και των φόβων – για τη μελλοντική πορεία της κοινότητας στην πόλη. Η εργασία έπειτα θα ολοκληρωθεί στο πέμπτο κεφάλαιο με την παρουσίαση σημαντικών παραμέτρων, τόσο θετικών όσο και αρνητικών, που αναμένεται να καθορίσουν τη μελλοντική πορεία των ισραηλιτικών κοινοτήτων στον ευρωπαϊκό και τον ελληνικό χώρο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

1.1. Ορισμοί

Λόγω του σύνθετου χαρακτήρα που παρουσιάζει η καταγραφή της ιστορίας του Ισραήλ και των ατόμων που ανήκουν στην ισραηλινή φυλετική ομάδα, είναι ιδιαίτερα χρήσιμο να επιχειρηθεί αρχικά μια γενική παρουσίαση των βασικών εννοιών που σχετίζονται με το ζήτημα που εξετάζεται. Η προσπάθεια αυτή καταγραφής των κυριότερων όρων θα βοηθήσει στην ευκολότερη παρουσίαση και κατανόηση τόσο της ιστορικής διαδρομής και της διασποράς του εβραϊκού λαού, όσο και του ποικιλόμορφου θρησκευτικού και -ιδίως- πολιτισμικού χαρακτήρα που παρουσιάζει. Η καταγραφή των ορισμών αυτών θα έχει σύντομο χαρακτήρα και θα περιοριστεί σε μερικά κεντρικά χαρακτηριστικά των όρων που θα εξεταστούν παρακάτω.

Αρχικά, το σημερινό κράτος του Ισραήλ, έκτασης περίπου 21.000 τ.χμ., ιδρύθηκε το έτος 1948, μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου πολέμου, με στόχο τον επαναπατρισμό και την πολιτογράφηση των απανταχού Εβραίων της διασποράς που επιθυμούσαν να επιστρέψουν στην εστία τους. Το 2019, στο κράτος του Ισραήλ ο πληθυσμός βρίσκεται στα 9.000.000 ανθρώπους (Abadi, 2004), με την πλειονότητα αυτών να είναι Εβραίοι (76%) και μια ισχυρή μειονότητα (περίπου 21%) να είναι αραβικής καταγωγής. Στο κράτος του Ισραήλ υπάρχουν δύο επίσημες γλώσσες, η εβραϊκή και η αραβική, που ανήκουν στην ίδια γλωσσική οικογένεια, αυτή των σημιτικών γλωσσών (Foreign ministry of Israel, 2016). Το κράτος του Ισραήλ συνορεύει στα ανατολικά με τη Συρία και την Ιορδανία, βόρεια με το Λίβανο και νότια με την Αίγυπτο (Britannica encyclopedia, λήμμα Ισραήλ). Αποτελεί μια ιδιαίτερα ανεπτυγμένη χώρα με ισχυρή, ανταγωνιστική οικονομία. Το πολίτευμά της είναι η δημοκρατία, με αρχηγό του κράτους τον Πρόεδρο, που εκλέγεται από το κοινοβούλιο (Κνέσετ) (Kellerman, 1993). Το κράτος του Ισραήλ βασίζει την ιστορική του μνήμη στη σύνδεσή του με τα αρχαία κράτη του Ισραήλ και της Ιουδαίας, των οποίων η ιστορία διαδραματίζει κεντρικό ρόλο στη θρησκευτική σκέψη και στην ιστορική μνήμη των κατοίκων.

Με τον όρο Εβραίοι (Hebrews) ή Ισραηλίτες (Israelites) είναι γνωστά τα μέλη του εβραϊκού λαού -που είναι παράλληλα γνωστός ως Ιουδαϊκό έθνος- τα οποία έλκουν την καταγωγή τους από τους αρχαίους Ισραηλίτες και ασκούν συνήθως την ιουδαϊκή θρησκεία(Λεξικό της Μοντέρνας ελληνικής Γλώσσας, 1998). Ο όρος Εβραίοι μάλιστα φαίνεται να ήταν ευρύτερος των Ισραηλιτών, αλλά σταδιακά οι όροι φαίνεται να απέκτησαν σχεδόν ίδιο περιεχόμενο. Παραπλήσιο περιεχόμενο αποδίδεται και στον όρο Ιουδαίοι/Jews (Λεξικό της Μοντέρνας ελληνικής Γλώσσας, 1998), μολονότι η συχνή χρήση των όρων ως όμοιοι έχει θολώσει την εικόνα των διαφορών τους. Οι τρεις όροι αυτοί παρουσιάζουν μια στενή συγγένεια, αν και ιστορικά υπήρχαν σημεία διάκρισης μεταξύ τους.

Με τον όρο Ιουδαϊκή διασπορά ή εξορία (Jewish diaspora or exile) ορίζονται οι μεγάλες μετατοπίσεις Ισραηλιτών και Ιουδαίων από την πατρογονική τους εστία και η εγκατάστασή τους σε διάφορα μέρη του κόσμου (Encyclopedia Britannica, λήμμα Jewish diaspora). Ιστορικά ήδη από την αρχαιότητα οι Ισραηλίτες αρχικά (8^{ος} π.Χ αι.) γνώρισαν την εξορία από τους Ασσύριους, ενώ οι Ιουδαίοι εκπατρίστηκαν κατά τη Βαβυλώνια αιχμαλωσία τον 6^ο π.Χ. αι. από τον Ναβουχοδονώσορα τον Β'. Ήδη λοιπόν κατά τα ρωμαϊκά έτη υπήρχαν αξιόλογες εστίες Εβραίων στις ρωμαϊκές επαρχίες της Ανατολής, αλλά και στην ίδια τη Ρώμη (Ben-Sasson, 1976). Η επανάσταση των Ιουδαίων κατά της Ρώμης το 66 μ.Χ. και η σύγκρουση με τους Ρωμαίους, που κατέληξε στην καταστροφή της Ιερουσαλήμ, οδήγησε πολλούς Εβραίους να καταφύγουν σε άλλα μέρη και να προσαρμοστούν σε μια προοπτική εξορίας πολλών αιώνων. Οι μετακινήσεις αυτές συνεχίστηκαν και εντάθηκαν κατά τον Μεσαίωνα, αλλά και στην περίοδο που ακολούθησε, με αποτέλεσμα οι Εβραίοι να διαχωριστούν σε πολλές διακριτές πολιτιστικές ομάδες με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά η καθεμία, για να διατηρήσουν στους τόπους εξορίας τους τον ιδιαίτερο θρησκευτικό, κοινωνικό και πολιτισμικό χαρακτήρα τους.

Η πιο γνωστή και πολυπληθέστερη από αυτές τις διακριτές ιουδαϊκές ομάδες είναι αυτή των Ασκενάζι ή Ασκεναζιτών (Ashkenazim). Αυτή η ομάδα κατά την περίοδο του Μεσαίωνα συγκεντρώθηκε εντός της επικράτειας της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας του Γερμανικού Έθνους και συγκρότησε κοινότητες στη δυτική και ανατολική Ευρώπη, κυρίως στην κοιλάδα του Ρήνου. Η μετακίνηση ξεκίνησε κατά τη Ρωμαϊκή περίοδο, αλλά εντάθηκε κατά τα τέλη της πρώτης χιλιετίας. Η γλώσσα που μιλούσαν ονομαζόταν Γίντις (Yiddish) και αποτελούσε κράμα της γερμανικής με

εβραϊκά, αραμαϊκά και σλαβικά στοιχεία, ενώ τα εβραϊκά θεωρούνταν ιερή γλώσσα (Ben-Sasson, Haim Hillel, et al, 2007). Οι Ασκενάζι υπέστησαν αρκετές διώξεις και κινήθηκαν ανατολικότερα προς την Πολωνία και την περιοχή της Βαλτικής. Το ολοκαύτωμα αποδεκάτισε τους Ασκενάζι, οι οποίοι μολαταύτα αποτελούν σήμερα το 75% των Εβραίων σε παγκόσμιο επίπεδο (Purceki).

Μία ακόμη πολυπληθής πολιτισμική ομάδα των Ιουδαίων είναι αυτή των Σεφαρδιτών ή Σεφαραδιτών (Sephardi ή Sepharadin). Το όνομά τους προέρχεται από την εβραϊκή ονομασία της Ισπανίας ή της Ιβηρικής Χερσονήσου. Οι Σεφαρδίτες είχαν ιδρύσει κοινότητες σε αρκετές περιοχές της Ισπανίας και της Πορτογαλίας, εκεί όπου εγκαταστάθηκαν κατά την περίοδο του Μεσαίωνα και διαμόρφωσαν τον ιδιαίτερο χαρακτήρα τους ως εθνοτική ομάδα με τα δικά τους ιδιαίτερα έθιμα και παραδόσεις (Zolitor, 1997). Οι κοινότητες αυτές άρχισαν να παρακμάζουν κατά την περίοδο της Ισπανικής Ανάκτησης (Reconquista), ενώ τα διατάγματα των βασιλέων της Ισπανίας το 1492 και του βασιλέα Μανουήλ Α της Πορτογαλίας το 1496 οδήγησε σε μαζική έξοδο των Σεφαραδιτών από την Ιβηρική, σε διώξεις, εκτελέσεις και μαζικούς προσηλυτισμούς στον χριστιανισμό. Όσοι δεν υπέκυψαν στην πολιτική αυτή (Anusim) του προσηλυτισμού κατέφυγαν είτε στη Βόρεια Αφρική, είτε στη νοτιοανατολική Ευρώπη, στα Βαλκάνια και σε διάφορα μέρη της Οθωμανικής αυτοκρατορίας (Λεβάντε, Αίγυπτο, Ανατολία), όπου αναμείχθηκαν με τους εκεί Εβραίους. Σήμερα οι Σεφαρδίτες αποτελούν τη δεύτερη πολυπληθέστερη εβραϊκή εθνοτική ομάδα στον κόσμο, αριθμώντας περισσότερο από 2.000.000 ανθρώπους. Από τη φυλετική αυτή ομάδα προέρχεται η γλώσσα Λαντίνο (Ιουδαιοισπανικά), μια ρομανική γλώσσα που προέρχεται από τα παλαιά ισπανικά με την προσθήκη στοιχείων από τις περιοχές που οι Σεφαρδίτες εγκαταστάθηκαν μετά την εξορία τους από την Ιβηρική (Assis, 1988).

Δεύτεροι σε πληθυσμό Εβραίοι της διασποράς είναι οι Μιζραχίτες (Mizrachi ή Mizrahim). Η ομάδα αυτή αποτελείται από τους απογόνους των εβραϊκών κοινοτήτων που είχαν σχηματιστεί στη Μέση Ανατολή και τη βόρεια Αφρική ήδη από τα βιβλικά χρόνια έως σήμερα. Ο όρος περιλαμβάνει μια τεράστια ποικιλία κοινοτήτων, όπως των Βαβυλωνίων, των Ισραηλιτών, των Ιουδαίων της Συρίας, της Περσίας, της Ιεμένης, αλλά και της Τυνησίας, της Αλγερίας και της Λιβύης (Mizrachi Jews, encyclopedia Britannica). Ο ίδιος ο όρος είναι ιδιαίτερα αντιφατικός, καθώς πριν την ίδρυση του κράτους του Ισραήλ οι Μιζραχίτες δε θεωρούσαν τον εαυτό τους

ως ξεχωριστή υποομάδα των Ιουδαίων, αλλά ταυτίζονταν με τους Σεφαραδίτες, καθώς διατηρούσαν -με ορισμένες τροποποιήσεις- τις ίδιες παραδόσεις με εκείνους. Οι Μιζραχίτες Εβραίοι τη στιγμή αυτή αριθμούν περίπου 3.500.000 ανθρώπους, κυρίως στο κράτος του Ισραήλ (3.200.000) και λιγότερο στο εξωτερικό (300.000).

Παράλληλα με αυτές τις κύριες εβραϊκές ομάδες υπάρχει μια πληθώρα μικρότερων υποομάδων, με τα δικά τους ξεχωριστά χαρακτηριστικά και τις δικές τους ιδιαίτερες παραδόσεις με διάσπαρτη καταγωγή. Ενδεικτικά και μόνο αναφέρονται εδώ οι Εβραίοι της Γεωργίας και του Καυκάσου, οι Εβραίοι της Ινδίας, η αρχαία εβραϊκή κοινότητα της Ιταλίας, οι Τείμανιμ της Υεμένης, οι Εβραίοι της Μπουκχάρα (Τατζικιστάν) και οι Εβραίοι της Κίνας (στην επαρχία Kaifeng/Καϊφενγκ). Λειτουργικές διαφορές και η ύπαρξη εθίμων και παραδόσεων από τις περιοχές που είχαν εγκατασταθεί οι ομάδες αυτές βοηθούν τη διάκρισή τους, παρόλο που πολλές φορές η διάκριση αυτή δεν είναι εμφανής (Aviv et Schneer, 2005).

Ειδικά για τον ελληνικό χώρο σημαντική εβραϊκή ομάδα ήταν αυτή των Ρωμανιωτών. Η κοινότητα αυτή είναι αρχαιότατη (όπως θα δούμε πιο κάτω) και θεωρείται η παλαιότερη κοινότητα Εβραίων στην Ευρώπη. Καθώς η κοινότητα αυτή ζούσε στην περιοχή της ανατολικής Μεσογείου για αιώνες, επηρεάστηκε έντονα από τον ελληνικό πολιτισμό και υιοθέτησε την ελληνική γλώσσα, δημιουργώντας τη διάλεκτο που είναι γνωστή ως ρωμανιώτικα ή γεβανικά, προερχόμενη από την ελληνιστική κοινή με εβραϊκές επιδράσεις. Το όνομά τους προέρχεται από το παλαιό όνομα των κατοίκων της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, Ρωμαίοι. Οι Ρωμανιώτες διατήρησαν τον ξεχωριστό τους χαρακτήρα από τους Σεφαρδίτες, που έφτασαν στον ελληνικό χώρο κατά την Οθωμανική περίοδο μέχρι και σήμερα (Gkoumas, 2016).

1.2. Συνοπτική παρουσίαση της ιστορίας των Εβραίων

Η παρουσίαση της ιστορικής εξέλιξης του Ιουδαϊκού λαού παρουσιάζει μια δεδομένη ιδιομορφία. Αυτό συμβαίνει καθώς εμφανίζονται παράλληλα η βιβλική αφήγηση και η ιστορική έρευνα. Κατά τη βιβλική παράδοση γενάρχες των Ισραηλιτών ήταν οι βιβλικοί πατριάρχες Αβραάμ και Σάρα, Ισαάκ και Ρεβέκκα και τελευταίος ο Ιακώβ, ο οποίος έλαβε το όνομα Ισραήλ. Το γεγονός αυτό προσφέρει τη

σχετική διάκριση του όρου Ισραηλίτες, από τον ευρύτερο όρο Εβραίοι και τον στενότερο Ιουδαίοι, μολονότι –όπως ειπώθηκε πιο πάνω- οι όροι αυτοί ταυτίστηκαν (Dever, 2001). Η ιστορική και αρχαιολογική έρευνα από την άλλη, αντιμετωπίζει με απορριπτικό τρόπο τη θρησκευτική αφήγηση, θεωρώντας ότι πρόκειται για εθνικό μύθο. Σύμφωνα με τους αρχαιολόγους η δημιουργία μιας ιδιαίτερης εθνικής και θρησκευτικής ταυτότητας που ξεχώριζε από τους υπόλοιπους πληθυσμούς της Χαναάν δεν ήταν αποτέλεσμα κατακτήσεως. Κατά τη γνώμη τους οι Εβραίοι ήταν αυτόχθονες κάτοικοι της περιοχής που καθιέρωσαν μια διακριτή μονοθεϊστική λατρεία με κέντρο της τον θεό Γιαχβέ (Yahweh) και ξεχωριστές λατρευτικές πρακτικές. Με το πέρασμα του χρόνου η λατρεία εξαπλώθηκε σε περιοχές του Λεβάντε, της Συρίας, της Υπεριορδανίας και διαμόρφωσαν την εθνοτική ομάδα των Ισραηλιτών, διαχωρίζοντάς την από τις υπόλοιπες Χαναανιτικές φυλές. Έχοντας αυτό υπόψη είναι δόκιμο να γίνει μια σύντομη ιστορική αναδρομή στην ιστορία του εβραϊκού λαού ως σήμερα (Tubb, 1998).

1.2.1. Από την εποχή του Χαλκού ως τα ρωμαϊκά χρόνια

Η αρχαία ιστορία του Ισραήλ ξεκινά από την περιοχή του Λεβάντε. Πρόκειται για τη ζώνη που εκτείνεται σε μια απόσταση 400 μιλίων από Βορρά προς Νότο, με βόρεια σύνοδο την οροσειρά του Ταύρου και νότιο άκρο την Χερσόνησο του Σινά. Αντίστοιχα, η έκταση από Δύση προς Ανατολή είναι 100 μίλια και έχει ως όρια ανατολικά την έρημο της Αραβίας, μιας και δυτικά βρέχεται από τη Μεσόγειο. Η περιοχή του Λεβάντε κατά την εποχή του Χαλκού συνόρευε δυτικά με τη Μεσοποταμία, νοτιοανατολικά με την Αίγυπτο και βόρεια με τα ισχυρά βασίλεια της Ανατολίας. Αποτέλεσμα ήταν η περιοχή, ειδικά κατά την Ύστερη εποχή του Χαλκού (1400-1200π.Χ), να αποτελεί συχνά πεδίο συγκρούσεων και να γνωρίσει την εγκατάλειψη και τον έλεγχο από ισχυρότερες δυνάμεις, όπως οι Αιγύπτιοι. Οι Χαναανατικοί λαοί της περιοχής ζούσαν σε πόλεις-κράτη και αναλωνόταν σε συγκρούσεις μεταξύ τους, ζητώντας συχνά τη διαιτησία των Αιγυπτίων (Killebrew, 2005). Αυτό το πολιτικό σύστημα κατέρρευσε με τη συνολική κατάρρευση των πολιτισμών της εποχής του Χαλκού και άνοιξε τον δρόμο σε νέους πολιτικούς σχηματισμούς και την ανάδειξη εθνοτικών ομάδων, όπως οι Φοίνικες, οι Φιλιισταίοι και οι Ισραηλίτες (Miller-Hayes, 1986).

Η εμφάνιση και η ανάπτυξη των εβραϊκών βασιλείων του Ισραήλ και του Ιούδα/Ιουδαίας ανάγεται στη εποχή του Σιδήρου. Μια πρώτη αναφορά στο όνομα Ισραήλ γίνεται στα 1200 π.Χ στη στήλη του Αιγύπτιου Φαραώ Μερνεφθά, στην οποία πιθανότατα ο όρος αποδίδεται σε ένα εθνικό γκρουπ παρά σε ένα ήδη παγιωμένο και σχηματισμένο κράτος (Miller-Hayes, ο.π.). Οι ασυνήθιστα καλές κλιματολογικές συνθήκες οδήγησαν στην αύξηση του πληθυσμού και σε πολιτιστική εξέλιξη, που βοήθησε τη δημιουργία των νέων κρατών. Έτσι, όπως πιστεύει η ιστορική έρευνα, κατά τον 10^ο αιώνα στην περιοχή είχε ιδρυθεί και αναπτυχθεί το βασίλειο του Ισραήλ, το οποίο ανταγωνιζόταν με τους γειτονικούς του λαούς (Φοίνικες, Αραμαίοι, Τύρος, Μωαβίτες, Αμμωνίτες) για την κατοχή περιοχών στα σύνορά τους. Πρωτεύουσα του βασιλείου αυτού ήταν η Σαμάρεια. Το βασίλειο της Ιουδαίας φαίνεται να ιδρύθηκε λίγο αργότερα στα νότια του βασιλείου του Ισραήλ και αρχικά να ήταν πιο αραιοκατοικημένο σε σχέση με τον βόρειο συγγενή του. Αργότερα όμως ισχυροποιήθηκε και απέκτησε ισχυρότατο διοικητικό κέντρο, την Ιερουσαλήμ, κατά τον 8ο π.Χ αιώνα (Golden, 2004). Ισχυροί βασιλιάδες αναδείχθηκαν την περίοδο αυτή (πιθανόν 10^ο-9^ο αι. π.Χ), ο Δαβίδ και ο Σολομώντας, μολονότι οι ιστορικοί αμφιβάλλουν για το κατά πόσο είχαν επιτύχει να ενοποιήσουν τα δύο βασίλεια.

Το βασίλειο του Ισραήλ διατηρήθηκε ως τον 8^ο αιώνα. Τότε, μετά από μια περίοδο συγκρούσεων με το ισχυρό κράτος της νεοασσυριανής αυτοκρατορίας, σταδιακά ηττήθηκε και καταστράφηκε. Κατά τη συνήθη πρακτική τους οι Ασσύριοι μετακίνησαν τους Ισραηλίτες και τους εγκατέστησαν σε διάφορα μέρη της αυτοκρατορίας τους, όπως τη Μηδία και την Περσία, γεννώντας την ιστορία των 10 χαμένων φυλών του Ισραήλ, μιας πρώτης διασποράς των εβραϊκών φυλών. Πολλοί πρόσφυγες κατέφυγαν στο βασίλειο του Ιούδα, το οποίο ισχυροποιήθηκε και συνέχισε την ύπαρξή του, μάλλον ως υποτελές κράτος των Ασσυρίων (Coogan, 1998).

Το Βασίλειο της Ιουδαίας καταστράφηκε από τους Βαβυλώνιους το 586 π.Χ. Καθώς το βασίλειο της Ιουδαίας συνόρευε με ισχυρές αυτοκρατορίες (Νεοασσύριοι, Αιγύπτιοι, Βαβυλώνιοι) ήταν αναγκασμένο να λειτουργεί ως υποτελές κράτος και να συμμαχεί με τις ισχυρότερες δυνάμεις για να επιβιώσει. Μια αποτυχημένη επανάσταση του Ζεδεκία οδήγησε στην καταστροφή της Ιερουσαλήμ και στη Βαβυλώνια αιχμαλωσία των επιφανών Ιουδαίων (Coogan, ο.π.).

Στην κλασική εποχή οι Ιουδαίοι βρέθηκαν αρχικά υπό τον έλεγχο των Περσών και έπειτα του Αλέξανδρου και των διαδόχων του. Ο Πέρσης Μέγας Βασιλιάς Κύρος, νίκησε τους Βαβυλώνιους και κυρίευσε τα εδάφη που κατείχαν. Με διάταγμα του έδωσε τη δυνατότητα στους Εβραίους να επιστρέψουν στις εστίες τους. Έτσι δεκάδες χιλιάδες Ιουδαίων γύρισαν πίσω και ξαναέκτισαν τον ναό της Ιερουσαλήμ, ενώ η επικράτεια οργανώθηκε ως θεοκρατικού τύπου κράτος με επικεφαλής τον Αρχιερέα (κληρονομικό αξίωμα) και έναν κυβερνήτη διορισμένο από τους Πέρσες ([Lipschitz et Oeming, 2006](#)).

Με την ήττα των Περσών από τον Μ. Αλέξανδρο και τον θάνατό του η Ιουδαία πέρασε στα χέρια των Σελευκιδών. Οι αρχικά εγκάρδιες σχέσεις των Σελευκιδών με τους Ιουδαίους κατοίκους της επαρχίας σταδιακά αντικαταστάθηκαν από εχθρότητα, ιδίως λόγω των συγκρούσεων μεταξύ εξελληνισμένων και μη Ιουδαίων και την απόπειρα του Πτολεμαίου Δ΄ επιφανούς να περιορίσει τις θρησκευτικές πρακτικές των Ιουδαίων. Αυτό οδήγησε στην επανάσταση των Μακκαβαίων (174-135 π.Χ), στην εκδίωξη των Σελευκιδών και στη δημιουργία ανεξάρτητου κράτους υπό τη δυναστεία των Ασμοναίων/Ασμονέων (Jagersma, 1994).

Το βασίλειο έπεσε στα χέρια των Ρωμαίων αργότερα, μετά την κατάρρευση του Σελευκιδικού βασιλείου. Ο Πομπήιος ο Μέγας κυρίευσε την επαρχία, κατέστρεψε μερικώς την Ιερουσαλήμ και έκανε το βασίλειο υποτελές στους Ρωμαίους. Οι εμφύλιοι των Ρωμαίων επέτρεψαν στους Ασμοναίους να διεκδικήσουν ξανά την ανεξαρτησία τους με τη βοήθεια των Πάρθων, όμως οι Ρωμαίοι αντέδρασαν και βοήθησαν τον Ηρώδη να ανέλθει στην εξουσία και να ιδρύσει δική του δυναστεία. Σταδιακά το βασίλειο από προτεκτοράτο κατέληξε να διοικείται, με σκληρό μάλιστα τρόπο, από τους Ρωμαίους διοικητές γειτονικών επαρχιών. Οι Ιουδαίοι επαναστάτησαν (66μ.Χ.) και ονόμασαν το κράτος τους Ισραήλ. Η αντίδραση όμως των Ρωμαίων ήταν ιδιαίτερα σκληρή. Οι Ρωμαίοι υπό τον Βεσπασιανό και τον Τίτο κατέπνιξαν την επανάσταση, κατέστρεψαν τον ναό της Ιερουσαλήμ και κατέσφαξαν περίπου 1 εκατομμύριο Ιουδαίους, παίρνοντας 100.000 αιχμαλώτους πίσω στη Ρώμη. Την ίδια τύχη είχαν και άλλες δύο επαναστάσεις (115-117 μ.Χ., 132-136 μ.Χ.). Το 131 μ.Χ. ο αυτοκράτορας Αδριανός μετονόμασε την Ιερουσαλήμ σε Αέλια Καπιτωλίνα (Aelia capitolina) και απαγόρευσε στους Ιουδαίους την είσοδο στην πόλη. Οι συνεχείς διώξεις των επόμενων ετών, σε συνδυασμό με την κρίση της

ρωμαϊκής αυτοκρατορίας οδήγησε αρκετούς από τους εναπομείναντες Εβραίους να καταφύγουν στην Περσία, που υπό τους Σασσανίδες είχε πιο ανεκτική θρησκευτική πολιτική αλλά και ισχυρή εβραϊκή κοινότητα στη Βαβυλώνα (Jagersma, ο.π.).

1.2.2. Η Βυζαντινή, η αραβική περίοδος και ο Μεσαίωνας

Η ιστορία των Ισραηλιτών κατά την περίοδο του Μεσαίωνα μπορεί να διακριθεί στη βάση των όσων έμειναν στην περιοχή του κράτους του Ισραήλ, το οποίο όμως δεν αποτελούσε ανεξάρτητο πια κράτος, αλλά ήταν επαρχία διαφόρων ανά περιόδων αυτοκρατοριών και βασιλείων, και στην ιστορία των Εβραίων που είχαν διασπαρθεί σε διάφορες ανά τον κόσμο κοινότητες, προσπαθώντας να διατηρήσουν την πολιτισμική, θρησκευτική και γλωσσική τους ταυτότητα σε περιβάλλον ξένο και αρκετές φορές εχθρικό εναντίον τους. Ο διαχωρισμός αυτός και η ύπαρξη πολλών ιουδαϊκών εστιών σε όλο τον κόσμο καθιστά ιδιαίτερα δύσκολη τη λεπτομερή παρακολούθηση όλων των ιστορικών γεγονότων που τους αφορούν. Κατά συνέπεια, για την εργασία αυτή, θα προτιμηθεί μια σχηματική παρουσίαση των σημαντικών γεγονότων που σχετίζονται με την εξέλιξη της ιστορίας των Εβραίων τόσο στην επικράτειά τους, όσο και στη διασπορά που θα μας απασχολήσει με περισσότερες λεπτομέρειες και στα επόμενα κεφάλαια.

Όπως αναφέρθηκε πιο πάνω, μετά την καταστολή των επαναστάσεων το βασίλειο των Ιουδαίων υποβιβάστηκε σε ρωμαϊκή επαρχία. Ο Αδριανός μετονόμασε την επαρχία σε Παλαιστίνη. Την περίοδο εκείνη συνέβησαν ιδιαίτερες αλλαγές τόσο σε πολιτικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο κοινωνικής οργάνωσης για τους Εβραίους που παρέμειναν στην περιοχή, με αρκετούς να ασπάζονται τον Χριστιανισμό, ενώ αυξήθηκαν οι γνωστικές απαιτήσεις για τον Ιουδαϊσμό (Gil, 1997). Στα πρώιμα βυζαντινά χρόνια η Ιερουσαλήμ ξανά απέκτησε το όνομά της, από τον Κωνσταντίνο τον Μέγα, ενώ η μητέρα του Ελένη, μετά από προσκύνημα ίδρυσε σημαντικές εκκλησίες (Πανάγιος Τάφος) και έδωσε ισχυρό χριστιανικό χαρακτήρα στην πόλη, ενώ δόθηκε η άδεια στους Εβραίους να την επισκέπτονται. Στα χρόνια μάλιστα του Ιουλιανού, εμφανίστηκαν σχέδια για την ανοικοδόμηση του ιουδαϊκού ναού, που όμως δεν πραγματοποιήθηκε λόγω του θανάτου του αυτοκράτορα (363 μ.Χ.) (Ben-Sasson, 1976).

Από τον 4ο αιώνα και μέχρι το 634 μ.Χ. η Ιουδαία ήταν επαρχία της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Την περίοδο αυτή η κυριαρχία του Ορθόδοξου Χριστιανισμού οδήγησε στη σταδιακή επικράτηση του χριστιανικού στοιχείου και στον περιορισμό των Ιουδαίων κάτω του 20% του συνολικού πληθυσμού, συγκεντρωμένου κυρίως στην περιοχή της Γαλιλαίας. Σταδιακά μια σειρά απαγορεύσεων έθεσαν στο περιθώριο τους Εβραίους και οδήγησαν σε εξεγέρσεις, ιδίως των Σαμαριτών, που πνίγηκαν στο αίμα. Το 611 μ.Χ. οι Σασσανίδες Πέρσες κυριεύσαν την Ιερουσαλήμ, δίνοντας για λίγο τον έλεγχο της περιοχής στους Ιουδαίους, μέχρι την ανακατάληψη της από τον Ηράκλειο (Ben-Sasson, ο.π.).

Η επαρχία πέρασε αργότερα (634μ.Χ.) στα χέρια των Αράβων. Η Παλαιστίνη κατελήφθη από τον Μωαβία Α΄ και έγινε μέρος της αραβικής αυτοκρατορίας. Μάλιστα ο Μωαβίας στέφθηκε χαλίφης στην Ιερουσαλήμ το 661 μ.Χ., ιδρύοντας τη δυναστεία των Ομμεϋαδών. Οι Άραβες ίδρυσαν τόπους προσκυνήματος στην πόλη, που απέκτησε και γι' αυτούς ιερό χαρακτήρα. Ως πρωτεύουσα της επαρχίας ιδρύθηκε η πόλη Ράμλα, ενώ το 750 μ.Χ. οι διακρίσεις κατά των μουσουλμάνων που δεν είχαν αραβική καταγωγή οδήγησε στην πτώση των Ομμεϋαδών και στην άνοδο των Αβασσιδών. Παράλληλα, μέτρα διάκρισης των Εβραίων που θεσπίστηκαν την περίοδο της αραβικής κατάκτησης ήταν η υποχρεωτική ένδυση με κίτρινο σταυρό στο καπέλο και στον λαιμό, η υιοθέτηση ειδικού φόρου για μη μουσουλμάνους και η απαγόρευση ίδρυσης τόπων λατρείας (Gilbert, 2010).

Μια σύντομη ανάπαυλα από τον μουσουλμανικό έλεγχο προσέφεραν οι σταυροφορίες και η ίδρυση του βασιλείου της Ιερουσαλήμ. Την περίοδο αυτή, τον έλεγχο είχε η Δυτική εκκλησία (καθολικοί) ενώ μουσουλμάνοι και Ιουδαίοι γνώρισαν σφαγές και διωγμούς. Κατά τη διάρκεια των σταυροφοριών οι Ιουδαίοι που τύχαιναν στον δρόμο των σταυροφόρων εξαναγκάζονταν σε υποχρεωτικό προσηλυτισμό ή μαρτυρικό θάνατο. Έτσι οι σταυροφορίες είναι χαραγμένες με μελανά χρώματα στη μνήμη των Εβραίων (Elukin, 2007).

Με την κατάληψη του σταυροφορικού βασιλείου από τους Αιγύπτιους η επαρχία πέρασε ξανά σε μουσουλμανικά χέρια. Οι Μαμελούκοι της Αιγύπτου διατήρησαν στην κατοχή τους την περιοχή μέχρι το 1517. Στους Ιουδαίους επιβλήθηκαν αρκετές απαγορεύσεις, ενώ η περιοχή ενσωματώθηκε στην επαρχία της Συρίας. Παράλληλα, η καταστροφή των παράκτιων χώρων οδήγησε στη

συγκέντρωση του πληθυσμού και όλων των δραστηριοτήτων στο εσωτερικό της χώρας. Η κατάσταση αυτή διατηρήθηκε μέχρι την οθωμανική κατάκτηση του 1516 (Gil, 1997).

Παράλληλα με την ιστορία των Ισραηλιτών που παρέμειναν στην επαρχία της Ιουδαίας καθ' όλη τη διάρκεια του Μεσαίωνα, εκτυλίχθηκε μια άλλη αντίστοιχη ιστορία, που περιελάμβανε όσους από τους Ισραηλίτες εγκατέλειψαν τα πατρογονικά τους εδάφη και ίδρυσαν κοινότητες διάσπαρτες στον ευρωπαϊκό χώρο, στη βόρεια Αφρική και σε εδάφη της Ασίας. Η λεπτομερής παρακολούθηση της εξέλιξης των κοινοτήτων αυτών είναι εκτός των στόχων της εργασίας αυτής, ενώ παράλληλα η στενότερη παρακολούθηση της ιστορίας των εβραϊκών κοινοτήτων στον ευρωπαϊκό και ελληνικό χώρο θα απασχολήσουν τα επόμενα κεφάλαια. Στο πλαίσιο λοιπόν του παρόντος κεφαλαίου, θα αναφερθούν περιληπτικά τα κεντρικά ιστορικά στοιχεία.

Η αρχή του Μεσαίωνα υπήρξε μια εποχή ανάπτυξης για τις εβραϊκές κοινότητες στην Ευρώπη. Κάτω από την ανεκτική πολιτική των Βησιγόθων, οι Ιουδαίοι κατόρθωσαν να δημιουργήσουν ισχυρές κοινότητες σε σημαντικό μέρος της βόρειας Ευρώπης (Ασκενάζι) και της Ιβηρικής Χερσονήσου (Σεφαρδίτες). Η ύπαρξη της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας αρχικά, αλλά και των Βησιγοθικών κρατών συνέβαλε στην εύκολη μετακίνηση και εγκατάσταση των Ιουδαίων στις πόλεις του ευρωπαϊκού χώρου και της βόρειας Αφρικής. Σταδιακά ο αριθμός τους αυξήθηκε εντυπωσιακά και σε πολλές πόλεις εμφανίστηκαν πολυπληθείς κοινότητες Ιουδαίων που επιδίδονταν κυρίως στο εμπόριο και σε άλλες οικονομικές δραστηριότητες (Rutgers, 2018).

Με την κατάρρευση της δυτικής ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και τη σταδιακή ενίσχυση του ρόλου της Ρωμαιοκαθολικής εκκλησίας, η κατάσταση για τους Εβραίους άλλαξε προς το χειρότερο. Παρόλο που πολλές φορές τόσο η επίσημη εκκλησία, όσο και ηγεμόνες προσπάθησαν να επιβάλλουν μέτρα προστασίας των Εβραίων, δεν ήταν λίγες οι φορές που οι τελευταίοι έπεσαν θύματα διακρίσεων, διώξεων, ή αναγκάστηκαν να ασπαστούν υποχρεωτικά τον Χριστιανισμό για να σώσουν τη ζωή τους. Η κατάσταση αυτή επιδεινώθηκε δραματικά κατά την περίοδο της ανακατάληψης της Ισπανίας (Reconquista) και των σταυροφοριών, οπότε και μεγάλες πληθυσμιακές ομάδες Εβραίων αναγκάστηκαν είτε να προσηλυτιστούν, είτε να εγκαταλείψουν τις εστίες τους, είτε να μαρτυρήσουν για την πίστη τους.

Παράλληλα, πολλοί ηγεμόνες της περιόδου επιδιώκοντας να επωφεληθούν από την ευμάρεια των ιουδαϊκών κοινοτήτων, εξέδωσαν διατάγματα με τα οποία εκβιαστικά συγκέντρωσαν τις περιουσίες των διωκόμενων Ιουδαίων (Davies et Frankenstein, 1984).

Σε μια εποχή δεισιδαιμονίας και αμάθειας, ειδικά στον ύστερο Μεσαίωνα, οι Εβραίοι κατηγορήθηκαν για μια σειρά καταστροφών και δεινών [τελετουργικές δολοφονίες, κατηγορίες του αίματος (blood libels), εμφάνιση του μαύρου θανάτου (πανούκλα)] και υπέστησαν διωγμούς, βασανιστήρια και σφαγές. Μικρή περίοδο ανάπαυσης προσέφερε σε αυτούς η περίοδος της Αναγέννησης, όταν, ειδικά στις πόλεις της Ιταλίας και της Γαλλίας, η θέση τους βελτιώθηκε σημαντικά και συνέβαλαν καθοριστικά στην ευημερία των πόλεων στις οποίες είχαν τις κοινότητες τους.

1.2.3. Από τον Διαφωτισμό ως σήμερα

Στην ενότητα αυτή θα καλυφθούν σε πολύ αδρές γραμμές τα γεγονότα που οδήγησαν στη σημερινή κατάσταση του κράτους του Ισραήλ και στα σημερινά δεδομένα για την ιουδαϊκή διασπορά. Η ιστορία της περιόδου αυτής αρχικά ακολουθεί τη διαίρεση των προηγούμενων αιώνων σε δύο διακριτά μέρη, μέχρι τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, όταν και η ίδρυση του κράτους του Ισραήλ μεταβάλλει τις συνθήκες. Ακολουθεί η περίοδος επιστροφής μέρους των Εβραίων στην πατρογονική τους εστία και εγκατάστασής τους, που οδηγεί στη σημερινή πραγματικότητα του ισραηλινού κράτους και της έντονης παρουσίας των Εβραίων του εξωτερικού. Αναγκαστικά βέβαια, λόγω της έκτασης της εργασίας, θα αναφερθούν μόνο σημεία και γεγονότα που υπήρξαν σταθμοί στην πορεία αυτή.

Αρχικά, η επαρχία της Παλαιστίνης/Συρίας των Αράβων έδωσε τη θέση της στην οθωμανική κατάκτηση. Η περιοχή έμεινε τα χέρια των Οθωμανών, με πολύ μικρά διαλείμματα, μέχρι το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου, έστω και μέσα από υποχωρήσεις της οθωμανικής κυβέρνησης προς τους Άγγλους και τους Γάλλους. Με το τέλος όμως του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου η περιοχή περιήλθε στα χέρια των Βρετανών κυρίως και λιγότερο των Γάλλων, με τους πρώτους να αναλαμβάνουν τη διοίκηση της περιοχής του σημερινού Ισραήλ (Kramer, 2011).

Παράλληλα, στον ευρωπαϊκό χώρο οι Ισραηλίτες ευνοήθηκαν από την ανάπτυξη του Διαφωτισμού. Η ίδρυση των φωτισμένων δεσποτειών, η αναγνώριση της αξίας του ορθολογισμού και του ανθρωπισμού έθεσε τέλος στην περίοδο της δεισδαιμονίας και της τυφλής υπακοής στα δόγματα. Το νέο περιβάλλον, πιο ελεύθερο και με έμφαση στα δικαιώματα των μειονοτήτων και των αδύναμων κοινωνικών ομάδων, συνέβαλε αποφασιστικά στη βελτίωση της θέσης των Ισραηλιτών στις κοινότητες της Ευρώπης. Παράλληλα, άνοιξε ο δρόμος για την πλήρη αναγνώριση των πολιτικών τους δικαιωμάτων και την κατάργηση των διακρίσεων εναντίον τους. Η τάση αυτή ολοκληρώθηκε στις αρχές του 20ου αιώνα σε όλη την Ευρώπη με τη χειραφέτηση των Εβραίων της Ρωσίας κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου (Dubin, 2005). Σημαντικό γεγονός επίσης κατά τον 19ο και 20ο αιώνα ήταν η μετανάστευση των Ιουδαίων στις Η.Π.Α και η εγκαθίδρυση ισχυρών κοινοτήτων στις πόλεις της χώρας, με υψηλό βαθμό ενσωμάτωσης στην αμερικανική κουλτούρα.

Οι ελπίδες και η επιθυμία των απανταχού Ιουδαίων της διασποράς για επιστροφή στα εδάφη που αναγνώριζαν ως ιστορικό Ισραήλ και εγκαθίδρυση ενός κράτους γνώρισε ιδιαίτερη έξαρση κατά τον 18ο αιώνα και εξής. Μολονότι προϋπήρχε ως επιθυμία και σκέψη των Ιουδαίων, κατά τη μοντέρνα περίοδο η ιδέα σχηματοποιήθηκε και απέκτησε πολιτικό χαρακτήρα. Αναπτύχθηκε έτσι το κίνημα του Σιωνισμού κατά τα τέλη του 19ου αιώνα στην κεντρική και ανατολική Ευρώπη, ως ένα εθνικό ανανεωτικό κίνημα. Την τάση για επιστροφή και εγκατάσταση των Ισραηλινών της διασποράς πίσω στην πατρίδα τους μάλιστα ενίσχυσε η ανάπτυξη ενός νέου ρεύματος αντισημιτισμού στην κεντρική και ανατολική Ευρώπη, που είχε οδηγήσει σε διώξεις Εβραίων της διασποράς (Brenner et Shelley, 2003).

Οι διώξεις αυτές πήραν συστηματικό χαρακτήρα και φρικτή μορφή με το Ολοκαύτωμα (Dwork et Van Pelt, 2003). Με τον όρο αυτό είναι γνωστή η γενοκτονία των Ισραηλινών της Ευρώπης από τη ναζιστική Γερμανία και τους συνεργούς της. Κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου, μεταξύ 1941-1945, περίπου τα 2/3 των Ιουδαίων της Ευρώπης, περίπου 6.000.000 άνθρωποι δολοφονήθηκαν στα διάφορα στρατόπεδα συγκέντρωσης και στα γκέτο των πόλεων της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης. Η πολιτική αυτή της ναζιστικής Γερμανίας στα πλαίσια του σχεδίου "Τελική Λύση", που οδήγησε στο θάνατο 11.000.000 ανθρώπους, αποτελεί

τη μεγαλύτερη σε έκταση γενοκτονία πληθυσμού σε όλη την ιστορία της ανθρωπότητας, μία θηριωδία αδιανόητου μεγέθους.

Με το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου ξεκίνησαν οι διεργασίες για την ίδρυση του κράτους του Ισραήλ στην περιοχή του ιστορικού Ισραήλ. Με δεδομένη τη βρετανική κατοχή και την ύπαρξη των αραβικών πληθυσμών η πορεία δημιουργίας του κράτους υπήρξε ταραχώδης. Μετά από μία αρχική περίοδο συγκρούσεων, τον Μάιο του 1948 ανακοινώθηκε από τον Μπεν Γκουριόν η ίδρυση του κράτους του Ισραήλ. Εξαρχής το νεοσύστατο κράτος αντιμετώπισε την εχθρότητα των αραβικών χωρών της περιοχής και των κατοίκων (ειδικά των Παλαιστινίων) που ζούσαν στα όρια του κράτους που ιδρύθηκε. Αποτέλεσμα ήταν μια σειρά αραβοϊσραηλινών πολέμων και συγκρούσεων στο εσωτερικό του Ισραήλ (Arab-Israeli wars, *Encyclopædia Britannica*), τα οποία διαμόρφωσαν το έδαφος, την πολιτική και τον χαρακτήρα του νέου κράτους, ενώ συνεχίζονται (με μειωμένη κάπως την ένταση) ακόμα και σήμερα (Ben-Sasson, 1985).

Σήμερα στο κράτος του Ισραήλ κατοικούν περίπου 8.700.000 άνθρωποι (2017), ενώ περίπου 6.000.000 βρίσκονται σε άλλες χώρες εκτός Ισραήλ (WJP 2017). Το πολίτευμα της χώρας είναι κοινοβουλευτική δημοκρατία με νομοθετικό όργανο την Κνεσετ. Η χώρα απολαμβάνει ισχυρή οικονομία και κατά κεφαλήν εισόδημα, ενώ η επιστροφή (alíyia) των απανταχού Εβραίων της διασποράς έχει οδηγήσει στην ύπαρξη μιας ποικιλίας πολιτιστικών διαφοροποιήσεων ανάλογα με την περιοχή από την οποία κατάγονταν οι άνθρωποι που επέστρεψαν στο κράτος του Ισραήλ, ενώ παράλληλα διεξάγεται και μια ευρεία συζήτηση γύρω από τις σχέσεις των Εβραίων εντός του Ισραήλ με αυτούς της διασποράς, στις κοινότητες εκτός Ισραήλ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

2.1. Οι Ισραηλίτες της Ευρώπης

Οι Ισραηλίτες κατείχαν μία ιδιαίτερη θέση μέσα στο ευρωπαϊκό σύστημα. Όντας ήδη από τα ρωμαϊκά χρόνια ριζωμένοι μέσα στις περισσότερες περιοχές του ευρωπαϊκού χώρου διαδραμάτισαν σημαίνοντα ρόλο στις ευρωπαϊκές εξελίξεις μέσα από τις κοινότητές τους. Ο ρόλος τους αυτός και η σημασία του όμως τους έφερε εξ αρχής σε μία ιδιαίτερη σχέση τόσο με τους εκάστοτε φορείς ισχύος, όσο και με τους ντόπιους πληθυσμούς, οι οποίοι άλλοτε συνεργάζονταν και συμβίωναν ομαλά και άλλοτε αντιμετώπιζαν με καχυποψία τις εβραϊκές κοινότητες, σε βαθμό που άγγιζε αρκετές φορές την ανοιχτή εχθρότητα και την έκρηξη του αντισημιτισμού. Οι τάσεις αυτές έχουν τις ρίζες τους ήδη στον Μεσαίωνα και συνεχίζονται να παρατηρούνται μέχρι τις ημέρες μας, έχοντας φέρει πολλές φορές τους εβραϊκούς πληθυσμούς σε στιγμές απόγνωσης, μέσα από διακρίσεις εναντίον τους, πολιτικής απομόνωσης και διώξεων.

Στο παρόν κεφάλαιο θα επιχειρηθεί να γίνει μία γενική περιγραφή ακριβώς αυτών των στοιχείων τόσο στον ευρωπαϊκό χώρο, όσο και στα πλαίσια της Ελλάδας. Καθώς πρόκειται μάλιστα για ιδιαίτερα πολύπλοκες σχέσεις που διαρκούσαν για πάνω από μία χιλιετία και συνεχίζονται και σήμερα είναι προφανές ότι οι αναφορές θα περιοριστούν σε ιδιαίτερα βασικά στοιχεία, που επιτρέπουν την εξαγωγή κεντρικών συμπερασμάτων για τη σχέση των Ισραηλιτών της διασποράς με τους ντόπιους πληθυσμούς που συναντούσαν και τον ρόλο τους στην περιοχή που είχαν εγκατασταθεί. Έτσι η μελέτη θα περιοριστεί σε στοιχεία για τον κοινωνικό ρόλο που οι Εβραίοι διαδραμάτιζαν, στη σχέση τους με τους επίσημους κρατικούς και θρησκευτικούς φορείς, στη σχέση με τους υπόλοιπους κατοίκους στα πλαίσια των κοινοτήτων που υπήρχαν εβραϊκές κοινότητες και στις διώξεις που υπέστησαν κατά καιρούς οι Εβραίοι ως σήμερα.

2.1.1. Οι Ισραηλίτες της Ευρώπης στο παρελθόν

Όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο η εμφάνιση εβραϊκών κοινοτήτων στον ευρωπαϊκό χώρο ξεκίνησε νωρίς στα ρωμαϊκά χρόνια. Κατά την πρώτη περίοδο της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας οι Εβραίοι είχαν ενταχθεί ομαλά στις κοινότητες που είχαν συγκεντρωθεί και δεν αντιμετώπιζαν ιδιαίτερες διώξεις από τους επίσημους φορείς. Μεγάλες αλλαγές παρουσιάστηκαν μετά την παρακμή της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και την άνοδο του χριστιανισμού, μετά τα έτη της βασιλείας του Μεγάλου Κωνσταντίνου. Μολαταύτα, ειδικά στην κεντρική και βόρεια Ευρώπη, πλούσιες και ισχυρές εβραϊκές κοινότητες είχαν αναπτυχθεί, όπως και στην Ισπανία, με τις αρχές να δείχνουν ιδιαίτερη πρόνοια για τον σεβασμό της αυτονομίας, την δικαστική αυτοτέλεια και την προστασία του ιδιαίτερου χαρακτήρα των ισραηλιτικών κοινοτήτων (Fleming, 2009).

Η αλλαγή στη θέση και τον ρόλο των ιουδαϊκών κοινοτήτων στη μεσαιωνική Ευρώπη ήρθε με την εμφάνιση και την εξάπλωση των μονοθεϊστικών θρησκειών. Σε αντίθεση με προηγούμενες πολυθεϊστικές κοινωνίες της αρχαιότητας, οι οποίες έδειχναν μεγαλύτερη ανοχή απέναντι στην ιουδαϊκή θρησκεία, τόσο ο χριστιανισμός, όσο και ο ισλαμισμός έδειχναν μεγαλύτερη επιφυλακτικότητα και μικρότερη ανοχή απέναντι στις ιουδαϊκές κοινότητες και την πίστη τους, επιχειρώντας να διατηρήσουν το δικό τους μονοπώλιο σε θρησκευτικά ζητήματα. Ειδικά στη δυτική Ευρώπη, οι ιουδαϊκές κοινότητες της διασποράς αντιμετώπιζαν την καχυποψία των κοινοτήτων στη βάση της θεοκτονίας του Ιησού από τους Εβραίους της Ιερουσαλήμ (Malamat, 1976). Στις ελεγχόμενες πάλι ευρωπαϊκές περιοχές από το Ισλάμ, οι Εβραίοι κατοικούσαν με μεγαλύτερη μεν ασφάλεια κάτω από τον νόμο του Ομάρ (7ος αιώνας μ.Χ), με ορισμένες πολιτικές διακρίσεις δε (όπως το να σηκώνονται παρουσία μουσουλμάνου, να φορούν διακριτά ρούχα, να μη χτίζουν νέες συναγωγές κ.α). Σε γενικές δηλαδή γραμμές, οι μονοθεϊστικές θρησκείες προσπάθησαν να περιορίσουν τη δυνατότητα εξάπλωσης των εβραϊκών κοινοτήτων, για να διατηρήσουν το δικό τους ποίμνιο.

Στις κοινότητές τους στον ευρωπαϊκό χώρο, οι Ισραηλίτες σχετίστηκαν και επιδόθηκαν σε συγκεκριμένα επαγγέλματα. Όντας αποκλεισμένοι νομικά σε ορισμένες χώρες από μία σειρά επαγγελμάτων, επιδόθηκαν κυρίως στο εμπόριο. Αρχικά, ειδικά με την ανάπτυξη των πόλεων και του αστικού τρόπου ζωής, οι

Εβραίοι των ευρωπαϊκών κοινοτήτων, ειδικά οι Ασκεναζίτες, πλούτισαν από το εμπόριο, κυρίως το διεθνές εμπόριο πολύτιμων ειδών όπως μπαχαρικών, αρωμάτων, κοσμημάτων και μεταξίου. Η επιτυχία τους στο εμπόριο οφειλόταν πρώτιστα στο εκτενές δίκτυο φιλικών και οικογενειακών δεσμών που προσέφερε η ύπαρξη της εβραϊκής διασποράς και οι διαρκείς συγκρούσεις των χριστιανικών με τους μουσουλμανικούς πληθυσμούς καθ' όλη τη διάρκεια του Μεσαίωνα, που επέτρεπε στους Εβραίους εμπόρους να διακινούν μόνο αυτοί προϊόντα, σε περιόδους σύγκρουσης των άλλων θρησκειών. Έτσι μόνο αυτοί, δρούσαν ως μεσάζοντες και επέτρεπαν να συνεχιστεί το διεθνές εμπόριο μεταξύ της Απω Ανατολής και της παλαιάς Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας (Fleming, 2009).

Παράλληλα με τις εμπορικές, οι Εβραίοι της διασποράς διακρίθηκαν και στις οικονομικές επιχειρήσεις. Αυτοί υπήρξαν οι πρωτεργάτες των τραπεζικών και των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων, τα οποία ενθάρρυναν και ενίσχυσαν τις εμπορικές δραστηριότητες άλλων και οδήγησαν στην ανάπτυξη της κεντρικής και βόρειας Ευρώπης, στην ισχυροποίηση της κεντρικής διακυβέρνησης και στην ωρίμανση του ρόλου της για την ασφάλεια των κατοίκων. Παράλληλα όμως οι εβραϊκές κοινότητες συνδέθηκαν και με το διαβόητο επάγγελμα του τοκογλύφου. Η τοκογλυφία κατά τον Μεσαίωνα ήταν μία πραγματικότητα, ειδικά στον χώρο της κεντρικής Ευρώπης, τον οποίο η Καθολική Εκκλησία προσπάθησε να ελέγξει μέσα από την απαγόρευση σε κάθε χριστιανό να δανείζει με τόκο σε άλλο ομόθρησκό του. Η απαγόρευση αυτή και η σύγκρουση με τον μουσουλμανικό κόσμο, άφησε το επάγγελμα αυτό ανοιχτό για τους Ισραηλίτες, οι οποίοι επιδόθηκαν σε αυτή τη δραστηριότητα. Το γεγονός αυτό δημιούργησε αρκετές εντάσεις για τις εβραϊκές κοινότητες των ευρωπαϊκών πόλεων της Δύσης, γιατί, αν και απαραίτητη για την οικονομική ανάπτυξη, η τοκιστική δραστηριότητα γεννούσε συλλογικές νοοτροπίες εχθρικές απέναντι στους τοκιστές. Η κατάσταση αυτή ήταν διαφορετική στην ισλαμική Ευρώπη και στο Βυζάντιο, όπου η απαγόρευση δανεισμού δεν είχε απόλυτο χαρακτήρα και οι Εβραίοι των εκεί περιοχών δε συνδέθηκαν αποκλειστικά με τέτοιες δραστηριότητες.

Η αντιμετώπιση των εβραϊκών κοινοτήτων από τους φορείς της πολιτικής εξουσίας ήταν διφορούμενη. Αρχικά, πολλά φεουδαρχικά κρατίδια και βαρώνοι στη Γαλλία, τη Γερμανία, την Ιταλία ενθάρρυναν την εγκατάσταση στον τόπο των εβραϊκών κοινοτήτων. Στόχος της πολιτικής αυτής ήταν να αναπτυχθεί στις περιοχές αυτές η εμπορική δραστηριότητα και να εισρεύσουν έσοδα μέσα από τις επιχειρήσεις

τοπικής και μεγάλης κλίμακας. Έτσι, οι φεουδάρχες προσέφεραν στους Εβραίους το απαραίτητο νομικό πλαίσιο προστασίας και την πολιτική στήριξη για να αναπτύξουν τις κοινότητές τους. Παράλληλα, η κυβερνητική υποστήριξη επεκτείνονταν και στις τοκογλυφικές δραστηριότητες των τελευταίων και στην προστασία από τις εύλογες αντιδράσεις του πληθυσμού που κινδύνευε με στέρηση της γης του.

Στις κατεχόμενες από τους μουσουλμάνους ευρωπαϊκές περιοχές η ζωή των Ιουδαίων στις κοινότητές τους υπήρξε καλύτερη, καθώς θεωρούνταν από το Κοράνι ως λαός της βίβλου, γεγονός που επέτρεπε την άσκηση της πίστης τους και την ανάπτυξη της δικής τους κουλτούρας στις ισλαμικές περιοχές της Ευρώπης, ιδίως στην Ιβηρική και στα Βαλκάνια. Ειδικά στην Ιβηρική μάλιστα οι εβραϊκές κοινότητες έπαιξαν σημαντικό ρόλο κατά τον 10ο και τον 11ο αιώνα μ.Χ, χωρίς αυτό να σημαίνει την πλήρη εξάλειψη των φυλετικών διακρίσεων για τους Σεφαρδίτες Εβραίους των περιοχών αυτών.

Στον ύστερο όμως Μεσαίωνα παρατηρήθηκε μία έντονη μεταβολή της κατάστασης, στο σύνολο σχεδόν του ευρωπαϊκού χώρου. Σταδιακά, η δημιουργία ισχυρών βασιλείων και η μείωση του ρόλου των τοπικών φεουδαρχών σήμανε την ελάττωση της κρατικής προστασίας προς τους Εβραίους, ειδικά γι' αυτούς που δραστηριοποιούνταν σε οικονομικές δραστηριότητες. Παράλληλα, οι βασιλείς, πιεσμένοι από την κοινή γνώμη και εκκλησιαστικούς φορείς, επιχείρησαν πολλές φορές να περιορίσουν τα δικαιώματα των εβραϊκών κοινοτήτων και να αποκτήσουν μερίδιο από τα κέρδη που αυτοί είχαν από τις επιχειρήσεις τους (Schafer, 1997). Αυτή την πολιτική αποκαλύπτουν ξεκάθαρα τα διατάγματα του βασιλιά Εδουάρδου του Α' (1275), το διάταγμα της βασίλισσας Ισαβέλλας της Ισπανίας (1492) και του βασιλιά Μανουέλ του Α' (1497) της Πορτογαλίας, στα οποία διαφαίνονται καθαρά τα πολιτικά, θρησκευτικά και οικονομικά κίνητρα που ώθησαν σε αυτά τα αποτελέσματα. Έτσι, κατά την περίοδο 1.200-1.600 πολλοί Εβραίοι Ασκενάζι εκδιώχθηκαν από την Αγγλία, τη Γαλλία, τη Γερμανία και μέρη της Ιταλίας με κατεύθυνση την Ανατολική Ευρώπη (ιδίως στην Πολωνία), ενώ οι Σεφαρδίτες κατέφυγαν σε μέρη της οθωμανικής αυτοκρατορίας (κυρίως Βαλκάνια, αλλά και Μικρά Ασία)(Levy, 1992).

Κατά τις περιόδους της Αναγέννησης και του διαφωτισμού η κατάσταση για τους Εβραίους της διασποράς σε σχέση με την αντιμετώπισή τους από τους

διάφορους επίσημους φορείς βελτιώθηκε ραγδαία. Οι νέες ιδέες και αξίες, η προώθηση του ανθρωπισμού και του ορθολογισμού, επέτρεψε στις εβραϊκές μειονότητες των πόλεων να αναπτυχθούν και να εξελιχθούν, δίχως τον φόβο των συμπεριφορών του Μεσαίωνα και της επίσημης πολιτικής των διακρίσεων και διώξεων. Προϊόντος μάλιστα του χρόνου, οι αρχές των κρατών επεδίωξαν να συμπεριλάβουν και τις ιουδαϊκές κοινότητες στο συνολικό τους σχεδιασμό και να θεσμοθετήσουν ένα πλαίσιο ανεξάρτητο από τα θρησκευτικά πιστεύω του καθενός, με έμφαση στην τήρηση των ίσων δικαιωμάτων όλων των πολιτών. Η πολιτική αυτή βρήκε μία ολοκληρωμένη μορφή στην αναγνώριση πλήρων πολιτικών δικαιωμάτων για τους Εβραίους και την εξίσωσή τους με τους άλλους πολίτες κατά τον 19ο αιώνα, έως τις αρχές του 20^{ου}, ως αποτέλεσμα των ιδεών που προήλθαν μετά τη Γαλλική Επανάσταση.

Εκτός όμως από την κοσμική ηγεσία, ιδιαίτερα διαφορούμενη ήταν και η σχέση των ιουδαϊκών κοινοτήτων με την ρωμαιοκαθολική εκκλησία και τους χριστιανικούς πληθυσμούς στις Ευρώπης. Το ζήτημα αυτόν είναι εξαιρετικά πολύπλοκο, με πολλούς παράγοντες και δεν είναι εύκολο να αναλυθεί σε περιορισμένο γενικά πλαίσιο. Πάντως σε γενικές γραμμές οι παράγοντες που επηρέαζαν τη στάση απέναντι στις εβραϊκές κοινότητες σε θρησκευτικό επίπεδο ήταν οι επίσημες θέσεις της εκκλησίας, η θέληση θρησκευτικών παραγόντων των περιοχών, η κοινή γνώμη και οι δεισιδαιμονίες της κάθε εποχής και οι συγκρούσεις χριστιανών και μουσουλμάνων. Κάθε παράγοντας επηρέαζε τους υπόλοιπους και επηρεαζόταν από αυτούς, ιδίως κατά τον Μεσαίωνα, στον οποίο η θρησκευτική εξουσία βρισκόταν στην ακμή της.

Η επίσημη Καθολική Εκκλησία, παρά τα αντιθέτως λεγόμενα, γενικά τήρησε ανεκτική στάση προς τις εβραϊκές κοινότητες και προσπάθησε να περιορίσει τις ακρότητες απέναντί τους. Ήδη από τον 11ο αιώνα, η επίσημη θέση της Εκκλησίας με το Σύνταγμα των Ιουδαίων (Sicut Judaeis) απαγόρευσε τον υποχρεωτικό προσηλυτισμό των Ιουδαίων στον χριστιανισμό, τη βία προς τους Ιουδαίους και την περιουσία τους, την παρεμπόδιση των θρησκευτικών και λατρευτικών καθηκόντων τους. Αυτό οδήγησε, ειδικά στη Ρώμη, σε μια στενή σχέση των Ιουδαίων με τους πάπες. Από την άλλη, και παρά την επίσημη θέση της εκκλησίας, πολλές φορές επίσημοι εκκλησιαστικοί φορείς επιχείρησαν και επέβαλαν πολιτικές διαχωρισμού και διακρίσεων απέναντι στους Εβραίους, υποχρεώνοντάς τους σε συγκεκριμένη

ένδυση και συμπεριφορά. Παράλληλα, σε όλη την Ευρώπη Εβραίοι δέχονταν πιέσεις, ώστε να εξαναγκαστούν σε υποχρεωτική βάφτιση και να γίνουν χριστιανοί. Η μεταβολή των συμπεριφορών αυτών εξαρτιόταν σαφώς από τις εκάστοτε κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες της κάθε περιοχής. Αλλά και στην ισλαμική Ευρώπη της περιόδου, οι επίσημες θρησκευτικές αρχές επέβαλαν λίγο-πολύ μία πολιτική διακρίσεων απέναντι στις εβραϊκές κοινότητες των επαρχιών τους (Levy, 1992).

Θεολογικές διαφορές, δυσπιστία απέναντι στο μη γνώριμο θρησκευτικό περιβάλλον και δεισιδαιμονίες, χαρακτήριζαν καθ' όλη τη διάρκεια του Μεσαίωνα και τις συμπεριφορές των απλών πολιτών απέναντι στους Ιουδαίους που ζούσαν στις ευρωπαϊκές κοινότητες (Schafer, 1997). Δεδομένου ότι οι κοινωνίες της Χριστιανικής Ευρώπης είχαν υψηλότατο βαθμό θρησκευτικής ομοιογένειας, η άφιξη των Εβραίων στις πόλεις τους και η δημιουργία αυτόνομων κοινοτήτων με ξεχωριστή λατρεία, δόγμα και συνήθειες γεννούσε εύλογα ένταση και δυσπιστία. Όσο μάλιστα η συμβίωση γινόταν πιο στενή και τονίζονταν οι διαφορές ανάμεσα στα πιστεύω της κάθε ομάδας, τόσο μεγαλύτερη ένταση εμφανιζόταν στα πλαίσια των κοινοτήτων σε όλο τον ευρωπαϊκό χώρο. Αυτή η δυσπιστία και η κατά κάποιον τρόπο αντιπάθεια προς το διαφορετικό, εντεινόταν κατά τον Μεσαίωνα και το χαμηλό μορφωτικό και βιοτικό επίπεδο των κοινωνιών, ευνοούσε την εμφάνιση δεισιδαιμονιών και εχθρικών συμπεριφορών δίχως βάση.

Έτσι καθ' όλη τη διάρκεια του Μεσαίωνα οι Εβραίοι των ευρωπαϊκών κοινοτήτων είχαν υποστεί διώξεις, άδικες φυλακίσεις, ενώ χιλιάδες είχαν χάσει τη ζωή τους σε επεισόδια θρησκευτικού χαρακτήρα, σε εκρήξεις αντισημιτισμού σε ευρωπαϊκές πόλεις. Οι Εβραίοι της εποχής κατηγορήθηκαν για μαγεία και τελετουργικούς φόνους, κυνηγήθηκαν μετά από αβάσιμες φήμες για δολοφονίες και θυσίες παιδιών, ενώ κατηγορήθηκαν και για την έκρηξη της επιδημίας της βουβωνικής πανώλης στην Ευρώπη (Μαύρος θάνατος) και για την εισβολή των Μογγόλων στην Ευρώπη. Αξίζει να σημειωθεί ότι στις περισσότερες περιπτώσεις η επίσημη ρωμαιοκαθολική εκκλησία απέρριψε τις αιτιάσεις ως αβάσιμες και με διατάγματα προσπάθησε να προστατέψει τις εβραϊκές κοινότητες, με κυμαινόμενη επιτυχία. Αντίστοιχες συμπεριφορές παρατηρήθηκαν, σε μικρότερο βαθμό, και στην Ισλαμοκρατούμενη Ευρώπη (Schafer, 1997).

Ο τελευταίος ίσως παράγοντας που διαμόρφωσε τη συμπεριφορά απέναντι στους Εβραίους στην Ευρώπη είναι οι συγκρούσεις με το Ισλάμ. Οι Εβραίοι της Ευρώπης, Ασκενάζι ή Σεφαρδίτες, αντιμετώπισαν πολλές φορές διώξεις ή έχασαν τη ζωή τους, αν και ουδέτεροι, στα πλαίσια τέτοιων θρησκευτικών συγκρούσεων. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της 1ης σταυροφορίας, όπου στη Γερμανία οι σταυροφόροι κινήθηκαν εναντίον των εβραϊκών κοινοτήτων κατά μήκος του ποταμού Ρήνου, εξοντώνοντας τους Εβραίους των περιοχών αυτών, αντί να κατευθυνθούν προς τους Αγίους Τόπους και παρά την παπική αντίδραση. Θρησκευτικά και πολιτικά κίνητρα είναι εμφανή και κατά την περίοδο της ισπανικής Επανάστασης της Ιβηρικής από τους χριστιανούς (Reconquista). Η συνύπαρξη και η συνεργασία των Σεφαρδιτών Εβραίων με τους μουσουλμάνους και η ανάγκη ενίσχυσης του χριστιανικού στοιχείου στην Ιβηρική, οδήγησε τους θρησκευτικούς φορείς να απαιτήσουν τον υποχρεωτικό εκχριστιανισμό των Εβραίων της περιοχής ή την απομάκρυνσή τους από την Ιβηρική, γεγονός που οδήγησε στην εκδίωξη των Σεφαρδιτών, όπως αναφέραμε προηγουμένως.

Αποτέλεσμα των συμπεριφορών αυτών ήταν οι εβραϊκές κοινότητες της διασποράς να υιοθετήσουν έναν έντονα εσωστρεφή, κλειστό και συντηρητικό χαρακτήρα. Έτσι η κάθε κοινότητα απέκτησε της δικές τις συνήθειες, υιοθέτησε δικές τις λατρευτικές πρακτικές και ιδέες και διατήρησε την απόστασή της από τις άλλες κοινότητες των πόλεων στις οποίες υπήρχε. Παρόλες δηλαδή τις κοινωνικές σχέσεις, οι Εβραίοι της Ευρώπης τον Μεσαίωνα συνεργαζόταν και έδειχναν εμπιστοσύνη ιδίως, αν όχι αποκλειστικά, σε μέλη της δικής τους κοινότητας.

Σε θρησκευτικό επίπεδο πάντως η Αναγέννηση και ο Διαφωτισμός επέδρασαν ευεργετικά για τις ευρωπαϊκές εβραϊκές κοινότητες. Η προώθηση των ιδεών του ανθρωπισμού και του ορθολογισμού και η δυσπιστία σε κάθε είδος αυθεντίας, περιόρισαν τις θρησκευτικές πιέσεις προς τους Εβραίους, ενώ παράλληλα η βελτίωση του μορφωτικού επιπέδου και ο περιορισμός της δεισιδαιμονίας βελτίωσε τις αντιδράσεις του πληθυσμού απέναντι στην ιουδαϊκή πίστη –όχι βέβαια χωρίς εξαιρέσεις. Κατά συνέπεια και σε θρησκευτικό επίπεδο οι εβραϊκές κοινότητες μπόρεσαν να επιδοθούν στην άσκηση της λατρείας τους δίχως τον κίνδυνο για τη ζωή, την ελευθερία και την περιουσία τους, κατά τους τελευταίους αιώνες της δεύτερης χιλιετίας μ.Χ (Κωνσταντακοπούλου, 2005).

2.1.2. Οι εβραϊκές κοινότητες στην Ευρώπη σήμερα

Κατά τη σύγχρονη εποχή η θέση των Εβραίων και των εβραϊκών κοινοτήτων υπέστη θεμελιώδεις μεταβολές που οδήγησαν σε αλλαγή των ποιοτικών και ποσοτικών δεδομένων και στη δημιουργία ενός ιδιαίτερα διαφοροποιημένου πλαισίου μετά τα μέσα του 20ού αιώνα ως το πρώτο τέταρτο του 21ου αιώνα. Τα κυριότερα στοιχεία εξ αυτών σχετίζονται με το φαινόμενο του αντισημιτισμού, που κορυφώθηκε μέσα από το ολοκαύτωμα, ενώ μεγάλη διαφοροποίηση προκάλεσε και η ίδρυση του κράτους του Ισραήλ, του οποίου η πολιτική για επιστροφή των Ισραηλιτών από τη διασπορά στις πατρογονικές εστίες, οδήγησε στη μείωση του εβραϊκού πληθυσμού στις κοινότητες της Ευρώπης (Mazower, 2013). Σκοτεινή ήπειρος: ο ευρωπαϊκός 20ός αιώνας. Αθήνα: Η Καθημερινή, Αλεξάνδρεια . Έτσι ο ρόλος, η θέση και η κουλτούρα των Εβραίων στον ευρωπαϊκό χώρο παρουσιάζεται αρκετά διαφοροποιημένη σε σχέση με το παρελθόν.

Ιδιαίτερα δεδομένος κατά τη σύγχρονη εποχή υπήρξε ο αντισημιτισμός, η συστηματικού τύπου δηλαδή αντίθεση προς την εβραϊκή φυλή και η συνακόλουθη προσπάθεια περιορισμού των δικαιωμάτων της. Γύρω από το φαινόμενο του αντισημιτισμού έχει αναπτυχθεί έντονη βιβλιογραφική και ερευνητική δράση προς την πορεία της δικαιολόγησης της εχθρότητας αυτής ή της απόρριψής της. Γεγονός είναι πως ποτέ σε τοπικό επίπεδο και ποτέ σε πλαίσιο πολλών κρατών, το φαινόμενο είχε αποκτήσει παγκόσμιο χαρακτήρα. Έτσι η εχθρότητα και η προσπάθεια αποκλεισμού των Εβραίων, μολονότι έχασε την θρησκευτική και οικονομική της βάση που τροφοδοτούσε τον αντισημιτισμό, βασίστηκε σε νέες προκαταλήψεις, που οδήγησαν σε συστηματικές διώξεις των Εβραίων στη Ρωσία, την Πολωνία, τη Γερμανία και αλλού και σε οργανωμένη απόπειρα κοινωνικού αποκλεισμού τους (Oberman, 1984).

Απόλυτη έκφραση της αντισημιτικής εχθρότητας και της ένταξης του μίσους στην προπαγάνδα κατά των Εβραίων υπήρξε η συστηματική αντισημιτική πολιτική στη Γερμανία του μεσοπολέμου. Το ιδεολόγημα της διάβρωσης των πολιτικών από Εβραίους, ως εξήγηση της ήττας της Γερμανίας, ευνόησε τον Χίτλερ να προωθήσει τη στρατηγική της «τελικής λύσης» με τις οδονηρές για τις εβραϊκές κοινότητες, αλλά και για όλη την ανθρωπότητα, συνέπειές του ολοκαυτώματος (Oberman, 1984).

Η ίδρυση του κράτους του Ισραήλ επίσης, μετέβαλε ραγδαία τη δημογραφία της εβραϊκής διασποράς. Η επιστροφή των ισραηλιτών στις πατρογονικές τους εστίες (Aliyah) σήμανε παράλληλα και τη μείωση του εβραϊκού στοιχείου στην Ευρώπη, το οποίο είχε ήδη μειωθεί σε τεράστιο βαθμό, με τον χαμό περί των έξι εκατομμυρίων Εβραίων στο ολοκαύτωμα ως το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Έτσι η εικόνα των εβραϊκών κοινοτήτων σήμερα στην Ευρώπη είναι ιδιαίτερα διαφοροποιημένη.

Σήμερα οι Εβραίοι στον Ευρωπαϊκό χώρο είναι σαφώς λιγότεροι σε αριθμό και οι κοινότητές τους διαφοροποιημένες σε σχέση με το παρελθόν. Από τα 9,5 εκατομμύρια Εβραίων στον Ευρωπαϊκό χώρο το 1939, ο αριθμός των Εβραίων το 2010 έχει φτάσει τα 1,4 εκατομμύρια και οι Εβραίοι της Ευρώπης πια αντιπροσωπεύουν μόλις το 10% του εβραϊκού πληθυσμού παγκοσμίως, από το 57% του 1939. Κυριότερες εβραϊκές κοινότητες υπάρχουν στη Γαλλία (456.000 Εβραίοι), στην Αγγλία (290.000), στη Ρωσία (176.000 από 3,4 εκατομμύρια), στη Γερμανία (230.000), ενώ στην ανατολική Ευρώπη ο πληθυσμός των Εβραίων έχει συρρικνωθεί από τα 4,7 εκατομμύρια σε μόλις 70.000. Παράλληλα, αν και οι εβραϊκές κοινότητες έχουν ενταχθεί στις ευρωπαϊκές κοινωνίες που βρίσκονται, τα φαινόμενα αντισημιτισμού δεν έχουν εκλείψει και επιστρέφουν με ιδιαίτερη ένταση, ειδικά σε περιόδους οικονομικής και κοινωνικής αναστάτωσης. Το γεγονός αυτό αποτελεί ιδιαίτερη πρόκληση για την Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία έχει λάβει σειρά νομικών μέτρων για την καταπολέμηση των διακρίσεων και της ξενοφοβίας, με ειδική στόχευση στην καταπολέμηση του αντισημιτισμού (Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο).

2.2. Οι Εβραίοι της Ελλάδας

2.2.1. Ιστορική αναδρομή των ιουδαϊκών κοινοτήτων στον ελληνικό χώρο

Η ιστορία των Ιουδαίων και των ιουδαϊκών κοινοτήτων είναι μακραίωνη και ανάγεται ήδη από την κλασική περίοδο. Πρώτη μνεία εβραϊκού στοιχείου αποτελεί μία επιγραφή στον Ωρωπό για έναν Εβραίο, πιθανότατα δούλο, με το όνομα Μόσχος Μοσχίωνος, ενώ και κατά τον 2ο π.Χ αιώνα, υπάρχει αναφορά σε ηγέτη εβραϊκής κοινότητας στην Αθήνα με το όνομα Υρκανός. Ιδιαίτερη αύξηση της μεταναστευτικής ροής Ιουδαίων προς τον ελληνικό χώρο παρατηρήθηκε κατά την

ελληνιστική εποχή, όταν οι κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου γέννησαν ένα νέο παγκοσμιοποιημένο κόσμο και ενέταξαν την Ιουδαία σε αυτόν, ως μέρος του κράτους των Σελευκιδών. Μικρές ομάδες Ισραηλιτών σταδιακά μετακινήθηκαν στα μεγάλα λιμάνια του Αιγαίου και της ενδοχώρας και εγκαταστάθηκαν εκεί, ιδρύοντας πλήθος κοινοτήτων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η Δήλος, με την αρχαιότερη συναγωγή της διασποράς, ενώ το 142 π.Χ. είχε ήδη υπάρξει κατάλογος ελληνικών πόλεων με ιουδαϊκές κοινότητες. Οι πρώτοι αυτοί Ιουδαίοι εντάχθηκαν ομαλά στις τοπικές κοινωνίες και μεταβλήθηκαν σταδιακά σε μία ιδιαίτερη εθνογλωσσική υποομάδα, τους Ρωμανιώτες Εβραίους (Αβδελά & Βαρών, 1995).

Η τάση αυτή ενισχύθηκε κατά τη ρωμαϊκή περίοδο, οπότε και οι εκτεταμένες μετακινήσεις Ιουδαίων, μετά τους ρωμαιοιουδαϊκούς πολέμους και την καταστροφή της Ιερουσαλήμ, οδήγησε σε μια νέα ομάδα Εβραίων μεταναστών, που ίδρυσαν νέες κοινότητες και συνάντησαν τις πρώτες κοινότητες Ρωμανιωτών που ήταν ήδη εκεί (Λαμπροπούλου & Τσιγκνάκης, 2008). Οι νέοι αυτοί Εβραίοι πρόσφυγες διακρίθηκαν κυρίως στο εμπόριο (ιδίως μεταξιού) στην υφαντουργία και στη βαφή υφασμάτων, με κύριες έδρες τη Θεσσαλονίκη και τα Ιωάννινα. Σημαντικό γεγονός της εποχής στάθηκε η ιεραποστολική δράση του Αποστόλου Παύλου στον ελληνικό χώρο.

Οι εβραϊκοί πληθυσμοί που είχαν έρθει ήδη από τις προηγούμενες περιόδους αποτέλεσαν τη βάση των εβραϊκών κοινοτήτων στο Βυζάντιο. Ασχολούμενοι κυρίως με εμπορικές, βιομηχανικές και οικονομικές δραστηριότητες, οι Εβραίοι στις ελληνικές κοινότητες κατά τη Βυζαντινή περίοδο ήταν σε καλή οικονομικά θέση. Η θέση αυτή στάθηκε άξια προσοχής για τους αυτοκράτορες στην Κωνσταντινούπολη και ορισμένοι εξ αυτών προσπάθησαν με διάφορα μέτρα να αποκτήσουν μέρος του πλούτου των Ιουδαίων της Ελλάδας φορολογώντας τους ή προσπαθώντας να τους κάνουν με βίαιο τρόπο χριστιανούς, συναντώντας όμως σθεναρή αντίθεση τόσο από τους ίδιους, όσο και από τις χριστιανικές συνοδούς. Τον 12ο αιώνα, υπήρχαν πολλές ακμάζουσες ελληνικές κοινότητες Ρωμανιωτών, στο σύνολο του ελληνικού χώρου.

Κατά τον Μεσαίωνα άρχισε η μετακίνηση στην Ελλάδα και νέων κυμάτων Ιουδαίων, από τη δυτική Ευρώπη αυτή τη φορά. Αρχικά, κατά τον 13ο αιώνα ήρθαν στον ελληνικό χώρο διάφορες ομάδες Ασκεναζιτών από τη Γερμανία και την Ουγγαρία, ακολουθούμενοι από άλλα κύματα από Γαλλία και Βενετία, που ίδρυσαν

νέες κοινότητες -ιδίως στη Θεσσαλονίκη. Η Οθωμανική κατάκτηση από τη μία πλευρά και η εκδίωξη των Σεφαρδιτών από την Ισπανία και την Πορτογαλία από την άλλη, οδήγησε σε μία πορεία αλλαγής των δημογραφικών και πολιτισμικών χαρακτηριστικών του ελληνικού εβραϊκού στοιχείου. Οι Σεφαρδίτες, αποδεχόμενοι την προσφορά των Σουλτάνων, μετακινήθηκαν μαζικά προς τις σημαντικότερες πόλεις της οθωμανικής αυτοκρατορίας και ανέλαβαν κατά κύριο λόγο τις εμπορικές και οικονομικές δραστηριότητες, απορροφώντας τις υπάρχουσες ρωμανιώτικες κοινότητες ή βάζοντάς τες στο περιθώριο. Κατά τον 16ο αιώνα η θέση των εβραϊκών κοινοτήτων της Ελλάδας στον οθωμανικό κόσμο ήταν δεσπίζουσα, όμως η σταδιακή αποδυνάμωση της αυτοκρατορίας σήμανε και την αποδυνάμωση του ρόλου τους.

Τα νέα οικονομικοπολιτικά δεδομένα του 19ου και του 20ου αιώνα οδήγησαν σε μεγάλες αλλαγές για τις εβραϊκές κοινότητες στην Ελλάδα. Αρχικά η επανάσταση του 1821 διέσπασε τη συνοχή της οθωμανικής αυτοκρατορίας, ενώ δημιούργησε και νέα οικονομικά δεδομένα. Η στενή σύνδεση των εβραϊκών κοινοτήτων με την οθωμανική διοίκηση οδήγησε σε όξυνση τόσο του αντισημιτικού αισθήματος των επαναστατημένων, όσο και σε βιαιοπραγίες κατά των Ιουδαίων. Παράλληλα, η εβραϊκή παρουσία στο νεοελληνικό κράτος, κατεξοχήν ελληνοχριστιανικό, ήταν σχεδόν ανύπαρκτη για πληθυσμιακούς και ιδεολογικούς λόγους. Αντίθετα οι Εβραίοι στις εναπομείνουσες ελληνικές περιοχές υπό οθωμανική κατοχή γνώρισαν περίοδο ακμής, εκμεταλλευόμενοι τις μεταρρυθμίσεις στον οθωμανικό χώρο και στρεφόμενοι, ιδίως οι νέοι, σε έναν πιο κοσμοπολίτικο χώρο.

Η πορεία αυτή ανεκόπη μετά τους βαλκανικούς πολέμους. Η κατάληψη της Θεσσαλονίκης και της Μακεδονίας από τον ελληνικό στρατό δημιούργησε νέα δεδομένα και μετέβαλλε τη θέση των πρώην οθωμανικών περιοχών στον εμπορικό χάρτη. Παράλληλα ενδοκοινοτικές και διεθνείς εντάσεις δημιούργησαν προστριβές μεταξύ των εβραϊκών κοινοτήτων και των ντόπιων, που όμως αμβλύθηκαν στο πλαίσιο των νέων πολιτιστικών και κοινωνικών δεδομένων που δημιουργήθηκαν μετά τη μικρασιατική καταστροφή και τον Β Παγκόσμιο Πόλεμο.

Η συμμετοχή των Ελλήνων Εβραίων στον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο στα μέτωπα του αγώνα και στην Εθνική Αντίσταση ήταν σημαντική, όπως και ο φόρος αίματος που πλήρωσαν στη ναζιστική Γερμανία. 13.000 Εβραίοι υπηρέτησαν στον ελληνικό στρατό και διακρίθηκαν στο πεδίο των μαχών του Ελληνοϊταλικού πολέμου

(Bowman, 2012). Το 86% των Εβραίων της Ελλάδας έχασε τη ζωή του κατά τη διάρκεια της Κατοχής, από τις ενέργειες των ναζί και οι εβραϊκές κοινότητες στην Ελλάδα αποδεκατίστηκαν κυριολεκτικά, από τη γενοκτονική πολιτική της ναζιστικής Γερμανίας. Απέναντι στην κατάσταση αυτή η συμπεριφορά των Ελλήνων απέναντι στους Εβραίους ποίκιλε, από την αδιαφορία και την ενεργή συνεργασία με τους κατακτητές, μέχρι την απόλυτη έκφραση αλληλεγγύης και την αγωνιώδη προσπάθεια διάσωσης των Εβραίων που ζούσαν στις κοινότητες των εκάστοτε πόλεων (Τερζής, 2016).

2.2.2. Ο ρόλος των Ισραηλιτικών κοινοτήτων στην ελληνική κοινωνία

Όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω, ο ρόλος των εβραϊκών κοινοτήτων στον ελληνικό χώρο υπήρξε σημαντικός εξαρχής. Ήδη από τις πρώτες κοινότητες της κλασικής και της ελληνιστικής περιόδου οι Εβραίοι που εγκαταστάθηκαν στον ελληνικό χώρο απασχολήθηκαν σε διάφορες οικονομικές και εμπορικές δραστηριότητες και απέκτησαν σημαντική οικονομική ισχύ και πολιτική επιρροή, ενώ παράλληλα είχαν υψηλό βαθμό ενσωμάτωσης στην ελληνική κοινωνία, με ισχυρή απόδειξη την γραφή στα ελληνικά, με τη χρήση όμως του εβραϊκού αλφαβήτου.

Η ευμάρεια συνεχίστηκε και στα Ρωμαϊκά και Βυζαντινά χρόνια με τις εβραϊκές κοινότητες να έχουν ισχυροποιηθεί, από την άφιξη προσφύγων μετά τις αποτυχημένες επαναστάσεις κατά των Ρωμαίων. Οι κοινότητες αυτές παρουσιάζονταν εξαιρετικά ισχυρές και αντλούσαν οικονομική και πολιτική ισχύ από τις οικονομικές, εμπορικές και βιοτεχνικές δραστηριότητες των μελών τους. Την ευμάρεια αναδεικνύει και η προσπάθεια ορισμένων αυτοκρατόρων να αποκτήσουν μέρος της περιουσίας των Εβραίων της εποχής, ενώ την πολιτική ισχύ τους φανερώνει η αποτελεσματικότητα των αντιδράσεων (Γερολυμάτου, 2008).

Κατά την οθωμανική κατάκτηση και λίγο πριν αυτή λάβει χώρα, ο ρόλος και η θέση των Εβραίων μέσα στα πλαίσια των κοινοτήτων της Ελλάδας άλλαξε σημαντικά. Ο ερχομός χιλιάδων Ασκενάζι και Σεφαρδιτών μετέβαλε τη σύσταση και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των εβραϊκών κοινοτήτων (Levy, 1992). Παράλληλα, η διαμόρφωση μιας νέας πραγματικότητας μετά την οθωμανική κατάκτηση, ευνόησε τους Εβραίους των ελληνικών κοινοτήτων, μιας και το επικερδές εμπόριο του

αραβικού κόσμου βρέθηκε στα χέρια τους, ενώ τα εκτενή δίκτυα εμπορίου και οι κοινοί οικογενειακοί δεσμοί επέτρεψαν τους Εβραίους να ελέγξουν το μεγαλύτερο μέρος της εμπορικής δραστηριότητας και της βιοτεχνικής παραγωγής. Παράλληλα, οι Οθωμανοί μουσουλμάνοι άφησαν στα χέρια των εβραϊκών κοινοτήτων την οικονομική ζωή, για να ασχοληθούν με την απόκτηση αξιωμάτων μέσα στην οθωμανική διοίκηση.

Έντονος ήταν και ο κοινωνικός ρόλος των Εβραίων των ελληνικών κοινοτήτων και μετά την πτώση της οθωμανικής αυτοκρατορίας, τη σύσταση και την εξάπλωση του ελληνικού κράτους. Με δεδομένη μία περίοδο προστριβών και έντονου αντισημιτισμού, που προήλθε κυρίως από την προνομιακή θέση των εβραϊκών κοινοτήτων κατά την οθωμανική περίοδο, που εύλογα προκαλούσε δυσφορία στους ντόπιους ελληνικούς πληθυσμούς, και την αντίστοιχη δυσπιστία των εβραϊκών κοινοτήτων για τον τρόπο αντιμετώπισής τους από την ελληνική επίσημη ηγεσία και τον λαό, η κατάσταση σταδιακά εξομαλύνθηκε. Οι 100.000 περίπου Εβραίοι των ελληνικών κοινοτήτων είχαν ιδιαίτερο λόγο στην ελληνική πολιτική, οικονομική και κοινωνική ζωή, πριν τον αφανισμό που προκάλεσε η ναζιστική κατοχή. Πολλοί εξ' αυτών αντιπροσώπευαν τις κοινότητές τους στη Βουλή και στη Γερουσία, ενώ πολλοί απολάμβαναν σημαντικές θέσεις τόσο στον δημόσιο τομέα, όσο και στην Ανώτατη εκπαίδευση, συμμετέχοντας ενεργά στη δημόσια ζωή του τόπου (Μουρατίδης, 1999).

2.2.3. Η σημερινή κατάσταση

Σήμερα ο εβραϊκός πληθυσμός στον ελληνικό χώρο έχει συρρικνωθεί σημαντικά. Ο αφανισμός των κοινοτήτων κατά το ολοκαύτωμα και η συνακόλουθη μετανάστευση των εναπομεινάντων Εβραίων στο Ισραήλ και τις Η.Π.Α οδήγησε στην εγκατάλειψη και τον μαρασμό των εβραϊκών κοινοτήτων στον ελληνικό χώρο. Σήμερα η εβραϊκή κοινότητα στην Ελλάδα αριθμεί περίπου 5.500 άτομα τα οποία είναι οργανωμένα σε 8 εβραϊκές κοινότητες (Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Λάρισα, Βόλος, Χαλκίδα, Ιωάννινα, Τρίκαλα, Κέρκυρα) και σε 2 εν αδράνεια κοινότητες (Καβάλα, Ρόδος). Τα μέλη των κοινοτήτων αυτών ασχολούνται κυρίως στον ιδιωτικό τομέα (βιομηχανία, εμπόριο, τραπεζικός κλάδος), στη δημόσια διοίκηση και στην εκπαίδευση. Παράλληλα εξακολουθούν να έχουν έντονη κοινωνική και πολιτική

δραστηριότητα, όπως αποδεικνύεται από την εκλογή του Μωυσή Ελισάφ, Εβραίου Ρωμανιώτη, ως δημάρχου στα Ιωάννινα, στις εκλογές της 7ης Ιουλίου 2019.

Κυρίαρχο όμως ζήτημα κατά τον 21^ο αιώνα αποτελεί αναντίρρητα η επανεμφάνιση και η αλματώδης ανάπτυξη του αντισημιτισμού. Μετά την αυγή του 21^{ου} αιώνα, ήδη από το 2000 μ.Χ. παρατηρείται έντονο το φαινόμενο της ανάδυσης αντισημιτικών τάσεων σε παγκόσμιο επίπεδο. Φραστικές επιθέσεις, παρουσία γκράφιτι σε τοίχους με αντισημιτικό περιεχόμενο και πράξεις βανδαλισμού σε εβραϊκά σχολεία, κοιμητήρια και συναγωγές αποτελούν ξεκάθαρη έκφραση της σημαντικής ανόδου του αντισημιτισμού όχι μόνο στη Γαλλία και στη Γερμανία (Urban, 2004), στις οποίες υπάρχει το υψηλότερο ποσοστό αντισημιτικών εκδηλώσεων, αλλά και σε άλλες χώρες (Βέλγιο, Βρετανία, Αυστρία) που δεν είχαν στο παρελθόν εκφράσει τέτοιες τάσεις. Παράλληλα και σε άλλες χώρες (λ.χ. Σουηδία) υπάρχει συνεπής εμφάνιση κρουσμάτων αντισημιτικών συμπεριφορών. Οι τάσεις αυτές στη Δυτική Ευρώπη, εκφράστηκαν μέσα από πλήθος πράξεων βίας, που αρκετές φορές οδήγησαν στον βαρύ τραυματισμό ή στον θάνατο των θυμάτων των πράξεων ρατσιστικής βίας.

Στην ανατολική Ευρώπη από την άλλη πλευρά το αντισημιτικό πνεύμα συνέχισε να βρίσκεται σε υψηλό επίπεδο, όπως και στα τέλη του προηγούμενου αιώνα. Η ενίσχυση του εθνικού αισθήματος που ανέκυψε από τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης συνδυάστηκε με κατηγορίες κατά των Ισραηλιτών ως υπαίτιων για την οικονομική κρίση που είχε ανακύψει και για τη συνακόλουθη γενικευμένη διαφθορά στη διοίκηση των νέων κρατικών οντοτήτων. Το αντισημιτικό αίσθημα αυτό συνδέθηκε με τη σειρά του με παραδοσιακές αιτίες και θρησκευτικά κίνητρα και εκδηλώθηκε με σειρά ενεργειών αντισημιτικού χαρακτήρα ενάντια σε κτίρια και κοιμητήρια των εβραϊκών κοινοτήτων. Η τάση αυτή συνεχίστηκε έντονα και στον 21^ο αιώνα με περιστατικά επιθέσεων νεοναζιστικών οργανώσεων κατά Ισραηλιτικών στόχων σε πολλές χώρες της ανατολικής Ευρώπης (Πολωνία, Ουγγαρία, Τσεχία Μολδαβία), αλλά και με την πολιτική ισχυροποίηση κομμάτων που ανήκουν στην νεοναζιστική πλευρά στην Ουκρανία και την Ουγγαρία.

Παράλληλα αντισημιτικές ενέργειες εμφανίζονται με ιδιαίτερη συχνότητα και σε άλλες χώρες, πέραν του ευρωπαϊκού χώρου. Στις Η.Π.Α. λόγω χάρη παρατηρείται ιδιαίτερη αύξηση των αντισημιτικών εκδηλώσεων μετά το 2000. Μόνο το 2017

παρατηρήθηκαν κοντά στις 2000 επιθέσεις με ρατσιστικά αντιεβραϊκά κίνητρα, ενώ και στο 2018 ο αριθμός κυμάνθηκε στα ίδια επίπεδα. Στη Νέα Υόρκη μόνο

παρατηρήθηκε αύξηση κατά 50% των εγκλημάτων μίσους κατά των Ισραηλιτών σε διάστημα ενός έτους (The Wall Street Journal, 2019). Αντίστοιχη αύξηση παρατηρείται και σε άλλες χώρες του κόσμου, όπως στην Αυστραλία (30% αύξηση σε επιθέσεις αντισημιτικού χαρακτήρα) και στον Καναδά. Η αύξηση αυτή βρίσκεται παραλληλία στην αύξηση αντίστοιχων συμπεριφορών στον ευρωπαϊκό χώρο και προξενεί ανησυχία στις ανά τον κόσμο Ισραηλιτικές κοινότητες, που δεν ήταν συνηθισμένες στην εμφάνιση τέτοιων συμπεριφορών (Jerusalem post, 2015).

Η ανάπτυξη του ρατσισμού και του αντισημιτισμού φαίνεται να σχετίζεται κύρια με δύο διακριτούς παράγοντες, με την άνοδο του μουσουλμανικού αντισημιτισμού από τη μία πλευρά και με την ραγδαία ισχυροποίηση των ακροδεξιών κομμάτων. Από τη μία πλευρά η ύπαρξη ισχυρών μειονοτήτων μουσουλμανικής καταγωγής και θρησκευματος συμβάλει έντονα στην άνοδο του αντισημιτισμού καθώς η αντιισραηλινές τάσεις μεταξύ των μουσουλμάνων (Gesternfeld, 2013) είναι κατά πολύ μεγαλύτερες της αντίστοιχης τάσης μεταξύ των μη μουσουλμανικών κοινοτήτων, ειδικά μάλιστα στο επίπεδο των ανηλικών μελών της κάθε κοινότητας, όπως αναδείχθηκε σε έρευνες που έγιναν σε χώρες της Ε.Ε. Το ποσοστό αυτό παρουσιάζεται μικρότερο σε χώρες της ανατολικής Ευρώπης, λόγω των μικρότερων μουσουλμανικών κοινοτήτων που έχουν εγκατασταθεί σε αυτές. Ο παράγον αυτός λειτουργεί συνδυαστικά με την άνοδο των ακροδεξιών πολιτικών κομμάτων σε πολλά μέρη του κόσμου (ADL, 2006). Αποτέλεσμα της οικονομικής κρίσης του 2008, τα πολιτικά κόμματα με αντισημιτικό λόγο αυξήθηκαν σε αριθμό και ισχυροποιήθηκαν σε πολλές, ευρωπαϊκές κυρίως χώρες και απέκτησαν λόγω την κεντρική πολιτική σκηνή τους. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν η άνοδος της Χρύσης Αυγής στον Ελληνικό χώρο (21 θέσεις στο κοινοβούλιο, αν και τις απώλεσε στις τελευταίες εκλογές), το ακροδεξιό κόμμα του Όρμπαν στην Ουγγαρία, που ανέβηκε στην εξουσία και το κόμμα του FPO στην Αυστρία, το οποίο ανέλαβε έξι χαρτοφυλάκια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

3.1. Οι Ισραηλίτες της Θεσσαλονίκης

Οι Ισραηλίτες παρουσιάζουν διαχρονικά μία ισχυρή συμβιωτική σχέση με την πόλη της Θεσσαλονίκης. Η σχέση αυτή ξεκίνησε εξ' αρχής από την ίδρυση της Θεσσαλονίκης, παρακολούθησε την εξέλιξη και τις μεταβολές της τύχης της πόλης κάτω από την εξουσία διαφόρων και διαφορετικών πολιτισμών και συνεχίζεται ακόμα και σήμερα. Η εβραϊκή κοινότητα της πόλης, με διαφορετική ανά περιόδους σύσταση και πολιτισμό, διαδραμάτιζε και διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στα κοινά της πόλης και παρουσιάζει μία ιδιαίτερη σχέση με τους πληθυσμούς που απαρτίζουν τους κατοίκους της πόλεως. Την πορεία αυτή, τις μεταβολές στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και τον ρόλο των εβραϊκών κοινοτήτων στην κάθε περίοδο ως το σήμερα, θα επιχειρήσουμε να σκιαγραφήσουμε στο κεφάλαιο αυτό.

3.2. Ιστορική αναδρομή

3.2.1. Από την αρχαιότητα έως το Βυζάντιο

Σύμφωνα με τους ερευνητές η πρώτη εγκατάσταση Εβραίων στη μακεδονική γη είχε γίνει κατά την κλασική περίοδο (Μόλχο, 2001). Οι πρώτοι Εβραίοι ήταν δούλοι, από τη γη της Μεσοποταμίας, τους οποίους ο Δαρείος είχε εξαναγκάσει να τον συνοδεύσουν στην εκστρατεία του κατά των Σκυθών. Η ύπαρξη εβραϊκής κοινότητας στην πόλη της Θεσσαλονίκης πάντως, ανάγεται στην ίδια την ίδρυση της πόλης από τον Κάσσανδρο. Θεωρείται (Μόλχο, 2001) ότι ο ίδιος ο Κάσσανδρος αξιοποίησε τους Εβραίους για να συμπληρώσει τον αποικισμό της Θεσσαλονίκης κατά τα πρώτα χρόνια της ίδρυσης της πόλης (Βακαλόπουλος, 1997). Η πιθανότητα αυτή στηρίζεται στη δεδομένη εμπορική επαφή της Θεσσαλονίκης με τις μεγάλες εμπορικές κοινότητες και στη στενή αλληλεπίδραση των Εβραίων με το ελληνικό πνεύμα, μετά τις κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Μαζικές μεταναστεύσεις Εβραίων στη Θεσσαλονίκη έγιναν και κατά την ελληνιστική περίοδο. Πιο συγκεκριμένα κατά το 168 π.Χ, μετά την επανάσταση των Μακκαβαίων της Παλαιστίνης, η οποία οδήγησε πολλούς Ιουδαίους να αποχωρήσουν προς τα ελληνικά εδάφη. Λίγο αργότερα, αρχικά το 145 π.Χ και κατόπιν το 103 π.Χ, οι Ιουδαίοι συμμετείχαν στις δυναστικές κρίσεις της οικογένειας των Πτολεμαίων της Αιγύπτου

και, όντας στην πλευρά των ηττημένων, εξορίστηκαν από την Αλεξάνδρεια στη Θεσσαλονίκη και ενίσχυσαν περαιτέρω το εβραϊκό στοιχείο της πόλης αυτής. Οι Ιουδαίοι αυτοί εμποτισμένοι με τα ιδανικά της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας, την οποία είχαν γνωρίσει στα ελληνιστικά βασίλεια της Αιγύπτου και της Συρίας, είχαν διαμορφώσει μία ιδιαίτερη κουλτούρα, ένα κράμα ελληνικών και ανατολικών ιδεών και τρόπου ζωής (Σιμπή, 1971).

Η εγκατάστασή του στην ακμάζουσα πόλη της Θεσσαλονίκης, με το προνομιακό λιμάνι και την έντονη εμπορική ζωή και ο ελληνικός του χαρακτήρας, ενισχύει την επαφή με τους ελληνικούς πληθυσμούς και διαμορφώνει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των Ρωμανιωτών Ελλήνων (Νεχαμά, 2000). Παράλληλα, οι επίσημοι φορείς αναγνωρίζουν, σε συνέχεια της πολιτικής του Αλέξανδρου, στους Ισραηλίτες το προνόμιο του να ζουν σύμφωνα με τους νόμους και τα έθιμά τους.

Οι Ρωμανιώτες Έλληνες, σε μεγάλο βαθμό εξελληνισμένοι κάτοικοι, γενικότερα της Ελλάδας και της Θεσσαλονίκης ειδικότερα, είχαν συνεχίσει να απολαμβάνουν το ειδικό τους καθεστώς και κατά τη ρωμαϊκή περίοδο. Το καθεστώς της αυτονομίας των Ισραηλιτών είχε συνεχιστεί και μετά την κατάκτηση της Θεσσαλονίκης, όπως και σε όλες τις ρωμαϊκές επαρχίες στην Ελλάδα. Οι κοινότητές τους είχαν τη δική τους πολιτική, οικονομική και κοινωνική οργάνωση, που προσομοίαζε τους δήμους των αρχαίων ελληνικών πόλεων (Νεχαμά, 2000), σε στενή επαφή με μερίδα ντόπιων που είχε ασπαστεί τον μονοθεϊσμό.

Η ισχύς της ιουδαϊκής κοινότητας στην πόλη αναδεικνύεται και στο περιστατικό της εκδίωξης του Αποστόλου Παύλου, το 52 μ.Χ μετά τη διδασκαλία του στη Συναγωγή της πόλης. Η δυνατότητα παρέμβασης των Ιουδαίων στους τοπικούς άρχοντες (Μελέτη, 2009) φανερώνει την πρόσβαση της ακμάζουσας ιουδαϊκής κοινότητας στην τοπική κοινωνία. Παράλληλα, κατά τη ρωμαϊκή περίοδο, εβραϊκοί πληθυσμοί ήρθαν να αυξήσουν τον συνολικό πληθυσμό των Εβραίων της πόλης, ιδίως το 70 μ.Χ, μετά την καταστροφή του ναού της Ιερουσαλήμ από τον αυτοκράτορα Τίτο εκείνο το έτος και το 135 μ.Χ, μετά την καταστολή της επανάστασης του Μπαρ Κόχμπα. Έτσι ενισχύθηκε το εβραϊκό στοιχείο της πόλης και ιδρύθηκαν διάφορες συναγωγές, ανάλογα με την καταγωγή της ομάδας των ανθρώπων που έφτασαν στην πόλη και τις ιδιομορφίες στην κουλτούρα της κάθε ομάδας. Η Θεσσαλονίκη αποτέλεσε και για αυτούς ασφαλές καταφύγιο και μία νέα

πατρίδα, στην οποία ενώθηκαν με τους εκεί Ρωμανιώτες και συνέβαλαν στην περαιτέρω ανάπτυξη της πόλης και την ανάδειξή της σε μητροπολιτικό κέντρο (Μελέτη, 2009) της εποχής, έχοντας ιδιαίτερη έφεση στις οικονομικές και κοινωνικές δραστηριότητες της περιοχής.

3.2.2. Η Βυζαντινή περίοδος έως την οθωμανική κατάκτηση

Η Βυζαντινή περίοδος, και ειδικά η περίοδος της διαίρεσης της αυτοκρατορίας σε ανατολική και δυτική, σηματοδοτεί μία νέα εποχή για τη Θεσσαλονίκη και για την εβραϊκή κοινότητα της πόλης μια νέα εποχή αλλαγών. Η πόλη (Χασιώτης, 1997) εξελίσσεται στο δεύτερο μεγαλύτερο κέντρο του Βυζαντίου (πίσω από την Κωνσταντινούπολη) και αποκτά δεσπόζουσα θέση στις ευρωπαϊκές κτήσεις σε πολιτικό, στρατιωτικό, οικονομικό και πολιτιστικό επίπεδο. Αναδεικνύεται σε μεγαλούπολη 150.000 ανθρώπων με ιδιαίτερο πλούτο και έντονη οικονομική δραστηριότητα, μέσα από την προσπάθεια των ελληνόφωνων κατοίκων της, χριστιανών και Εβραίων.

Στους επόμενους όμως αιώνες η σχέση των Ιουδαίων με τον χριστιανικό πληθυσμό της πόλης δοκιμάζεται έντονα. Η αρμονική συμβίωση των δύο κοινοτήτων αντικαθίσταται από μία περίοδο ρήξης, μέσα από την οριστική επικράτηση του χριστιανισμού και την απομόνωσή τους. Ήδη από τα χρόνια του Μεγάλου Κωνσταντίνου και ιδίως από τη βασιλεία του Θεοδοσίου Β΄, τα προνόμια που είχαν αναγνωριστεί στους Εβραίους αναστέλλονται, αρχίζει μία πολιτική απομόνωσης και μεταβάλλονται σταδιακά (Νεχαμά, 2000) σε πολίτες δεύτερης κατηγορίας, ιδίως κατά τη βασιλεία του Ιουστινιανού. Έχοντας έτσι απολέσει τα πολιτικά τους δικαιώματα και όντας σε δυσμενή θέση, ρυθμίζουν τις απώλειες με τη συμμετοχή στο διαμετακομιστικό εμπόριο, τις τοκογλυφίες και οικονομικές δραστηριότητες και εξαπλώνονται εδαφικά σε όλη την Ευρώπη. Παράλληλα, ιδίως στη Θεσσαλονίκη, ευνοούνται από την άρση του μονοπωλίου μεταξιού και στρέφονται στη σηροτροφία.

Ορισμένοι αυτοκράτορες μάλιστα επιχείρησαν να εκχριστιανίσουν δια της βίας και υποχρεωτικά τους Εβραίους της πόλης, γνωρίζοντας την έντονη αντίδραση τόσο από τους ίδιους, όσο και από την επίσημη εκκλησία. Οι οικουμενικές σύνοδοι είχαν διακηρύξει το δικαίωμα των Εβραίων να ζουν ελεύθεροι κατά τη θρησκεία τους (Ναρ, 1985). Μολαταύτα, η πίεση κατά των Εβραίων ώθησε εκείνους να

συγκεντρωθούν σε ορισμένη συνοικία, σε αντίθεση με τις προηγούμενες περιόδους, και να επιδιώξουν ζώντας γύρω από τη συναγωγή να διατηρήσουν την πνευματική τους ταυτότητα (Ναρ, 1985) στη συνοικία που ήταν γνωστή ως τον 15ο αιώνα ως Παλαιά Εβραΐς, βόρεια της Εγνατίας (Χεκίμογλου, 1995). Στην κατάσταση αυτή η πόλη και οι κάτοικοί της, διένυσαν τον ταραχώδη Βυζαντινό Μεσαίωνα, μέσα από περιόδους κακουχιών, πολλών πολιορκιών και επιδρομών εναντίον τους.

Μολαταύτα, ιδίως μετά τον 10ο αιώνα, η πόλη γνώρισε περίοδο ιδιαίτερης ευημερίας. Είχε αναπτυχθεί εκ νέου σε ένα ιδιαίτερα γοητευτικό κοσμοπολίτικο κέντρο που τραβούσε εμπόρους και ξένους ταξιδευτές. Η αρχιτεκτονική της πόλης, η υψηλή μόρφωση και ο φιλόξενος χαρακτήρας των κατοίκων είχε επαναφέρει στην πόλη τον μητροπολιτικό αέρα των ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων. Παράλληλα, το εμπόριο, η μεταξουργία, η βιοτεχνία και οι τέχνες γνώρισαν νέα άνθιση (Ριζάλ, 1997).

Κατά τον 14ο όμως αιώνα σημειώνονται πάλι νέες αλλαγές, μέσα από κοινωνικές εκρήξεις και την πρώτη οθωμανική κατάκτηση. Το κίνημα των ζηλωτών του 14ου αιώνα, αποτέλεσμα της φτώχειας και της απελπισίας του πληθυσμού της πόλης, που ζούσε σε άθλιες συνθήκες στο παρασκήνιο της πόλης, οδήγησε στην επανάσταση και στην κατάκτηση της εξουσίας στην πόλη από αυτούς. Οι ζηλωτές διοίκησαν την πόλη με τη χρήση βίας και τρομοκρατίας, μέχρι την πτώση του καθεστώτος τους (1349). Λίγο αργότερα, η πόλη μετά από πολιορκία, γίνεται υποτελής στους Οθωμανούς του Μουράτ Α΄ αρχικά, ενώ κατόπιν ενσωματώνεται στο κράτος του Βαγιαζήτ (Βακαλόπουλος, 1997).

Τον 15ο αιώνα η πόλη έρχεται ξανά στα χέρια των βυζαντινών αρχικά, και κατόπιν (ως το 1430) των Βενετών. Τελικά τον Μάρτιο του 1430, οι Οθωμανοί του Μουράτ Β΄ λεηλατούν την πόλη, αναγκάζοντας τους κατοίκους να την εγκαταλείψουν. Οι Εβραίοι της εποχής ήταν αναμειγμένοι τότε με τους χριστιανικούς πληθυσμούς, ενώ οι Εβραίοι της ελληνοεβραϊκής κοινότητας της πόλης (100 οικογένειες σύμφωνα με τον περιηγητή Βενιαμίν της Tudela) απώλεσαν την υλική ευημερία που τους είχε προσφέρει η ενασχόληση με το εμπόριο (και ιδίως η σηροτροφία) (Μόλχο, 1994). Ειδικά δε η περίοδος της Βενετοκρατίας με την αυθαιρεσία των Βενετών και τη μείωση του εμπορίου που είχε ακολουθήσει, είχε

συμβάλει τα μέγιστα στη μείωση του εβραϊκού στοιχείου της πόλης, το οποίο είχε μεταναστεύσει προς εύρεση καλύτερων συνθηκών ζωής αλλού.

3.2.3. Η οθωμανική περίοδος

Σημαντική περίοδος για τη Θεσσαλονίκη, αποτελεί μία μακρόχρονη ιστορία, στην οποία ο χαρακτήρας και η δημογραφία της πόλης γνώρισε αρκετές μεταβολές, ενώ και οι εβραϊκές κοινότητες επηρεάστηκαν από εξωγενείς παράγοντες και εξελίχθηκαν σε ισχυρό πληθυσμιακά ρυθμιστή της ζωής στην πόλη, με ιδιαίτερα όμως διαφορετικό χαρακτήρα σε σχέση με το παρελθόν. Ήδη πριν την οθωμανική κατάκτηση, το 1376, είχε πραγματοποιηθεί μεγάλη έκτασης μετανάστευση Εβραίων από τη Γερμανία κυρίως (Ασκενάζι), την Ουγγαρία, την Πολωνία και τη νότια Ιταλία. Όπως ειπώθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο, τα μέλη της κοινότητας των Ασκεναζιτών μιλούσε ιδιαίτερη γλώσσα, τα Γίντις, και διακρίνονταν για τη θρησκοληψία τους και τις ξεχωριστές τους συνήθειες (Νεχαμά, 2000). Η συρροή τους ήταν μεγάλη και οδήγησε στην απώλεια των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του αυτόχθονου ρωμανιώτικου στοιχείου της πόλης.

Η άλωση της Κωνσταντινούπολης, η καταστροφή της Θεσσαλονίκης και οι φυσικές καταστροφές είχαν οδηγήσει σε αφανισμό τον πληθυσμό της πόλης, ένα γεγονός που οι οθωμανικές αρχές προσπάθησαν να σταματήσουν προς το τέλος του 15^{ου} αιώνα. Η προσπάθεια των Οθωμανών να αναζωογονήσουν την Κωνσταντινούπολη μετά την άλωση, οδήγησε στην αναγκαστική μετοίκηση Αρμενίων, Ελλήνων, Εβραίων και μουσουλμάνων σε αυτή. Ενώ έτσι αναζωογονήθηκε η πόλη, η Θεσσαλονίκη συνεχίζει να μαραζώνει. Τίποτα δε θυμίζει το παλιό μεγαλείο της πόλης με τον κοσμοπολίτικο χαρακτήρα και τον ισχυρό πλούτο της, ενώ και το εβραϊκό στοιχείο φαίνεται την περίοδο εκείνη να έχει συρρικνωθεί σε απόλυτο βαθμό (Χεκίμογλου, 1995).

Σημείο καμψής και αντιστροφής της όλης πορείας παρακμής αποτελεί το έτος 1492 και η εμφάνιση στο προσκήνιο της πόλης της ομάδας των Σεφαρδιτών Εβραίων. Τα μέλη της ομάδας αυτής έφτασαν κατόπιν προσκλήσεως των Οθωμανών από τις επαρχίες της Ιβηρικής στην οθωμανική επικράτεια, εξόριστοι μετά από τα διατάγματα των βασιλέων της Ισπανίας. Οι Εβραίοι αυτοί, έχοντας μακρόχρονη παρουσία στην Ιβηρική, διακρίνονταν για την καλλιέργεια, τον πολιτισμό τους, την οικονομική τους

ευμάρεια και τη γλωσσομάθειά τους. Μιλούσαν μία ιδιαίτερη διάλεκτο, τη Λαντίνο και παράλληλα αντιμετώπιζαν με περιφρόνηση τους Ασκενάζι θεωρώντας τους άξεστους. 15.000 με 20.000 από αυτούς εγκαταστάθηκαν στη Θεσσαλονίκη, με τις οθωμανικές αρχές να διατάσσουν τους κατοίκους της πόλης να τους υποδεχθούν εγκάρδια (Νεχαμά, 2000).

Η επιλογή αυτή βασίστηκε σε κριτήρια οικονομικά και κοινωνικά. Η οθωμανική ηγεσία και ο Σουλτάνος Βαγιαζήτ Β΄, επιθυμούσαν να αξιοποιήσουν προς όφελός τους τις γνώσεις των Σεφαρδιτών σε πολλούς τομείς (υφαντουργία, φαρμακευτική, εμπόριο, τυπογραφεία), ώστε να αξιοποιηθούν οι μουσουλμάνοι σε διοικητικές θέσεις και να στελεχώσουν τον οθωμανικό στρατό και ειδικά τους γενίτσαρους (Μόλχο, 1994). Παράλληλα, ο Σουλτάνος επιθυμούσε με το εβραϊκό στοιχείο να δημιουργήσει στην πόλη, αλλά και στην αυτοκρατορία γενικότερα μία μεσαία αστική τάξη που θα συνεισέφερε στην οικονομική ανάπτυξη του κράτους (Νεχαμά, 2000) περισσότερο από τη μουσουλμανική κοινότητα των δημοσίων υπαλλήλων και εισοδημάτων και στην ελληνική των αγροτών και των κτηνοτρόφων. Έτσι, οι Σεφαρδίτες κατά κύριο λόγο, αλλά και πολλοί Ασκενάζι, βρήκαν ασφαλές καταφύγιο στη Θεσσαλονίκη, τη «Μητέρα εν Ισραήλ», και συνέβαλαν αποφασιστικά στην αναγέννηση της πόλης.

Στα πλαίσια της πόλης οι Εβραίοι άρχισαν να επιδίδονται στις οικονομικές δραστηριότητες που γνώριζαν από τους τόπους καταγωγής τους. Η επιλογή της οθωμανικής διοίκησης να τους προσφέρει ειδικό καθεστώς φοροελαφρύνσεων και να τους επιτρέψει την ελεύθερη άσκηση των δικαιωμάτων τους, ακόμα και των ενδυματολογικών τους συνηθειών (Νεχαμά, 2000), ευνοεί την καθιέρωση ενός αισθήματος ασφάλειας στους Εβραίους, και ξαναδίνει ζωή στην πόλη, με νέους, μορφωμένους, εργατικούς και σε μεγάλο βαθμό εξειδικευμένους στο εμπόριο κατοίκους.

Οι νέοι κάτοικοι θα έρθουν στην πόλη και θα την κατοικήσουν κυρίως στην ευρύτερη Ζώνη του εμπορικού κέντρου (Ζαφείρης, 2016). Παρόλο που στην οθωμανική αυτοκρατορία, και ιδίως στην πόλη της Θεσσαλονίκης δεν υπήρχαν ξεχωριστές συνοικίες (γκέτο) και οι προηγούμενοι Εβραίοι κάτοικοι κατοικούσαν αναμειγμένοι με τους Χριστιανούς και μουσουλμάνους κατοίκους της πόλης, οι Σεφαρδίτες επιλέγουν μία πολιτική απομόνωσης από τους αλλόθρησκους συμπολίτες

τους (Νεχαμά, 2000). Οι εβραϊκές συνοικίες που αναπτύχθηκαν εκτείνονται από την παραλία, μέχρι τη ρωμαϊκή αγορά και από την πλατεία του Ναυαρίνου, έως τα δυτικά τείχη της πόλης. Κέντρα των συνοικιών τους ήταν οι συναγωγές τους, απλά κτίρια, που έπαιρναν τα ονόματά τους από τις περιοχές καταγωγής των Σεφαραδιτών (Καστίλια, Μαγιόρκα κ.α). Η παρουσία τους συνέχισε να γίνεται ακόμα πιο έντονη κατά τα επόμενα χρόνια, με τον ερχομό όλο και περισσότερων προσφύγων από την Ισπανία και την Πορτογαλία, αλλά και από τη δυτική Ευρώπη. Έτσι, ήδη προς τα μέσα του 16ου αιώνα η πόλη είχε φτάσει να έχει 80 συναγωγές και περί τις 3.143 εβραϊκές οικογένειες (Βακαλόπουλος, 1997). Αποτέλεσμα της δημογραφικής αυτής αύξησης και των επιγαμιών μεταξύ των Εβραίων είναι η σταδιακή συρρίκνωση και εν τέλει η εξαφάνιση, σε μεγάλο βαθμό, της προηγούμενης ομάδας των Ρωμανιωτών, που από την αρχαιότητα και τη Βυζαντινή περίοδο (Ναρ, 1997) υπήρξε ο συνδεδετικός κρίκος της εβραϊκής κοινότητας με τον ντόπιο ελληνικό στοιχείο, έχοντας αφομοιωθεί με αυτό (Νεχαμά, 2000).

Οι ομάδες των Σεφαραδίμ και των Ασκεναζίμ κυριάρχησαν στην οικονομική ζωή της πόλης κατά τους πρώτους αιώνες της οθωμανικής κυριαρχίας και συνέβαλαν τα μέγιστα στην οικονομική της ανάπτυξη. Διακρίθηκαν ιδιαίτερα στην κατασκευή ταπήτων, στην ύφανση μάλλινων ρούχων (αποκτώντας το μονοπώλιο στη χρήση του μαλλιού) και σε διάφορες αντίστοιχες βιοτεχνικές δραστηριότητες. Παράλληλα ανέπτυξαν το εξαγωγικό εμπόριο, εκμεταλλεόμενοι την άριστη θέση της Θεσσαλονίκης για εμπορικές δραστηριότητες (χερσαίες και μέσω θαλάσσης), συσσωρεύοντας μεγάλο κεφάλαιο στην πόλη. Επίσης έφεραν εμπορικές καινοτομίες, όπως τη χρήση επιταγών και συναλλαγματικών, ενώ παράλληλα κυριάρχησαν και στον τραπεζικό χώρο αλλά και σε οικονομικές δραστηριότητες, όπως η ενοικίαση φόρων (Σβωρόνος, 1996). Ακόμη και στην κατασκευή όπλων και κανονιών διακρίθηκαν κατά την περίοδο αυτή. Η οικονομική τους κυριαρχία μάλιστα και η (ενίοτε) απόκτηση καταχρηστικών προνομίων προκάλεσε σε ορισμένες περιπτώσεις και σύγκρουση με άλλες εθνότητες εμπόρων (Ελληνες, Γάλλους κ.α).

Η κατάσταση μεταβλήθηκε άρδην από τον 17ο αιώνα, οπότε και μια σειρά εξωτερικών και εσωτερικών συμφορών διέσπασαν την εβραϊκή κοινότητα και οδηγούν σε παρακμή, την άλλοτε, ισχυρή και κοσμοπολίτικη πόλη. Από τη μία πλευρά η σταδιακή παρακμή της οθωμανικής αυτοκρατορίας, η μη προστασία από αυτής των εμπορικών δραστηριοτήτων των Εβραίων και η ολοένα και βαρύτερη

φορολόγηση, επιδείνωσαν την οικονομική κατάσταση και τις συνθήκες διαβίωσης των Εβραίων. Παράλληλα, η κρίση του βενέτικου εμπορίου και μια σειρά φυσικών καταστροφών και επιδημιών μετατόπισαν το εμπορικό ενδιαφέρον πέρα από τη Θεσσαλονίκη και έπληξαν ιδίως τα πιο φτωχά στρώματα του εβραϊκού πληθυσμού της πόλης (Χασιώτης, 1997). Επιπρόσθετα, στην οικονομική και κοινωνική κρίση ήρθε να προστεθεί και η πολιτιστική κρίση με την κατάπτωση του μορφωτικού επιπέδου και η στροφή των Ισραηλιτών προς τον Μυστικισμό και τον Αποκρυφισμό (Ναρ, 1997).

Αυτές οι μυστικιστικές θεωρίες έλαβαν τεράστιες διαστάσεις κατά τον 17ο και 18ο αιώνα και οδήγησαν στην εμφάνιση ενός κινήματος με καταστρεπτικές συνέπειες, του κινήματος του Σαμπετάι Σεβή. Η ισχυροποίηση της μυστικιστικής Καββάλα (Καμπάλα) σε βάρος του Ταλμούδ και της Τορά (Mazower, 2007) άσκησε καταστρεπτικές επιδράσεις στην ισραηλιτική κοινότητα και τις οικογενειακές εστίες και οδήγησε σε διχασμό την εβραϊκή κοινότητα της πόλης (Νεχαμά, 2000). Ο Σαμπετάι Σεβή, προώθησε στην πόλη την μεσσιανική του θεωρία, με αυτόν ως μεσσία και απέκτησε πλήθος πιστών. Όταν όμως δέχτηκε την πίεση του σουλτάνου να προσχωρήσει στο Ισλάμ με αντάλλαγμα τη ζωή του, αλλαξοπίστησε και παρέσυρε μαζί του μία μερίδα πιστών, που αποδέχτηκαν το Ισλάμ και ονομάστηκαν από τότε «Ντονμέ».

Έτσι ο 17ος και ο 18ος αιώνας αποτέλεσαν μία περίοδο διχασμού, απομόνωσης και σκοταδισμού. Οι δεκάδες εβραϊκές κοινότητες, κάτω από την πίεση της οικονομικής κρίσης και της αποστασίας των Ντονμέ εκχώρησαν τα δικαιώματά τους σε μία τριανδρία ραβίνων και επτά λαϊκούς, αποκτώντας κεντρική διοίκηση (Ναρ, 1997), όπως και δικαιοσύνη. Δημιουργήθηκε έτσι μία κατάσταση ισορροπίας για τις εβραϊκές κοινότητες, με την απώλεια όμως της πνευματικής ανάπτυξης. Οι Εβραίοι εγκατέλειψαν την κοσμική μόρφωση, απομονώθηκαν στη μελέτη του Ταλμούδ και έγιναν καχύποπτοι απέναντι στις νέες ιδέες (Νεχαμά, 2000). Παράλληλα κατά τους αιώνες αυτές οι σχέσεις των κατοίκων της πόλης (Εβραίων, Χριστιανών, Μουσουλμάνων, Ντονμέδων) χαρακτηρίστηκαν από τη συνύπαρξη σε ξεχωριστές συνοικίες, την απομόνωση και την έλλειψη των κοινωνικών σχέσεων. Επρόκειτο για μία περίοδο σκοταδισμού και αναταραχής που συμπληρωνόταν από φυσικές και ανθρωπογενείς καταστροφές.

3.2.4. Ο 19ος και ο 20ος αιώνας

Ο 19ος αιώνας αποτέλεσε για τους Εβραίους της Θεσσαλονίκης μια ιδιαίτερη περίοδο μεγάλων μεταβολών. Αρχικά, η έκρηξη της ελληνικής επανάστασης προκάλεσε τεράστιες καταστροφές στην πόλη και στη Μακεδονία γενικότερα. Στην πρώτη περίοδο της επανάστασης οι Εβραίοι της πόλης και των γύρω περιοχών πλήττονταν και από τις δύο πλευρές (Ναχάμα, 2000): από τους επαναστατημένους Έλληνες, που θεωρούσαν τους Ισραηλίτες έμπιστους των Οθωμανών, και από τους Οθωμανούς, που, λόγω των κοινωνικών επαφών των Εβραίων με Έλληνες αστούς και χωρικούς, τους αντιμετώπιζαν ως κατασκόπους και πληροφοριοδότες. Η καταστολή της επανάστασης, αργότερα, διευκόλυνε ορισμένους Εβραίους να κάνουν περιουσίες πάνω στις λεηλατημένες περιουσίες των ηττημένων Ελλήνων, αλλά προκάλεσε το ενδιαφέρον και τις ληστρικές διαθέσεις της Οθωμανικής εξουσίας (Βακαλόπουλος, 1997) απέναντι στην εβραϊκή κοινότητα, το οποίο μετουσιώθηκε σε μια σειρά προσπαθειών αρπαγής των περιουσιών των μελών της εβραϊκής κοινότητας δια της βίας. Η κατάσταση αυτή διατηρήθηκε έτσι έως το 1830.

Μετά το 1830 η πόλη βγήκε από έναν λήθαργο εκατονταετιών και η οικονομική και κοινωνική της ζωή αναβαθμίστηκε, με το εβραϊκό στοιχείο να βρίσκεται στην πρωτοπορία των εξελίξεων. Η διάλυση του σώματος των γενίτσαρων, που καταλήστευαν τους πληθυσμούς της πόλης, η μείωση της βαριάς φορολογίας, αλλά και (Μόλχο, 1994) οι μεταρρυθμίσεις στην Οθωμανική Αυτοκρατορία (Χάττι Σέριφ, Χάττι Χουμαγιούν), που αναγνώριζαν ίσα δικαιώματα για όλους τους πολίτες της αυτοκρατορίας ανεξάρτητα από τη θρησκεία τους, έδωσαν ένα αίσθημα ασφάλειας στους κατοίκους της πόλης και οδήγησαν στον περιορισμό των αυθαιρεσιών εναντίον τους. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές (tanzimat) κορυφώθηκαν με το σύνταγμα του 1876 (Mazower, 2007), ενώ η πόλη εκσυγχρονίστηκε και απέκτησε έντονο ευρωπαϊκό αέρα (Ζαφείρης, 1994). Αναγνωρίστηκε έτσι η Θεσσαλονίκη ως το σημαντικότερο διοικητικό, οικονομικό, πολιτικό και διπλωματικό κέντρο στα Βαλκάνια.

Η οικονομική δραστηριότητα στην πόλη κατά την περίοδο αυτή γνώρισε άνθιση, οι σχέσεις των Ισραηλιτών με το ελληνικό στοιχείο διακατεχόταν – με λίγες εξαιρέσεις – από ανεκτικότητα, ενώ ανθούσαν στους κόλπους της πόλης νέες

σοσιαλιστικές ιδέες. Οι κάτοικοι, Έλληνες και Εβραίοι, μετά το 1830 ξεκίνησαν ξανά τη μεταξύ τους εμπορική δραστηριότητα, ενώ μειώθηκε ο αποκλεισμός και η επιφυλακτικότητα ανάμεσα στις κοινότητες τους, παρά τη συκοφαντία του αίματος – που όπως είχε αναφερθεί σε προηγούμενο κεφάλαιο - κυκλοφορούσε ευρύτατα στον Χριστιανικό κόσμο και στρεφόταν κατά των Ιουδαίων. Παράλληλα, στη βάση της αρχής του σοσιαλισμού, ιδρύθηκαν σχολεία της Παγκόσμιας Ισραηλιτικής Συμμαχίας και εμφανίστηκε μέριμνα για την εκμάθηση τεχνικών δεξιοτήτων στα κατώτερα στρώματα των Ιουδαίων της πόλης. Παράλληλα, η Ισραηλιτική κοινότητα πρωτοπόρησε στην ανάπτυξη της πολιτιστικής δραστηριότητας και στην εμφάνιση της τυπογραφίας στην πόλη (Nar, 1997). Έτσι, στα τέλη του 19ου αιώνα, η εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης βρέθηκε σε θέση ισχύος στην πόλη, ελέγχοντας την οικονομική ζωή και διαδραματίζοντας σημαντικό ρόλο στην κοινωνική ζωή. Απόδειξη αυτού (Μόλχο, 1994) αποτέλεσε η συνεργασία όλων των κοινοτήτων, ανεξαιρέτου θρησκείας, στην από κοινού αντιμετώπιση της ανθρωπιστικής κρίσης που ξέσπασε μετά την καταστροφική πυρκαγιά του 1890 (Σαρτζετάκης, 2010).

Νέο σημείο τομής για την ιστορία της πόλης και της εβραϊκής κοινότητας αποτέλεσε η απελευθέρωση της πόλης από τον ελληνικό στρατό στα πλαίσια των Βαλκανικών Πολέμων. Η εβραϊκή κοινότητα της πόλης στάθηκε με δυσπιστία απέναντι στους Έλληνες, φοβούμενη την απώλεια των εμπορικών προνομίων της, της θρησκευτικής της αυτονομίας και του ηγετικού κοινωνικού της ρόλου. Αρκετοί μάλιστα από του Ισραηλίτες της πόλης, μετά την παράδοση της πόλης στους Έλληνες, έφυγαν στο εξωτερικό και απέκτησαν άλλη υπηκοότητα (Κολλάρος, 2015) , ενώ ξένες δυνάμεις (όπως η Βουλγαρία) επιχείρησαν να προσεταιριστούν την ιουδαϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης προς ίδιον όφελος. Η ελληνική κυβέρνηση αναγνώρισε άμεσα τους Εβραίους ως ισότιμους πολίτες, στα πλαίσια μιας φιλοεβραϊκής πολιτικής του Βενιζέλου, αν και κατά τις πρώτες ημέρες κατοχής της πόλης δεν αποφεύχθηκαν βιαιότητες κατά Ισραηλιτών κατοίκων της πόλης

Ξεκίνησε έτσι η περίοδος του Μεσοπολέμου στην πόλη, κατά την οποία στην εβραϊκή κοινότητα ξεχώρισαν 3 κεντρικές τάσεις (Σιωνιστές, Φεντερασιόν, Αλλιάνζ), με διαφορετικές επιθυμίες και αντιλήψεις για τη θέση της κοινότητας μέσα στην πόλη. Παράλληλα, η καταστροφή με τη μεγάλη φωτιά του 1917, το κίνημα της Εθνικής Αμύνης και ο εμφύλιος στη χώρα κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και ο ξεριζωμός των Ελλήνων της Μικράς Ασίας, άλλαξαν σε απόλυτο

βαθμό τη μορφή της πόλης και τη δημογραφική σύστασή της, οδηγώντας σε καταστροφή 34 από τις 37 Συναγωγές των Ιουδαίων της πόλης (Νεχαμά, 2000), σε περιορισμό του ρόλου της εβραϊκής κοινότητας στα κοινά και στην αύξηση της εχθρότητας προς τους Εβραίους (Τζιουμάκης, 2009) στα πλαίσια της ανόδου των εθνικισμών και της βιαιοπραγίας κατά των ξένων κοινοτήτων (πογκρόμ Κάμπελ κ.α.). Κάτω από αυτά τα δεδομένα και σε ένα περιβάλλον ιδιαίτερα ασταθές, η Θεσσαλονίκη εισήλθε στη δεκαετία του 1940 και στην περίοδο της Κατοχής.

Η περίοδος 1939-1945 αποτέλεσε για τους Εβραίους της Θεσσαλονίκης, αλλά και για όλη την ανθρωπότητα γενικότερα, πιθανόν τη σκοτεινότερη και συγκλονιστικότερη περίοδο της ιστορίας, καθώς συνδέθηκε με τη χειρότερη γενοκτονία και σφαγή που γνώρισε ο κόσμος μέχρι σήμερα, το Ολοκαύτωμα. Η πολιτική του Ναζιστικού κόμματος και η άνοδος του φασισμού στην Ευρώπη (Mazower, 2004) συνετέλεσαν στην καλλιέργεια του κατάλληλου εδάφους για τον όλεθρο που ακολούθησε. Οι Εβραίοι γενικότερα, όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο, και ειδικότερα οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης, έγιναν αθέλητα πρωταγωνιστές και αυτόπτες μάρτυρες της καταστροφής. Τόσο τα κτίρια και οι χώροι που ανήκαν στην ισραηλιτική κοινότητα όσο και τα προϊόντα πολιτισμού της έπεσαν στα χέρια των κατακτητών και γνώρισαν την καταστροφή. Αυτές οι πράξεις όμως ωχριούσαν μπροστά στις ανθρώπινες απώλειες. Κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής στην πόλη, το 95% των Ισραηλιτών εκτοπίστηκαν από τις εστίες τους και οδηγήθηκαν στα στρατόπεδα συγκέντρωσης, όπου το συντριπτικό ποσοστό έχασε τη ζωή του από τη ναζιστική θηριωδία, ενώ ελάχιστοι κατόρθωσαν με τη βοήθεια Χριστιανών φίλων τους να δραπετεύσουν και να γλιτώσουν. Συνολικά, από τους περίπου 50000 Ισραηλίτες της πόλης σώθηκαν και επέστρεψαν μετά την κατοχή πίσω μόλις 2000 ψυχές.

Απέναντι στην τραγωδία των Εβραίων της πόλης η στάση του ντόπιου ελληνικού πληθυσμού ήταν διαφορούμενη. Σε γενικές γραμμές, η πολιτική απομόνωσης των Σεφαραδιτών και η επιθυμία τους για μη αφομοίωση και επαφή με τους ντόπιους πληθυσμούς, σε αντίθεση με τις επιθυμίες των Ισραηλιτών οπαδών του βενιζελισμού, σήμανε την παντελή έλλειψη δυνατότητα διαφυγής και την απουσία αλληλεγγύης από τους χριστιανικούς πληθυσμούς (Μαυρογορδάτος, 2003). Μικρός αριθμός ιδιωτών προσέφερε βοήθεια στους διωκόμενους Εβραίους και μια ακόμα μικρότερη μερίδα της πνευματικής ελίτ διαμαρτυρήθηκε για την πολιτική των

Γερμανών. Αντίθετα, τοπικοί φορείς και η εκκλησία, διαμέσου του Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Γεννάδιου, αντέδρασαν έντονα, προσπαθώντας να ματαιώσουν την καταστροφή και να προστατέψουν όσους Εβραίους μπορούσαν (Ριτζαλέος, 2011). Οι Ρωμανιώτες μάλιστα, οι Ισραηλίτες της Παλαιάς Ελλάδας, με πολύ μεγαλύτερο βαθμό επικοινωνίας και αφομοίωσης στην ελληνική κοινωνία, κατόρθωσαν σε μεγαλύτερο βαθμό να αποφύγουν τον αποδεκατισμό από τη γερμανική θηριωδία.

Μετά το Ολοκαύτωμα η Ισραηλιτική κοινότητα, αποδεκατισμένη πια, επέστρεψε πίσω στην πόλη και ξεκίνησε μια προσπάθεια ανασυγκρότησης. Με την απελευθέρωση της πόλης όσοι Εβραίοι είχαν διαφύγει τη σύλληψη ή ενταχθεί στην εθνική αντίσταση επέστρεψαν πίσω, συγκεντρώθηκαν γύρω στη μοναδική συναγωγή που είχε διασωθεί, τη συναγωγή Μοναστηριωτών, και, αφού οργανώθηκαν και συγκρότησαν μια κεντρική διοικούσα επιτροπή, κατόρθωσαν να ξαναπάρουν πίσω τα ακίνητα της κοινότητας και να οργανωθούν, έστω και στοιχειωδώς. Στη συνέχεια επέστρεψαν στην πόλη και εντάχθηκαν στην κοινότητα και οι επιζήσαντες του Ολοκαυτώματος. Οι αρχικές συνθήκες ζωής των ανθρώπων αυτών ήταν δύσκολες, οι περιουσίες τους λεηλατημένες από τους κατακτητές και τους συνεργούς τους, η βοήθεια του ελληνικού κράτους ισχνή (Μόλχο, 2004) και το ζήτημα των εβραϊκών περιουσιών εκκρεμές. Αρκετοί Ισραηλίτες λοιπόν, κάτω από αυτό το κλίμα, αποφάσισαν να μεταναστεύσουν στις Η.Π.Α. και στο Ισραήλ, προς αναζήτηση καλύτερης ζωής. Όσοι έμειναν κατά την περίοδο αυτή κατόρθωσαν μέσα από τις αντιξοότητες να οργανωθούν και να δημιουργήσουν μια πλήρως λειτουργική κοινότητα (Ισραηλιτική Κοινότητα Θεσσαλονίκης), με πλούσια κοινωνική δράση, που απολάμβανε την εκτίμηση και τις τιμές του ελληνικού κράτους (χρυσό μετάλλιο Ακαδημίας Αθηνών, αφιέρωση από Δήμο Θεσσαλονίκης πλατείας στη μνήμη των θυμάτων του Ολοκαυτώματος).

3.3. Η εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης σήμερα

Η ισραηλιτική κοινότητα της Θεσσαλονίκης σήμερα αριθμεί περί τα 1100 μέλη και αποτελεί τη δεύτερη σε πληθυσμό ισραηλιτική του ελληνικού χώρου, με πλούσια οικονομική και κοινωνική δράση (Φρεζής, 2007). Η κοινότητα των Εβραίων της Θεσσαλονίκης αποτελεί ΝΠΔΔ (Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου), λειτουργεί στη βάση του νόμου 2456/20 “Περί Ισραηλιτικών Κοινοτήτων” και τελεί

υπό τον έλεγχο του ελληνικού κράτους. Διοικείται από εικοσαμελή κοινοτική συνέλευση, η οποία εκλέγεται ανά τετραετία και φροντίζει τη διοίκηση και τις λειτουργίες της κοινότητας. Η ζωή είναι οργανωμένη γύρω από τις δύο συναγωγές, τη συναγωγή Μοναστηριωτών και τη συναγωγή Γιάντ Λεζικαρόν, αφιερωμένης στη μνήμη των θυμάτων του Ολοκαυτώματος. Για τις εκπαιδευτικές ανάγκες της κοινότητας λειτουργεί Δημοτικό Σχολείο Ταλμούδ Τορά Αγκαδόλ, και με τμήμα νηπιαγωγείου, όπως και κατασκηνώσεις και Κέντρο Νεολαίας.

Η δραστηριότητα της εβραϊκής κοινότητας στην πόλη της Θεσσαλονίκης επεκτείνεται και στον κοινωνικό και πολιτιστικό χώρο. Φιλανθρωπικές δραστηριότητες, κυρίως για τα άτομα τρίτης ηλικίας, παρέχονται από το γηροκομείο “Σαούλ Μοδιάνο”, εκδηλώσεις της ισραηλιτικής κοινότητας λαμβάνουν χώρα στην εβραϊκή μορφωτική λέσχη “Η Αδελφότης”, ενώ ο αθλητικός σύλλογος “Μακάμπι Θεσσαλονίκης” παρέχει τμήματα μπάσκετ και πινγκ-πονγκ. Παράλληλα, ο σύνδεσμος “Ελλάς-Ισραήλ”, μέσα από διάφορες εκδηλώσεις, προσπαθεί να συμβάλλει ενεργά στην προσέγγιση των δύο λαών. Πολιτιστική δραστηριότητα έχει αναπτυχθεί και μέσα από το κέντρο Εβραϊκής Παρουσίας στη Θεσσαλονίκη, από το κέντρο Ιστορικής Διαδρομής Εβραϊσμού Θεσσαλονίκης και, εσχάτως, από τον Οίκο της Ελλάδας, που συνέβαλαν στην περαιτέρω σύσφιξη των σχέσεων της ελληνικής με την ισραηλιτική κοινότητα της πόλης. Τελευταίες προσθήκες στην πολιτιστική ζωή της εβραϊκής κοινότητας και της πόλης αποτελούν το Μουσείο Ολοκαυτώματος Ελλάδας και το Εκπαιδευτικό Κέντρο για τα ανθρώπινα δικαιώματα, που θεμελιώθηκαν τον Ιανουάριο του 2018 (Μουσείο Ολοκαυτώματος).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Στα πλαίσια της εργασίας αυτής πραγματοποιήθηκε συνέντευξη με μέλος της εβραϊκής κοινότητας της πόλης της Θεσσαλονίκης και επιδιώχθηκε να παρουσιαστούν οι σκέψεις του γύρω από το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον της ισραηλιτικής κοινότητας της πόλης. Πριν από τη συνέντευξη αναλύθηκαν στο υποκείμενο της συνέντευξης τόσο ο σκοπός και οι στόχοι της έρευνας όσο και η στόχευση του ερωτηματολογίου. Παράλληλα, υπήρξε εγγύηση της διατήρησης της ανωνυμίας του και ενημέρωση για τα δικαιώματά του, προς διασφάλιση της αξιοπιστίας της έρευνας. Προφανώς, καθώς πρόκειται για μία μόνο συνέντευξη, είναι μικρή η δυνατότητα γενίκευσης των συμπερασμάτων της συνέντευξης. Μολαταύτα, οι απαντήσεις μπορούν να φανερώσουν σε κάποιον βαθμό τις τάσεις των μελών της ισραηλιτικής κοινότητας γύρω από τα ζητήματα που αποτέλεσαν τους άξονες του ερωτηματολογίου.

Για τις ανάγκες της εργασίας επιλέχθηκε να χρησιμοποιηθεί η μέθοδος της δομημένης συνέντευξης, γύρω από συγκεκριμένους άξονες. Πρώτος άξονας ήταν τα δημογραφικά στοιχεία του συνεντευξιζόμενου, ενώ στον δεύτερο άξονα διερευνήθηκε η ιστορική γνώση του μέλους της κοινότητας, τόσο σε επίπεδο επίσημης καταγραφής της ιστορίας, όσο και σε επίπεδο ιστοριών μέσα από το οικογενειακό πλαίσιο. Ο τρίτος άξονας οργανώθηκε γύρω από το πλέγμα των κοινωνικών επαφών με τα μέλη εντός, αλλά και εκτός της εβραϊκής κοινότητας σήμερα. Στον τέταρτο άξονα δόθηκε έμφαση στις πολιτιστικές επαφές και πάλι εντός της κοινότητας και εκτός αυτής. Ο πέμπτος άξονας τέλος της συνέντευξης περιστράφηκε γύρω από τα όνειρα του συνεντευξιζόμενου ως μέλους της ισραηλιτικής κοινότητας για το μέλλον του, τις προσδοκίες του και τους φόβους του για τη μελλοντική εξέλιξη των πραγμάτων για του Ισραηλίτες της πόλης. Στη βάση των απαντήσεων που δόθηκαν μπορούν να γίνουν μια σειρά διαπιστώσεις.

4.1. Δημογραφικός άξονας

Το υποκείμενο της έρευνας έχει ολοκληρώσει την ανώτατη εκπαίδευση, σπουδάζοντας στον τομέα των ανθρωπιστικών σπουδών. Ακολουθώς επεδίωξε την απόκτηση μεταπτυχιακού τίτλου. Εργάζεται σε πολιτιστική δομή της Ισραηλιτικής κοινότητας και παράλληλα ασκεί και ιδιωτικό επάγγελμα. Εντάσσεται έτσι ιστορικά σε μια σειρά Ισραηλιτών της Θεσσαλονίκης που διακρίθηκαν για το υψηλό επίπεδο σπουδών και σχετίστηκαν με τον χώρο των ανθρωπιστικών σπουδών και της εκπαίδευσης γενικότερα (Νεχαμά, 2000).

Η καταγωγή του υποκειμένου είναι μικτή, καθώς ένας εκ των γονιών του είναι εβραϊκής καταγωγής, ενώ ο άλλος ελληνικής. Το γεγονός αυτό δεν απαντάται συχνά, καθώς συνήθως τα μέλη της ισραηλιτικής κοινότητας προχωρούσαν σε γάμους εντός της κοινότητας, για να διατηρήσουν αναλλοίωτο τον κλειστό της χαρακτήρα. Παράλληλα, οι παππούδες του συνεντευξιαζόμενου ατόμου από την πλευρά του ισραηλιτικής καταγωγής γονιού του ανήκαν σε διαφορετική πολιτισμική εβραϊκή ομάδα. Πιο συγκεκριμένα, ο παππούς είχε καταγωγή από τους Σεφαραδίτες Εβραίους, που είχαν έρθει από την Ισπανία, και μιλούσε την διάλεκτο Λαντίνο, ενώ η γιαγιά προερχόταν από τους Ρωμανιώτες Εβραίους, που είχαν φτάσει ήδη κατά την ελληνιστική και ρωμαϊκή περίοδο στην Ελλάδα, και μιλούσε τη ρωμανιώτικη διάλεκτο. Έτσι στο σπιτικό του συνεντευξιαζόμενου ατόμου συνυπήρχαν η ρωμανιώτικη και η σεφαραδίτικη παράδοση, γεγονός ιστορικά γνωστό από την περίοδο της συγχώνευσης των Ρωμανιωτών με τους Σεφαρδίτες της Θεσσαλονίκης μετά τον 12^ο μ.Χ. αιώνα (Ναρ, 1997).

Η προσωπική ιστορία του υποκειμένου της έρευνας παρουσιάζει ιδιαιτερότητες σε σχέση με τον κανόνα και σχετίζεται με σημαία σταθμούς στην ισραηλιτική και την ελληνική ιστορία. Από τη μία πλευρά η γνωριμία των παππούδων του ήταν προϊόν της εκδίωξης των Σεφαρδιτών από την Ισπανία και της μετακίνησής τους στα εδάφη της τότε Οθωμανικής αυτοκρατορίας, ενώ από την άλλη πλευρά οι γνωριμία των γονιών του σχετίζεται με την ανταλλαγή πληθυσμών που ακολούθησε τη Μικρασιατική Καταστροφή και τον ερχομό των Ελλήνων Μικρασιατών προσφύγων στην πόλη της Θεσσαλονίκης (Νεχαμά, 2000). Έτσι το υποκείμενο της έρευνας, με διπλή καταγωγή (Ισραηλιτική και Ελληνική) και ελευθερία στην επιλογή θρησκευματος κινείται ανάμεσα σε δύο κόσμους με άνεση και τηρεί τα έθιμα και των

δύο κοινοτήτων. Υπό το πρίσμα αυτό αποτελεί μεν εξαίρεση του κανόνα, αλλά προσφέρει μια αντικειμενικότερη ματιά στα ζητήματα των δύο κοινοτήτων.

4.2. Ιστορικός άξονας

«Ήταν μια μεγάλη κοινότητα πριν τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, μια κοινότητα που έφερε τη Θεσσαλονίκη πολύ μπροστά, αν δούμε τα κτίρια που έχουν μείνει, τον τρόπο σκέψης, μια πόλη πιο μπροστά όπως π.χ. το Παρίσι, ειδικά στα χρόνια της Οθωμανικής αυτοκρατορίας». Τα ανωτέρω λόγια προβάλλουν δύο σημαντικά ζητήματα, αυτά της συμβολής των Εβραίων στην ανάπτυξη της Θεσσαλονίκης και τον καταλυτικό ρόλο του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου στην εξαφάνιση του ισραηλιτικού στοιχείου και της επιρροής του στην πόλη μετά τη ναζιστική κατοχή. Η εβραϊκή κοινότητα, όπως αποκαλύπτεται μέσα από τα λόγια του συνεντευξιαζόμενου ατόμου, έχει πλήρη συναίσθηση του σημαντικού ρόλου του ισραηλιτικού στοιχείου στην οικονομική, πολιτική και πολιτισμική ανάπτυξη της πόλης, ιδίως κατά την οθωμανική περίοδο. Η ισραηλιτική κοινότητα έχει να καυχείται για τη συνδρομή της στην ανάπτυξη της πόλης και της φήμης της, ενώ και μια σειρά κτιρίων στην πόλη της υπενθυμίζει την κεντρική της θέση στην ανάδειξη της Θεσσαλονίκης σε σημαντικό κέντρο της νότιας Ευρώπης. Σημείο τερματισμού αυτής της κατάστασης αναγνωρίζουν αναντίρρητα όλοι την κατοχή της πόλης από τους Γερμανούς και τη γενοκτονία στην οποία προχώρησαν οι Ναζιστές, όπως είδαμε ανωτέρω.

«Λόγω κοινωνικών συνθηκών που άλλαξαν κυρίως με την ανταλλαγή πληθυσμών, ήρθαν άλλα ήθη και έθιμα, άλλος τρόπος σκέψης και υπήρχαν προβλήματα και η πόλη άλλαξε ταυτότητα». Άλλο σημείο κλειδί στην ιστορική πορεία της πόλης που μνημονεύτηκε στη συνέντευξη ήταν η ανταλλαγή πληθυσμών και η συνακόλουθη αλλαγή του χαρακτήρα της πόλης με την αθρόα προσέλευση Μικρασιατών προσφύγων. Για την ισραηλιτική κοινότητα της πόλης η αλλαγή των κοινωνικών και οικονομικών δεδομένων με την ήττα της Ελλάδας στον Μικρασιατικό πόλεμο και την ενσωμάτωση των προσφύγων στην πόλη αποτελεί σημείο σταθμό της ιστορικής μνήμης. Τα νέα δεδομένα, η απώλεια των εμπορικών προνομίων, η συσσώρευση εξαθλιωμένου κόσμου και ο έντονος ανταγωνισμός των νεοφερμένων με τα μέλη της κοινότητας για την εύρεση εργασίας και την επιβίωση σήμανε μια νέα περίοδο εσωστρέφειας, ένα πισωγύρισμα και μια πορεία απομόνωσης, που οδήγησε στην

απώλεια του στοιχείου της πολυπολιτισμικότητας για την άλλοτε κοσμοπολίτικη Θεσσαλονίκη.

«Ο παππούς μου φοβόταν να μιλήσει, μήπως γίνει ξανά κάτι τέτοιο», «τη γλώσσα που μιλούσαν, τα ισπανοεβραϊκά, δεν τα μιλούσαν στα παιδιά. Γιατί έτσι προδόθηκαν οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης», «η βοήθεια που θα μπορούσε να υπάρξει προς τον συνάνθρωπο δεν υπήρχε», «δεν ήταν εύκολο να κρύψεις τους Εβραίους μέσα στην πόλη», «ήταν πολύ μικρό το ποσοστό ανθρώπων που βοήθησε». Η συλλογική μνήμη της ισραηλιτικής κοινότητας της Θεσσαλονίκης είναι γεμάτη με μελανές αναμνήσεις από την περίοδο της γερμανικής κατοχής και του Ολοκαυτώματος (Mazower, 2006). Από τη μια φανερώνεται ο έντονος φόβος που είχε κυριεύσει τις παλαιότερες γενιές, που είχαν στη μνήμη τους το Ολοκαύτωμα, ο οποίος επηρεάζει τη σκέψη τους ακόμα και σήμερα, μολονότι είναι διαπιστωμένη η αλλαγή των συνθηκών με την είσοδο της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Παράλληλα, στα λόγια αυτά τονίζεται καθαρά η αποξένωση της ισραηλιτικής κοινότητας από το ελληνικό στοιχείο της πόλης την περίοδο εκείνη και η μεταξύ τους έλλειψη συνεκτικών δεσμών που, σε συνδυασμό με τον φόβο των κατακτητών Γερμανών, εμπόδισε τη σε μεγαλύτερο βαθμό παροχή ασφάλειας και προστασίας των Εβραίων από τους ντόπιους (Εσδράς, 2006) και οδήγησε, όπως είδαμε και σε προηγούμενα κεφάλαια, στον σχεδόν ολοκληρωτικό αφανισμό του ισραηλιτικού στοιχείου από την πόλη της Θεσσαλονίκης.

4.3. Κοινωνικός άξονας – σχέσεις εντός και εκτός ισραηλιτικής κοινότητας

Τα μέλη της ισραηλιτικής κοινότητας στη Θεσσαλονίκη διακρίνονται για τις φιλικές μεταξύ τους σχέσεις. Βασικός άξονας λειτουργίας της κοινότητας είναι η συνεργασία «συνεργαζόμαστε αρκετά» στα πλαίσια αλληλοβοήθειας μεταξύ των μελών της κοινότητας, ως συνέχειας του υψηλού βαθμού συνοχής της ισραηλιτικής κοινότητας διαχρονικά. Παράλληλα, η κοινότητα είναι διαρθρωμένη με τρόπο ξεκάθαρο, με τα μέλη του συμβουλίου και της διοίκησης, αλλά και όλων των υπηρεσιών της κοινότητας να έχουν ξεκάθαρες και καθορισμένες αρμοδιότητες. Επιπλέον, η αίσθηση της κοινότητας για τα νεότερα μέλη ενισχύεται με την κοινή φοίτηση στο σχολείο της ισραηλιτικής κοινότητας – στο οποίο όμως δεν είχε φοιτήσει το υποκείμενο της συνέντευξης.

«Γενικά τώρα ξεκινάει μια κοινότητα νέων Ισραηλιτών, MENA λέγεται, ξεκινάει από την Αθήνα και συνεχίζει έως τη Θεσσαλονίκη, με την οργάνωση εκδρομών και περισσότερων πραγμάτων». Με την αναφορά αυτή στη Μικρή Εβραϊκή Νεολαία Αθηνών (MENA), προβάλλεται μια από τις νεότερες προσπάθειες της κοινότητας να εμπνεύσει στους νέους την επιθυμία διατήρησης της επαφής τους με τον Εβραϊσμό και μεταξύ τους. Αυτό επιδιώκεται να επιτευχθεί μέσα από τη διοργάνωση εκδηλώσεων που σχετίζονται με τις ανάγκες, τα προβλήματα και τις επιθυμίες των νέων (ψυχαγωγικού και εκπαιδευτικού ενδιαφέροντος κυρίως) και εμπνέονται από διάφορες πτυχές του Εβραϊσμού σε πολιτιστικό, κοινωνικό και θρησκευτικό επίπεδο (Ισραηλιτική Κοινότητα Αθηνών). Αποτελεί η κίνηση αυτή έναν νεωτερισμό, σύμφυτο με τις ανάγκες των σύγχρονων νέων για τη διατήρηση των ισραηλιτικών παραδόσεων της κοινότητας μέσα σε ένα νέο πλαίσιο, που έχουν διαμορφώσει οι νέες παγκόσμιες εξελίξεις .

«Γενικά καλά τα πάμε, δυστυχώς όμως υπάρχουν ακόμα προκαταλήψεις και στερεότυπα», «υπάρχουν πράγματα που σε πειράζουν, αλλά οι περισσότεροι δεν ασχολούνται, γιατί ο κόσμος δεν τα καταλαβαίνει», «στην άγνοια του κόσμου». Οι σχέσεις των μελών της ισραηλιτικής κοινότητας με τους υπολοίπους κατοίκους της πόλης βρίσκονται γενικά σε αρκετά καλό επίπεδο τα τελευταία χρόνια. Οι επαφές είναι συχνότερες και σε μεγάλο βαθμό τα μέλη των κοινοτήτων της πόλης βρίσκονται σε μια κατάσταση αρμονίας μεταξύ τους. Η, ολιγομελής πιά μετά τον όλεθρο του Ολοκαυτώματος, ισραηλιτική κοινότητα έχει ενταχθεί σε μεγάλο βαθμό στο σύστημα ζωής της πόλης, αποτελεί κύτταρό της και συνολικά επιδρά στην κοινωνική και οικονομική λειτουργία της Θεσσαλονίκης, σε συνεργασία και σχέση με όλα τα μέλη της (Κούνιο – Αμαρίλιο και Ναρ, 2006).

Όμως, τα κατάλοιπα του παρελθόντος δεν έχουν ολοκληρωτικά σβηστεί και τα μέλη της ισραηλιτικής κοινότητας συναντούν συμπεριφορές ριζωμένες σε στερεότυπα άλλων εποχών, τα οποία τροφοδοτούνται κυρίως από άγνοια των γεγονότων του παρελθόντος. Μολονότι, όπως προειπώθηκε, οι σχέσεις των μελών της εβραϊκής κοινότητας με τους υπόλοιπους κατοίκους της πόλης είναι γενικά αρκετά καλές, τα μέλη της ορισμένες φορές αντιμετωπίζουν αρνητικές απέναντί τους συμπεριφορές από άτομα, τα οποία του φέρονται επιθετικά επηρεασμένοι από στερεοτυπικές αντιλήψεις δίχως βάση και αγκιστρωμένες σε εικόνες στρεβλές του παρελθόντος. Οι συμπεριφορές αυτές προκαλούν την ενόχληση και τη στενοχώρια

των μελών της κοινότητας, αλλά γίνονται κατανοητές στη βάση της άγνοιας των πραγματικών γεγονότων από τα άτομα που επιδεικνύουν την αντίστοιχη συμπεριφορά (Pietron, 2004). Η ύπαρξη στερεοτύπων κατά της ισραηλιτικής κοινότητας αποτελεί μια πραγματικότητα, όπως και το γεγονός ότι στη σημερινή εποχή τα στερεότυπα αυτά αξιοποιούνται από ανθρώπους με προφανή άγνοια των πραγματικών στοιχείων και επηρεάζουν άτομα με προφανή άγνοια της ιστορίας. Γεννούν κατ' αυτόν τον τρόπο στα μέλη της ισραηλιτικής κοινότητας αισθήματα στενοχώριας και λύπης, αλλά εξηγούνται εύκολα στην βάση της έλλειψης ιστορικής γνώσης και της άγνοιας της πραγματικότητας.

«δυστυχώς το κράτος δε βοηθάει σε αυτό, στο να καλυτερεύσουν οι σχέσεις με τους γείτονες», «δεν προσπαθεί να εξαλείψει αυτό», «η ιστορία που μαθαίνουμε δεν βοηθά να φτιάξει τις μεταξύ μας σχέσεις και όταν αργότερα μαθαίνουμε στο πανεπιστήμιο τι δεν ισχύει, δυστυχώς πολλοί έχουν ήδη διαμορφώσει μια άποψη». Στα πλαίσια της συνέντευξης αναδείχθηκε και ένας ευρύτερος προβληματισμός γύρω από τις ανεπαρκείς προσπάθειες του ελληνικού κράτους να θεραπεύσει την όλη κατάσταση με τα στερεότυπα, μέσα από την εκπαίδευση και την ενημέρωση των πολιτών γύρω από τα πραγματικά γεγονότα. Δεδομένου ότι τα στερεότυπα, όπως αναδείχθηκε προηγουμένως, βασίζονται στην άγνοια της πραγματικότητας, είναι λογικό η ισραηλιτική κοινότητα να επιθυμεί από τους επίσημους κρατικούς φορείς να εξαλείψουν την άγνοια και να συμβάλλουν στην καταπολέμηση των στερεοτύπων και των συμπεριφορών που αυτά προκαλούν. Κατά συνέπεια, το παράπονο για την αδυναμία του κράτους να μεριμνήσει για τη σωστή ενημέρωση των πολιτών και την εισαγωγή των πραγματικών γεγονότων στην εκπαίδευση είναι βάσιμο, καθώς οι σωστές ενέργειες από την πλευρά του κράτους θα επέτρεπαν την εξάλειψη των στερεοτυπικών αντιλήψεων και θα οδηγούσαν στη βελτίωση των σχέσεων των γειτόνων μέσα στην πόλη και την μεγαλύτερη ανάπτυξη της ίδια της πόλης σε ένα περιβάλλον φιλικότερο και απαλλαγμένο από καχυποψία.

4.4. Πολιτιστικός άξονας

«πηγαίνω σε όλες τις εκδηλώσεις, δεν έχω κάποιο πρόβλημα», «είμαι στο θέατρο της κοινότητας, βοηθάω στον ήχο», «τα εισιτήρια είναι πάντα δωρεάν, πηγαίνεις τρόφιμα, ρούχα κ.τ.λ., που τα δίνουμε σε άστεγους ή πρόσφυγες». Τα μέλη της ισραηλιτικής κοινότητας παρακολουθούν χωρίς περιορισμούς στον ελεύθερο χρόνο

τους πολιτιστικές εκδηλώσεις οποιουδήποτε είδους, χωρίς κάποιος να τους αποκλείει από οτιδήποτε. Τόσο οι εκδηλώσεις που διοργανώνει η κοινότητα, όσο και οποιαδήποτε πολιτιστική εκδήλωση μέσα στην πόλη είναι ανοικτές για τα μέλη της κοινότητας και δεν παρουσιάζονται οποιουδήποτε είδους περιορισμοί στις πολιτιστικές επαφές των μελών της κοινότητας με τους υπόλοιπους πολίτες της Θεσσαλονίκης. Επιπλέον, οι εκδηλώσεις της εβραϊκής κοινότητας είναι προϊόν της συνεργασίας μεταξύ των μελών της, βασίζονται στις φιλικές τους σχέσεις και στη συνδρομή του καθενός. Παράλληλα, οι εκδηλώσεις αυτές παρουσιάζουν μη κερδοσκοπικό χαρακτήρα, καθώς αντί του αντιτίμου του εισιτηρίου κάθε θεατής ή επισκέπτης καλείται να φέρει ρούχα, τρόφιμα ή ό,τι άλλο επιθυμεί. Τα προϊόντα αυτά αξιοποιούνται έπειτα στα πλαίσια της φιλανθρωπικής δράσης της κοινότητας, καθώς προσφέρονται σε αστέγους, άπορους ή πρόσφυγες, για να τους ανακουφίσουν από τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν. Έτσι η πολιτιστική δράση της κοινότητας έχει παράλληλα και έντονο κοινωνικό χαρακτήρα.

«με τη Μακάμπι δεν ασχοληθήκαμε γιατί δεν είχε κάποιο άθλημα που μας ενδιέφερε, πλέον έχει μείνει μόνο το μπάσκετ», «εγώ και η αδερφή μου αθλούμασταν, σε επίπεδο πρωταθλητισμού», «μπαίνει και βλέπει κανείς ελεύθερα», «οι παίκτες δεν πληρώνονται», «είναι μη κερδοσκοπική ομάδα». Σε αθλητικό επίπεδο η ισραηλιτική κοινότητα έχει να προσφέρει λιγότερες επιλογές σε σχέση με το παρελθόν, σε σχέση με τα αθλήματα που παρείχε. Στο παρελθόν το σωματείο της κοινότητας, η Μακάμπι, φημιζόταν για την πληθώρα αθλημάτων, την οποία παρείχε στα μέλη της και αποτελούσε πόλο έλξης των νέων Ισραηλιτών. Η κατάσταση έχει διαφοροποιηθεί σήμερα σε πολύ μεγάλο βαθμό και έτσι τα μέλη της κοινότητας για τα περισσότερα αθλήματα επιλέγουν άλλα σωματεία, ελληνικά, εντάσσονται μέσα στο πλαίσιο της πόλης και έρχονται σε επαφή με τους συμπολίτες τους της Θεσσαλονίκης. Το τμήμα μπάσκετ του συλλόγου που έχει απομείνει, λειτουργεί έχοντας μη κερδοσκοπικό χαρακτήρα, έχοντας παραμείνει οργανισμός που συνενώνει την ισραηλιτική κοινότητα και μη λειτουργώντας ως επαγγελματικό σωματείο, σε συμφωνία με όλες τις υπόλοιπες πολιτιστικές ομάδες που η κοινότητα διατηρεί στους κόλπους της.

4.5. Ελπίδες και φόβοι για το μέλλον

«οι προσδοκίες που έχω για το μέλλον είναι η διατήρηση των εθίμων που διατηρούμε τώρα». Τα μέλη της εβραϊκής κοινότητας παρουσιάζουν μια ιδιαίτερη επιθυμία να διατηρήσουν τα ήθη και τα έθιμά που τους προσφέρουν τον ιδιαίτερο χαρακτήρα τους. Η ιδιαιτερότητα των ισραηλιτικών κοινοτήτων αποτελούσε εξαρχής και συνεχίζει να αποτελεί τον βασικό πυλώνα εξασφάλισης της ομοιογένειας της κοινότητας. Έτσι, και παρόλες τις κατά τόπους διαφοροποιήσεις, οι ελπίδες όλων των μελών της κοινότητας στρέφονται προς τη διατήρηση του πολιτιστικού και κοινωνικού χαρακτήρα της κοινότητας, η οποία διασφαλίζεται μέσα από τη συνέχεια της τήρησης των ηθών και των εθίμων της κάθε κοινότητας. Αυτό ισχύει ακόμα περισσότερο για μέλη των κοινοτήτων, όπως του υποκειμένου της συνέντευξης, του οποίου το οικογενειακό περιβάλλον παρουσιάζει ορισμένες διαφοροποιήσεις από τη συνήθη σύσταση των οικογενειών που απαρτίζουν την ισραηλιτική κοινότητα.

Δεύτερη προσδοκία για το μέλλον προτάσσεται η απάλειψη των στερεοτύπων. Όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, τα στερεότυπα οδηγούν σε αρνητικές συμπεριφορές απέναντι στα μέλη της ισραηλιτικής κοινότητας και τραυματίζουν τη σχέση της με τον υπόλοιπο πληθυσμό της πόλης. Συνεπώς, ελπίδα και προσδοκία της κοινότητας για το μέλλον αποτελεί η με κάποιο τρόπο εξάλειψη των στερεοτύπων και η έμφαση στην προσωπικότητα και στον χαρακτήρα του καθενός, κριτηρίων που σε συνδυασμό με τη συζήτηση θα οδηγήσουν σε ομαλές και φιλικές σχέσεις μεταξύ όλων στα πλαίσια της Θεσσαλονίκης του μέλλοντος.

Αντίθετα, η μεγαλύτερη φοβία για το μέλλον για τα μέλη της ισραηλιτικής κοινότητας είναι η επανεμφάνιση του ρατσισμού, του φανατισμού και των ακραίων αντιλήψεων. Μέσα από τη συνέντευξη αναδύεται ο έντονος προβληματισμός και η ανησυχία για την παρουσία αντιλήψεων και πρακτικών φανατισμού, οι οποίες θυμίζουν καταστάσεις παλαιότερων εποχών (Taguieff, 2005). Δεδομένης της πικρής ιστορικής εμπειρίας των εβραϊκών κοινοτήτων με ακραίες ενέργειες φανατισμού που οδηγούσαν σε διώξεις των κοινοτήτων και ανθρώπινες απώλειες – με αποκορύφωμα το Ολοκαύτωμα – είναι λογική και αναμενόμενη η ιδιαίτερη ανησυχία της απέναντι στην έξαρση τέτοιων καταστάσεων, ειδικά τη στιγμή που το επίσημο κράτος δεν έχει κατορθώσει, μέσω της παιδείας και της ενημέρωσης των πολιτών, να εκριζώσει τέτοιες αντιλήψεις. Παράλληλα, τον φόβο επιτείνει και η έλλειψη αντίδρασης του

πληθυσμού στην διόγκωση του φαινομένου, γεγονός που ενισχύει τους φόβους των μελών της ισραηλιτικής κοινότητας για επανάληψη γεγονότων που έχουν χαραχτεί στη μνήμη τους και στοιχειώσει γενικά τη σύγχρονη εποχή.

Συμπερασματικά η συνέντευξη

Όπως είδαμε και παραπάνω, δόθηκε ένα ερωτηματολόγιο σ' ένα μέλος της ισραηλιτικής κοινότητας και στη συνέχεια μπορέσαμε να πραγματοποιήσουμε τη συνέντευξη. Αρχικά, το πρόσωπο που συμμετείχε στη συνέντευξη διανύει τη τρίτη δεκαετία της ζωής του και πρόκειται για ένα πρόσωπο με υψηλό επίπεδο μόρφωσης. Έτσι, η συνέντευξη μπόρεσε να κυλήσει ομαλά σε ένα φιλικό κλίμα, χωρίς έντονους συναισθηματισμούς από μέρους της.

Μέσα από τη συνέντευξη, μου άφησε την εντύπωση πως η πικρία για τη μη αποδοχή της ισραηλιτικής κοινότητας από την ελληνική, δεν αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα για τη καθημερινότητα της. Συγκεκριμένα, η προσωπική μου άποψη, μέσα από τις πληροφορίες που πήρα, είναι ότι τα μέλη της εβραϊκής κοινότητας έχουν απαλλαχθεί από τα στερεότυπα που υπήρχαν τα παλαιότερα χρόνια που αφορούσαν τη καταγωγή τους. Επίσης αναφέρθηκε ότι έχουν ξεκινήσει να συναναστρέφονται και με άτομα εκτός της κοινότητας, χωρίς να υπάρχει κανένα απολύτως πρόβλημα. Παρόλα αυτά όμως, όπως κάθε άλλος άνθρωπος διατηρούν, εξελίσσονται και πορεύονται με τις παραδόσεις και τις συνήθειες τους. Τους διακατέχει η επιθυμία να μεταφέρουν το στοιχείο αυτό και στις νεότερες γενιές, διατηρώντας με αυτό τον τρόπο την εβραϊκή κοινότητα ισχυρή. Το σημαντικότερο, όμως αποτύπωμα που απέκτησα μέσα από τη συνέντευξη είναι η επιθυμία των μελών της ισραηλιτικής κοινότητας, να μπορέσουμε να απαλλαγούμε όλοι στο σύνολο από τα στερεότυπα και τον ρατσισμό που υπάρχει ακόμα και στη σημερινή εποχή, ώστε επιτέλους να εστιάσουμε στη προσωπικότητα του κάθε ανθρώπου ξεχωριστά.

Να επισημάνω ότι συμφωνώ απόλυτα με τις απόψεις του συνεντευξιαζόμενου προσώπου. Ο κάθε λαός δηλαδή να διατηρεί τα ήθη, τα έθιμα και γενικότερα τις παραδόσεις του σταθερές όμως να μην απομακρύνεται με αυτόν τον τρόπο από άλλους λαούς με διαφορετικές αντιλήψεις. Να μπορεί σύμφωνα με όλα αυτά να υπάρχει ένα υγιές περιβάλλον για τη συνύπαρξη όλων μας.

Κλείνοντας να ευχαριστήσω πολύ το συνεντευξιαζόμενο πρόσωπο, το οποίο δέχτηκε να μου δώσει αυτές τις πληροφορίες για να μπορέσω να ολοκληρώσω αυτή τη συνέντευξη. Τέλος, να ευχηθώ η κοινωνία μας με τα χρόνια να μπορέσει να αποδεχτεί και να προστατεύσει τη κάθε μορφή ανθρώπινης διαφορετικότητας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

5.1. Το μέλλον των ισραηλιτικών κοινοτήτων

Στο τελευταίο μέρος της συνέντευξης θίχτηκε το ζήτημα του μέλλοντος των ισραηλιτικών κοινοτήτων στη Θεσσαλονίκη, την Ελλάδα και την Ευρώπη, ενός μέλλοντος που κινείται ανάμεσα στις προσδοκίες για καλύτερη ενσωμάτωση στον

νέο κόσμο και ανησυχία για την επανεμφάνιση πρακτικών που οδήγησαν παλαιότερα στον αποδεκατισμό των Εβραίων της Ευρώπης και σε ανείπωτες τραγωδίες. Αυτή η πραγματικότητα σηματοδοτεί την πορεία που αναμένεται να ακολουθήσουν οι κοινότητες των Ισραηλιτών στον ευρωπαϊκό και ελληνικό χώρο. Μία πορεία που παρουσιάζει από τη μια πλευρά ιδιαίτερα θετικές προοπτικές, δεδομένης της ευρωπαϊκής ενοποίησης και των δυνατοτήτων που υπάρχουν για τους πολίτες της να κινούνται και να δρουν ελεύθερα εντός της Ευρωζώνης. Από την άλλη πλευρά όμως, η οικονομική κρίση της τελευταίας δεκαετίας και οι πολιτικές εξελίξεις σε παγκόσμιο επίπεδο, έχουν γεννήσει έντονα αισθήματα αβεβαιότητας και έχουν επιτρέψει την εμφάνιση πολιτικών και πεποιθήσεων σε πολλές χώρες της Ευρώπης, όπως και στην Ελλάδα, που μπορεί να αποδειχτούν επικίνδυνες για τις ισραηλιτικές κοινότητες. Ειδικά πάντως για την Ελλάδα, η προσέγγιση Ελλάδας-Ισραήλ κατά τα τελευταία έτη είναι ιδιαίτερα επωφελής για τους Εβραίους της χώρας. Αυτά τα στοιχεία θα επιχειρηθεί να αναλυθούν στη συνέχεια του κεφαλαίου αυτού.

5.2. Θετικές προοπτικές για τις ισραηλιτικές κοινότητες της Ελλάδας

Είναι γεγονός ότι το περιβάλλον για τη μελλοντική ανάπτυξη των ισραηλιτικών κοινοτήτων στον ευρωπαϊκό χώρο γενικότερα και πιο ειδικά στον ελληνικό χώρο είναι πρόσφορο για μια σειρά λόγους. Αρχικά, ο τρόπος λειτουργίας και οι κεντρικές αρχές της Ευρωπαϊκής Ένωσης διασφαλίζουν τις ατομικές ελευθερίες και επιτρέπουν την ελεύθερη διακίνηση ατόμων και εμπορευμάτων. Έτσι, οι ισραηλιτικές κοινότητες της Ευρώπης, απαλλαγμένες από τον φόβο των διώξεων και της κάθε φύσεως διάκρισης σε βάρος τους, μπορούν να ασχοληθούν με κάθε τομέα της κοινωνικής και οικονομικής ζωής των περιοχών στις οποίες βρίσκονται. Δεδομένης μάλιστα της ευρύτατης διασποράς των κοινοτήτων αυτών και του ισχυρού δικτύου αλληλοβοηθείας μεταξύ τους, είναι λογικό τα μέλη των εβραϊκών κοινοτήτων να έχουν πολλές δυνατότητες εξέλιξης στον εμπορικό και οικονομικό τομέα. Τις δυνατότητες αυτές επαυξάνει η λειτουργία του παγκόσμιου εμπορίου και οι ελευθερίες που προσφέρονται σε αυτό στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Τη θετική αυτή μελλοντική προοπτική για τις ισραηλιτικές κοινότητες πανευρωπαϊκά έρχεται να ενισχύσει στον ελληνικό χώρο η νέα κατάσταση που έχει δημιουργηθεί στις ελληνοϊσραηλινές σχέσεις (Εντελστάιν, 2016). Αποτελεί κοινή γνώση ότι τα τελευταία χρόνια η εύρεση κοιτασμάτων φυσικού αερίου στην περιοχή

μεταξύ Κύπρου και Ισραήλ και η συμφωνία για την οριοθέτηση ζωνών (Παπαδόπουλος, 2018) έχουν οδηγήσει στην προσέγγιση Κύπρου – Ισραήλ – Ελλάδας – Αιγύπτου σε έναν κοινό συνασπισμό με αμοιβαία συμφέροντα. Το γεγονός αυτό έχει σημάνει αυτόματα την αναβάθμιση του ρόλου των ισραηλιτικών κοινοτήτων στην Ελλάδα, καθώς αυτές αποτελούν τον κρίκο που συνδέει το Ισραήλ με την Ελλάδα. Έτσι, οι νέες διμερείς συμφωνίες που έχουν υπογραφεί και καθορίζουν τις νέες εμπορικές και διπλωματικές σχέσεις μεταξύ των δύο κρατών δημιουργούν χώρο για την άνθιση του διμερούς εμπορίου και επιτρέπουν την αναβάθμιση του οικονομικού ρόλου των ισραηλιτικών κοινοτήτων που έχουν απομείνει στη χώρα. Η προσέγγιση κατ' αυτόν τον τρόπο Ελλάδας και Ισραήλ αποτελεί εγγύηση για την ισχυροποίηση της θέσης και του ρόλου των εβραϊκών κοινοτήτων στην Ελλάδα.

Ειδικά δε για την πόλη της Θεσσαλονίκης τα νέα δεδομένα φαίνεται ότι προσφέρουν το καλύτερο θεμέλιο για την εύρυθμη λειτουργία της ισραηλιτικής κοινότητας. Οι προσπάθειες για προσέγγιση Ελλάδας και Ισραήλ και η αναγνώριση του ιστορικού ρόλου της ισραηλιτικής κοινότητας για την πόλη της Θεσσαλονίκης αποτελούν εγγυήσεις για τη δημιουργία ενός θετικότερου κλίματος ανάμεσα στην κοινότητα και τους κατοίκους της πόλης. Η ίδρυση του μουσείου του ολοκαυτώματος και του μνημείου του ολοκαυτώματος στην πόλη επιτρέπει την καλύτερη ενημέρωση όλων των πολιτών για την ιστορία, τα δεινά, τον ρόλο και τις προοπτικές της ισραηλιτικής κοινότητας Θεσσαλονίκης. Παράλληλα, η ανάδειξη της πόλης ξανά σε εμπορικό κέντρο των Βαλκανίων και η ανάκτηση του κοσμοπολίτικου χαρακτήρα της στα πλαίσια ενός νέου πολυπολιτισμικού περιβάλλοντος δημιουργεί νέους ορίζοντες για τα μέλη της ισραηλιτικής κοινότητας, ιδίως σε τομείς που διαχρονικά έχουν αποδείξει τις δυνατότητές τους να παρουσιάσουν ιδιαίτερες επιτυχίες.

5.3. Εμπόδια και προκλήσεις για το μέλλον

Στον αντίποδα των ευοίωνων αυτών συνθηκών, που προσφέρουν θετικές προοπτικές για τις ισραηλιτικές κοινότητες ανά την Ευρώπη και την Ελλάδα βρίσκονται εξελίξεις και γεγονότα που εύλογα προκαλούν ανησυχία και προβληματισμό για το μέλλον. Πρώτο και κύριο ζήτημα είναι η επανεμφάνιση του φαινομένου του αντισημιτισμού εντός του ευρωπαϊκού χώρου. Κατά την τελευταία δεκαετία περίπου (Κουλούρα, 2019) στις χώρες ιδίως της κεντρικής Ευρώπης

παρατηρείται με ιδιαίτερη ένταση η ανάδυση μιας ξενοφοβικής και ιδίως αντισημιτικής συμπεριφοράς από μεγάλη μερίδα πολιτών. Σε χώρες όπως η Ουγγαρία, η Αυστρία, η Γερμανία και άλλου ακραίες συμπεριφορές έχουν αρχίσει να γίνονται αντιληπτές με μεγάλη συχνότητα, ενώ τα κόμματα που πρεσβεύουν ακραίες αντιλήψεις έχουν αποκτήσει τεράστια δυναμική και έχουν κατορθώσει σε ορισμένες περιπτώσεις να αναλάβουν την εξουσία, βασιζόμενες σε ρητορική μίσους απέναντι στους πρόσφυγες, τους μετανάστες και σε μειοψηφούσες κοινότητες, όπως η εβραϊκή. Αυτή η πολιτική μίσους και διαχωρισμού έχει θορυβήσει ιδιαίτερα τα ανώτερα κλιμάκια της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε τέτοιο μάλιστα βαθμό, ώστε εντός των βασικών αρχών της Ένωσης να έχει υπάρξει πρόνοια για την προστασία των ισραηλιτικών κοινοτήτων (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2018) και κυρώσεις κατά των αντισημιτικών συμπεριφορών. Καθώς όμως οι γραπτοί νόμοι, όσο ισχυροί και αν φαίνονται, εξαρτώνται από την αποδοχή τους από τους πολίτες, η ευρεία εφαρμογή τους δεν είναι δεδομένη και προκαλείται εύλογα έντονη ανησυχία στις κοινότητες των Ισραηλιτών για την εξέλιξη του φαινομένου κατά τα επόμενα χρόνια.

Ανησυχία παράλληλα με τα προηγούμενα προκαλεί και η διαταραχή της παγκόσμιας πολιτικής ισορροπίας και η πιθανότητα επανάληψης της οικονομικής κρίσης των προηγούμενων ετών. Είναι προφανές ότι η ανάπτυξη, η εξέλιξη και η ομαλή συνύπαρξη των ισραηλιτικών κοινοτήτων με τους ντόπιους πληθυσμούς προϋποθέτει ένα σταθερό και ασφαλές οικονομικό και πολιτικό κλίμα, ούτως ώστε οι κοινότητες να έρχονται σε επαφή μεταξύ τους και να συνεργάζονται ανεμπόδιστα, προωθώντας το κοινό καλό. Συνεπώς, η οικονομική κρίση που προηγήθηκε, υπονόμωσε το κλίμα ασφάλειας όλων των πολιτών και τους ώθησε να κλειστούν στον εαυτό τους, αντιμετωπίζοντας με φόβο το μέλλον. Εντάθηκαν έτσι τα αισθήματα αβεβαιότητας και καχυποψίας προς τους υπολοίπους συμπολίτες, ενώ και η οικονομική ανασφάλεια επηρέασε τις δοσοληψίες των ανθρώπων, εμποδίζοντας την επαφή και συνεργασία τους. Αυτές οι πρακτικές είναι ιδιαίτερα καταστροφικές για την προσπάθεια ενσωμάτωσης των ισραηλιτικών κοινοτήτων στον κοινωνικό ιστό των πόλεων. Παράλληλα, ο ανταγωνισμός των ισχυρών κρατών για την αύξηση της ισχύος του καθενός, διαταράσσει την ευαίσθητη παγκόσμια ισορροπία και εμποδίζει την ομαλοποίηση της οικονομικής, πολιτικής και κοινωνικής ζωής σε παγκόσμιο επίπεδο, δημιουργώντας περισσότερες ανησυχίες για το μέλλον (Κουλουμπής, 2016).

Ειδικά δε για την Ελλάδα, πέρα από τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης, αρνητικό γεγονός για την πορεία ανάπτυξης των ισραηλιτικών κοινοτήτων είναι η επίμονη προσκόλληση σε στερεότυπες αντιλήψεις παλαιότερων εποχών (Κολοβού, 2017). Όντας η ευρωπαϊκή χώρα που επλήγη περισσότερο από τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης, με την ύφεση να διαρκεί ήδη για μια δεκαετία, η Ελλάδα αναδιπλώθηκε σε πολλούς τομείς στον εαυτό της και στη χώρα επικράτησε σε μεγάλο βαθμό η εσωστρέφεια. Πολλοί, νέοι ιδίως, άνθρωποι μετανάστευσαν στο εξωτερικό προς αναζήτηση καλύτερης τύχης, ενώ στο εσωτερικό επικράτησε η ανασφάλεια (όχι μόνο οικονομική), η καχυποψία και η απαισιοδοξία. Μέσα σε αυτό το κλίμα ξαναεμφανίστηκαν και απέκτησαν αρκετούς υποστηρικτές, κυρίως στη βάση των απελπισμένων και φοβισμένων πολιτών, ακραίες πρακτικές και αντιλήψεις μερί φυλετικής καθαρότητας. Αναπτύχθηκαν έτσι ξανά απόψεις και στερεότυπα παλαιότερων εποχών, κυρίως βέβαια σε θεωρητικό επίπεδο, που επέρριπταν την ευθύνη για την όλη κατάσταση σε φορείς ξένους, κατά τη γνώμη των ακραίων ομάδων, όπως οι ισραηλιτικές κοινότητες της χώρας. Το γεγονός αυτό, η πεισματική επιβίωση των στερεοτύπων, αν και είναι κυρίως προϊόν άγνοιας, φανατισμού και άγχους επιβίωσης, είναι πολύ ανησυχητικό, καθώς αποδεικνύει ότι ακόμα η παιδεία του λαού και η ενημέρωση των πολιτών – ευθύνες της κεντρικής εξουσίας – δεν έχουν κατορθώσει να εκριζώσουν τις εσφαλμένες απόψεις μεγάλης μερίδας των πολιτών της χώρας. Η αντιμετώπιση του φαινομένου αυτού αποτελεί μεγάλη πρόκληση για το μέλλον, μιας και η εξάλειψή του θα αφαιρέσει από τις ισραηλιτικές κοινότητες μια πηγή έντονου σκεπτικισμού και ανησυχίας.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Στόχος της παρούσας εργασίας ήταν να περιγράψει γενικά το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον των ισραηλιτικών κοινοτήτων στον ευρωπαϊκό χώρο γενικότερα και ιδίως στην Ελλάδα και στην πόλη της Θεσσαλονίκης. Αρχικά επιχειρήθηκε να καθοριστούν οι βασικοί όροι, που θα επέτρεπαν την πλήρη κατανόηση των γεγονότων που σχετίζονται με την εβραϊκή διασπορά, ούτως ώστε η πορεία παρακολούθησης των γεγονότων να γίνει με μεγαλύτερη ευχέρεια. Η ιστορική

ανασκόπηση που ακολούθησε εστίασε στα ιστορικά γεγονότα, στον κοινωνικό και οικονομικό ρόλο των ισραηλιτικών κοινοτήτων και σε γεγονότα-κλειδιά της ύπαρξης και της εξέλιξής τους. Προτιμήθηκε, στα πλαίσια της προσπάθειας για δημιουργία ενός ξεκάθਾਰου συστήματος παρακολούθησης, να γίνει χωριστή εστίαση στον ευρωπαϊκό, στον ελληνικό χώρο και στην πόλη της Θεσσαλονίκης, με παράθεση των εκάστοτε γεγονότων στην χρονολογική τους σειρά έως το σήμερα και στην περιγραφή της υπάρχουσας κατάστασης.

Την εργασία συμπλήρωσαν μια συνέντευξη ενός μέλους της ισραηλιτικής κοινότητας της Θεσσαλονίκης και μια προσπάθεια αποτύπωσης των μελλοντικών προοπτικών των ισραηλιτικών κοινοτήτων τόσο στον ευρωπαϊκό όσο και στον ελληνικό χώρο. Μέσα από τη συνέντευξη αποτυπώθηκε η οπτική της ισραηλιτικής κοινότητας τόσο για τα γεγονότα του παρελθόντος, τα οποία αποτέλεσαν σταθμό στην ζωή της κοινότητας στην πόλη της Θεσσαλονίκης, όσο και για τις σύγχρονες καταστάσεις ζωής, οι οποίες συνθέτουν το κοινωνικό και πολιτικοοικονομικό πλαίσιο μέσα στο οποίο διαβιούν, συνυπάρχουν και εξελίσσονται μαζί με τους υπόλοιπους κατοίκους της πόλης. Παράλληλα, στη συνέντευξη αποτυπώθηκαν τόσο οι προσδοκίες, όσο και οι φόβοι των μελών της κοινότητας σε σχέση με το μέλλον τους. Ακριβώς αυτές οι προσδοκίες και οι φόβοι, αποτελούν τη βάση για την ανάλυση των πολιτικοκοινωνικών εξελίξεων σε παγκόσμιο επίπεδο, οι συνέπειες των οποίων αποτελούν την πηγή θετικών προσδοκιών, αλλά και έντονης ανησυχίας για τις ισραηλιτικές κοινότητες σε όλο τον κόσμο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Abadi, Jacob (2004). *Israel's Quest for Recognition and Acceptance in Asia: Garrison State Diplomacy*, Routledge.

Αβδελά, Έφη. Βαρών - Βασάρ, Οντέτ, επιμ. (1995). «Οι Εβραίοι στον ελληνικό χώρο: Ζητήματα ιστορίας στη μακρά διάρκεια». Στο Πρακτικά του Α' Συμπόσιου Ιστορίας της Εταιρείας Μελέτης Εβραϊκού Ελληνισμού. Θεσσαλονίκη, 23-24 Νοεμβρίου 1991. Αθήνα: Γαβριηλίδης.

Assis, Yom Tov, (1988). *The Jews of Spain: From Settlement to Expulsion*. Jerusalem: Hebrew University of Jerusalem.

Aviv, Caryn S., Schneer, David (2005). *New Jews: The End of the Jewish Diaspora*. New York: New York University Press.

Βακαλόπουλος, Απόστολος Ε (1997). *Ιστορία της Θεσσαλονίκης 316 π.Χ. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.*

Ben-Sasson, H.H. (1976). *A History of the Jewish People*. Harvard University Press.

Ben-Sasson, Hayim (1985). *A History of the Jewish People*. Harvard University Press.

Ben-Sasson, Haim Hillel, et al (2007). "Germany." *Encyclopaedia Judaica*. 2nd ed. Vol. 7. Detroit: Macmillan Reference, pp. 518–46.

Bowman, Steven (2012). *Η αντίσταση των Εβραίων στην κατοχική Ελλάδα (Μετάφραση: Ισαάκ Μπενμαγιόρ)*. Αθήνα: Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος.

Brenner, M.; Shelley, F. (2003). *Zionism: A Brief History*. Princeton: Markus Wiener Publishers.

Γερολυμάτου, Μαρία (2008). *Αγορές, έμποροι και εμπόριο στο Βυζάντιο (9ος-12ος αι.)*. Αθήνα: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών/Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών.

Coogan, Michael D., (ed.) (1998). *The Oxford History of the Biblical World*. Oxford University Press.

Davies, William D.; Frankenstein, Louis (1984). *The Cambridge History of Judaism*. Cambridge University Press.

Dever, William (2001). *What Did the Biblical Writers Know, and When Did They Know It?* Eerdmans. pp. 98–99.

Dubin, Lois C. (2005). *Modern Judaism: An Oxford Guide*. Oxford: Oxford University Press, pp.30, 31, 33, 37.

Dwork, Deborah; van Pelt, Robert Jan (2003). *Holocaust: A History*. New York: W. W. Norton.

Elukin, Jonathan (2007). *Living Together Living Apart: Rethinking Jewish-Christian Relations in the Middle Ages*. Princeton: Princeton University Press.

Εντελστάιν, Γ. – Γ. (2016). «Προέχει η σχέση μας με Ελλάδα και Κύπρο». Στο: *Καθημερινή*, 17/7/2016.

Εσδράς, Μ. (επιμ) (2006). *Ολοκαύτωμα, Άγνωστες πτυχές*. Λάρισα: Ισραηλιτική κοινότητα Λάρισας.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2018). «*Η Επιτροπή παρουσιάζει την απάντησή της στον αντισημιτισμό, καθώς και έρευνα που δείχνει ότι ο αντισημιτισμός είναι σε άνοδο στην ΕΕ*». Βρυξέλλες: Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Ζαφείρης, Χ. (1994). *Εν Θεσσαλονίκη 1900-1960*. Αθήνα: Εξάντας.

Ζαφείρης, Χ. (2016). *Η Θεσσαλονίκη των Εβραίων*. Αθήνα: Επίκεντρο.

Fleming, K. E. (2009). *Ιστορία των Ελλήνων Εβραίων (μετάφραση Νίκος Γάσπαρης)*. Αθήνα: Οδυσσέας.

Gil, Moshe (1997). *A History of Palestine, 634–1099*. Cambridge University Press.

Gilbert, Martin (2010). *In Ishmael's house: A History of Jews in Muslim Lands*. New Haven: Yale University Press.

Gkoumas, P. (2016). *Bibliography on the Romaniote Jewry*.

Golden, Jonathan Michael (2004). *Ancient Canaan and Israel: An Introduction*. Oxford University Press.

Jagersma, H. (1994). *A history of Israel to Bar Kochba*. London: SCM Press.

Ισραηλιτική Κοινότητα Αθηνών. «MENA». Στο: <https://athjcom.gr/roioi-eimaste-mena/>

Israel Ministry of Foreign Affairs (2016), *Arabic in Israel: an official language and a cultural bridge*» 18 December 2016

Kellerman, Aharon (1993), *Society and Settlement: Jewish Land of Israel in the Twentieth Century*. State University of New York Press.

Killebrew, Ann E. (2005). *Biblical Peoples and Ethnicity: An Archaeological Study of Egyptians, Canaanites, and Early Israel, 1300–1100 B.C.E.* Society of Biblical Literature.

Κολλάρος, Βασίλης (2015). *Η μειονοτική πολιτική του Ελευθερίου Βενιζέλου (Διδακτορική διατριβή)*. Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Διεθνών, Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών.

Κολοβού, Α. (2014). «Πρώτη στον αντισημιτισμό η Ελλάδα». Στο: lifo.gr, 15/05/2014.

Κουλούρα, Ν. (2019). «Η άνοδος του αντισημιτισμού «ξυπνά» εφιάλτες στην Ευρώπη». Στο: *Πρώτο Θέμα*, 15/02/2019.

Κουλουμπής, Θ. (2016). «Προς ένα παγκόσμιο σύστημα (αν)ισορροπίας δυνάμεων». Στο: *Καθημερινή*, 24/01/2016

Κούνιο-Αμαρίλιο, Ε. – Ναρ. Ν. (1998). *Προφορικές μαρτυρίες Εβραίων της Θεσσαλονίκης για το Ολοκαύτωμα*, (επιμ. Αμπατζοπούλου Φ.). Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.

Krämer, Gudrun (2011). *A History of Palestine: From the Ottoman Conquest to the Founding of the State of Israel*. Princeton University Press.

Κωνσταντακοπούλου, Α. (2002). «Λαοί, Φυλαί, Γλώσσαι: Διακρίσεις στα Βαλκάνια τον ύστερο Μεσαίωνα, Ανοχή και Καταστολή στους μέσους χρόνους». Στο: *Διεθνή Συμπόσια 10, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών*. Αθήνα.

Λαμπροπούλου, Άννα. Τσιγκάκης, Κώστας, επιμ. (2008). *Η εβραϊκή παρουσία στον ελλαδικό χώρο (4ος - 19ος αι.)*: Αθήνα: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (Ε.Ι.Ε.) / Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών.

Levy, A. (1992). *The Sephardim in the Ottoman Empire*. Princeton: Princeton University Press.

Lipschitz, Oded, and Oeming, Manfred (eds), (2006). Judah and the Judeans in the Persian period. Eisenbrauns.

Malamat, Abraham (1976). A History of the Jewish People. Cambridge: Harvard University Press.

Μαυρογορδάτος, Γιώργος Θ. (2003): «Οι εθνικές μειονότητες». Στο: Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα: 1922-1940, ο Μεσοπόλεμος (τ. Β2). Αθήνα: Βιβλιόραμα.

Mazower, M. (2004). Μετά τον πόλεμο: Η ανασυγκρότηση της οικογένειας, του έθνους και του κράτους στην Ελλάδα 1943-1960. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Mazower, M. (2006). Θεσσαλονίκη, πόλη των φαντασμάτων. Χριστιανοί, Μουσουλμάνοι και Εβραίοι 1430–1950. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Mazower, M. (2007). Θεσσαλονίκη η πόλη των φαντασμάτων. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Mazower, M. (2013). Σκοτεινή ήπειρος: ο ευρωπαϊκός 20ός αιώνας. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Μελέτση, Κυριακή (2009). Η παρουσία των Εβραίων στις ελληνικές πόλεις της Β΄ περιόδου του Αποστόλου Παύλου. Αθήνα: Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος.

Miller, James Maxwell; Hayes, John Haralson (1986). A History of Ancient Israel and Judah. Westminster John Knox Press

Μόλχο, Ρένα (1994). Η εβραϊκή παρουσία στη Θεσσαλονίκη. Στο: Παρατηρητής (25–26).

Μόλχο, Ρένα (2001). Οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης 1856-1919: Μια ιδιαίτερη κοινότητα. Αθήνα: Θεμέλιο.

Μουρατίδης, Φοίβος, (1999). «Η Ισραηλιτική κοινότητα Θεσσαλονίκης. Ιστορική-πολιτική διάσταση». Συγγραφική άσκηση στο μάθημα εξωτερική πολιτική-διεθνείς σχέσεις. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελευθέρων Φιλοσοφικών Κοινωνικών Σπουδών.

Ναρ, Α. (1985). Οι συναγωγές της Θεσσαλονίκης-Τα τραγούδια μας. Θεσσαλονίκη: Ισραηλιτική Κοινότητα Θεσσαλονίκης-ΙΚΘ.

Ναρ, Α., (1997). Κείμενη επί ακτής Θαλάσσης. Θεσσαλονίκη: University Studio Press/Εκφραση.

Nar, A. (1997). «Κοινοτική οργάνωση και δραστηριότητα της εβραϊκής κοινότητας Θεσσαλονίκης», στο: Χασιώτης Ι.Κ. (επιμ) *Τοις αγαθοίς βασιλεύουσα*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.

Νεχαμά Γ. (2000). *Ιστορία των Ισραηλιτών της Σαλονίκης: Βιβλίο Πρώτο, Δεύτερο και Τρίτο* (μτφρ. Τομέας Μετάφρασης του Τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας του Α.Π.Θ.). Θεσσαλονίκη: Ισραηλιτική Κοινότητα Θεσσαλονίκης-ΙΚΘ/University Studio Press.

Oberman, H. A. (1984). *The Roots of Anti-Semitism in the Age of Renaissance and Reformation*. Philadelphia: Fortress Press.

Παπαδόπουλος, Π. (2018). «Τριμερείς σε Α. Μεσόγειο & ΝΑ Ευρώπη-Τα διπλωματικά ανοίγματα της Ελλάδας». Στο: Ε.Ρ.Τ. ειδήσεις, 20/1/2018.

Rupecki, Sandra R.(ed.). *Focus on Genetic Screening Research*, p. 58

Pierron, B. (2004). *Εβραίοι και Χριστιανοί στη νεότερη Ελλάδα* (μτφ. Σαρατσιώτης, Γ.). Αθήνα: Πόλις.

Ριζάλ, Π. (1997). *Θεσσαλονίκη η περιπόθητη πόλη* (μετάφραση Τομανάς Β.). Θεσσαλονίκη: Νησίδες.

Ριτζαλέος, Βασίλης (2011). *Η ελληνική ορθόδοξη Εκκλησία της Θεσσαλονίκης και το Ολοκαύτωμα*. Στο: Γιώργος Αντωνίου, Στράτος Δορδανάς, Νίκος Ζαΐκος, Νίκος Μαρατζίδης (επιμ), *Το Ολοκαύτωμα στα Βαλκάνια*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

Rutgers, Leonard. "The Jews in Late Ancient Rome: Evidence of Cultural Interaction in the Roman Diaspora". Retrieved 27 July 2019.

Σατζετάκης, Ζ. (2010). *Θεσσαλονίκη Σταυροδρόμι πολιτισμών* (Διπλωματική εργασία). Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ.

Σβορώνος, Νίκος (1996). *Το εμπόριο της Θεσσαλονίκης τον 18ο αιώνα*. Αθήνα: Θεμέλιο.

Schafer, Peter (1997). *Judeophobia: Attitudes toward the Jews in the Ancient World*. Cambridge: Harvard University Press.

Σιμπή, Μπαρούχ (1971). *Οι Εβραίοι: ματιά στη μακράν ιστορία τους ως την εμφάνιση του Ισλάμ*. Αθήνα: Δωδώνη.

Taguieff, P. (2005). *Η νέα εβραιοφοβία* (μτφ. Πανταζόπουλος, Α.). Αθήνα: Πόλις.

Τερζής, Σωτήριος (2016). Ο Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Γεννάδιος Αλεξιάδης και οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης, 1912-1951. Σπουδή στις προϋποθέσεις συνύπαρξης Χριστιανών και Εβραίων στη Θεσσαλονίκη, κατά τον 20ο αιώνα Metropolitan of Thessaloniki Gennadios Alexiadis and the Jews of Thessaloniki, 1912-1951. Study on the conditions of coexistence between Christians and Jews in Thessaloniki, during the 20th century. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Τζιουμάκης, Γιώργος (2009). Ο εβραϊκός πληθυσμός της Θεσσαλονίκης και η εκπαίδευσή του, πριν και μετά την ενσωμάτωση της πόλης στο ελληνικό κράτος (Διπλωματική εργασία). Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης - Παιδαγωγική Σχολή.

Tubb, Jonathan N. (1998). Canaanites. Oklahoma: University of Oklahoma Press.

Φρεζής, Ραφαήλ (2007). Ψηφίδες ιστορίας του Ελληνικού Εβραϊσμού. Βόλος: Τυποτεχνική.

Χασιώτης Ι.Κ. (επιμ) (1997). Θεσσαλονίκη ιστορία και πολιτισμός: Τοπογραφία και τέχνη, εκπαίδευση και πνευματική ζωή. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.

Χεκίμογλου, Ε. (2005). Θεσσαλονίκη: Τουρκοκρατία και Μεσοπόλεμος. Θεσσαλονίκη: University Stydio Press.

Zolitor, Jeff, (1997). The Jews of Sepharad Philadelphia: Congress of Secular Jewish Organizations (CSJO)

«Dictionary of Standard Modern Greek. Εβραίος / Εβραία». Institute for Modern Greek Studies of the Aristotile University of Thessaloniki. 1998.

«Dictionary of Standard Modern Greek. Ισραηλίτης / Ισραηλίτισσα». Institute for Modern Greek Studies of the Aristotile University of Thessaloniki. 1998.

«Dictionary of Standard Modern Greek. Ιουδαίος / Ιουδαία». Institute for Modern Greek Studies of the Aristotile University of Thessaloniki. 1998.

"Diaspora/Judaism". Encyclopedia Britannica.

"Mizrahi Jews". Encyclopedia Britannica.

"Arab-Israeli wars". Encyclopedia Britannica.

"Israel". Encyclopedia Britannica.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Παρακάτω παραθέτετε αυτολεξεί η συνέντευξη, που μου δόθηκε από ανώνυμο μέλος της Ισραηλιτικής κοινότητας της Θεσσαλονίκης.

Άξονας πρώτος: Δημογραφικά στοιχεία συνεντευξιζόμενου

Ερωτήσεις:

1. Θα θέλατε να μας πείτε ορισμένα πράγματα για τον εαυτό σας; (γέννηση, σπουδές, επάγγελμα, περιοχή κατοικίας).
2. Τι γνωρίζετε για την οικογενειακή σας ιστορία; (καταγωγή οικογένειας, οικογενειακή ιστορία).

ΕΡΩΤΗΣΗ 1: Γεννήθηκα στη Θεσσαλονίκη, σπούδασα στον Βόλο αρχαιολόγος και τώρα είμαι τελειόφοιτη στο μεταπτυχιακό στη Διοίκηση πολιτισμικών μονάδων. Δουλεύω στο Εβραϊκό μουσείο, ως αρχαιολόγος ή ως ιστορικός αλλά παραδίδω και ιδιαίτερα ως φιλόλογος σε παιδιά. Μένω στο κέντρο.

ΕΡΩΤΗΣΗ 2: Η δική μου ιστορία είναι λίγο πολύπλοκη, διότι μπλέκονται 2 θρησκείες, 2 καταγωγές στην οικογένεια μου. Από τη μεριά του πατέρα μου, που είναι εβραϊκή οικογένεια η γιαγιά μου και ο παππούς μου εάν δεν ήταν ο Β' παγκόσμιος πόλεμος θα ήταν πολύ δύσκολο να παντρευτούν, διότι η γιαγιά μου ήταν ρωμανιότισσα και ο παππούς μου σερφαραδίτης, για την ακρίβεια η γιαγιά μου έμεινε στη Καρδίτσα οπότε ήταν δύσκολο η Ελληνίδα Εβραία (εννοώ από τον ελλαδικό χώρο), στην ουσία από την ρωμαϊκή εποχή. Ο παππούς μου ήρθε στα χρόνια της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, από την Ισπανία. Οι προηγούμενες γενιές δε μιλούσαν την ίδια γλώσσα οπότε υπήρχε πρόβλημα και πάνω κάτω δεν είχαν τα ίδια ήθη, έθιμα, συνήθειες. Οπότε λόγω του πολέμου έγιναν προξενιά και γνωριμίες. Από τη μεριά της μαμάς ήρθαν από Μικρά Ασία, πρόσφυγες χριστιανοί που έγιναν λόγω της ανταλλαγής των πληθυσμών, όπως αντίστοιχα άμα δε γινόταν η ανταλλαγή των πληθυσμών ούτε αυτοί θα γνωρίζονταν για να παντρευτούν. Σε προσωπικό επίπεδο, εγώ και η αδερφή μου δε διαλέξαμε κάποια θρησκεία. Στην εβραϊκή θρησκεία για να γίνεις πρέπει η μαμά σου να είναι στο θρήσκευμα, στη χριστιανική ο μπαμπάς σου ή και οι δύο. Οι γονείς μου παντρεύτηκαν με πολιτικό γάμο, δεν άλλαξε κανένας θρήσκευμα. Στην οικογένεια μου κάνουμε πάντα όλα τα έθιμα δηλαδή γιορτάζουμε όλες τις εβραϊκές και χριστιανικές γιορτές. Η εβραϊκή πρωτοχρονιά είναι Σεπτέμβριο ή Οκτώβριο, δεν είναι σταθερή. Πηγαίναμε στο σπίτι της γιαγιάς να γιορτάσουμε, ερχόταν όμως και το σόι της μαμάς μου, αντίστοιχα και στη χριστιανική πρωτοχρονιά. Στο Πάσχα που είναι περισσότερο τελετουργικό κομμάτι και για τις δύο θρησκείες (είναι με μία εβδομάδα διαφορά), το εβραϊκό Πάσχα είναι πρώτο. Πηγαίναμε στο σπίτι της γιαγιάς και ακολουθούσαμε όλα τα έθιμα, αντίστοιχα και στην άλλη γιαγιά.

Άξονας δεύτερος: Ιστορική γνώση

Ερωτήσεις:

1. Τι γνωρίζετε για την ιστορία της κοινότητας σας στην πόλη;
2. Από πού μάθατε για την ιστορία της κοινότητας της πόλης; (προσωπική θεώρηση της ιστορίας).

ΕΡΩΤΗΣΗ 1: Ήταν μια μεγάλη κοινότητα πριν το Β' παγκόσμιο πόλεμο, μια κοινότητα που έφερε τη Θεσσαλονίκη πολύ μπροστά αν δούμε τα κτήρια που είχαν μείνει, τον τρόπο σκέψης, γενικά είχαν έναν τρόπο σκέψης επειδή είχαν ταξιδέψει πολύ, να κάνουν τη Θεσσαλονίκη μια πόλη πιο μπροστά όπως πχ. (ένα σημερινό Παρίσι) δηλαδή μια μεγάλη πόλη, μια ισχυρή πόλη ειδικά στα χρόνια της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Λόγω κοινωνικών συνθηκών άλλαξαν κυρίως μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών, η πόλη άλλαξε ταυτότητα, μπήκε άλλο στοιχείο και δεν αναφέρομαι στο χριστιανικό στοιχείο, λέω για το στοιχείο που έρχεται από τη Μικρά Ασία. Διαφορετικά ήθη, έθιμα, άλλος πολιτισμός, τρόπος σκέψης. Η πόλη αλλάζει ταυτότητα λόγω της πυρκαγιάς, αλλάζει και γενικότερα εξελίσσεται, μπαίνουν άλλα στοιχεία μέσα όπως γίνεται πάντα όταν ενσωματώνεις διαφορετικό-νέο κόσμο, καθένας έχει το δικό του τρόπο σκέψης. Δυστυχώς όμως αυτό το στοιχείο χάθηκε γιατί ένα πολύ κρίσιμο στοιχείο στην ιστορία της Θεσσαλονίκης ήταν ότι λόγω της ανταλλαγής των πληθυσμών αυτοί οι άνθρωποι δε μπόρεσαν να γνωριστούν πολύ καλά. Έτσι όταν υπήρχε διαμάχη για να βρουν δουλειά μέσα στη πόλη δεν υπήρχε αυτή η βοήθεια που θα μπορούσε να υπάρξει προς τον συνάνθρωπο. Δεν ήταν εύκολο να κρύβεις τους εβραίους μέσα στη πόλη, δε βοηθούσαν στο να κρύψουν κάποιον μόνο ένα πολύ μικρό ποσοστό βοηθούσε. Ακριβώς γι' αυτό χάθηκε αυτό το στοιχείο, του πολιτισμού. Οι συνθήκες ήταν πολύ δύσκολες και ο καθένας κοιτούσε πως θα επιδώσει, δε τον ενδιέφερε τόσο πολύ οι μεταξύ τους σχέσεις.

ΕΡΩΤΗΣΗ 2: Την ιστορία την έμαθα μέσα από το εβραϊκό μουσείο, γενικά οι παππούδες δε μιλούσαν, ούτε ο μπαμπάς μου πολύ. Ο παππούς μου φοβόταν να μιλήσει μήπως ξανά γίνει κάτι τέτοιο και τη γλώσσα που μιλούσαν τα ισπανό-εβραϊκά δε τα μάθαιναν στα παιδιά γιατί έτσι προδόθηκαν οι εβραίοι της Θεσσαλονίκης και σκέφτηκαν ότι άμα δε τα μάθουν στα παιδιά δε θα χαρακτηριστούν, συνεπώς δε θα μπορέσουν να τους εντοπίσουν εύκολα. Επίσης ήθελαν να υπάρχει ένας κώδικας επικοινωνίας ανάμεσα στα ζευγάρια για να μη καταλαβαίνουν τα παιδιά. Κάποια στιγμή όταν καταλάβαιναν ότι η Ελλάδα γίνεται ένα κράτος και μπαίνει στην Ευρωπαϊκή ένωση, που έτσι είναι πιο δύσκολο να κυνηγήσεις μία θρησκεία ή μια φυλή, ο παππούς μου άρχισε να γράφει κάποια πράγματα πχ. Γιατί τον διέγραψαν από τη δουλειά του, τι συνθήκες επικρατούσαν τότε, για τη πυρκαγιά που το έζησε κτλ. Έτσι διάβασα και από εκεί κάποια πράγματα για την ιστορία, επίσης πολλά πράγματα τα έμαθα ψάχνοντας μόνη μου.

Άξονας τρίτος: Το σήμερα, κοινωνικές επαφές εντός και εκτός εβραϊκής κοινότητας

Ερωτήσεις:

1. Πως θα χαρακτηρίζατε τη σχέση σας με τα υπόλοιπα μέλη της εβραϊκής κοινότητας;
2. Πως βλέπετε τη σχέση σας με τον υπόλοιπο πληθυσμό της πόλης που δεν ανήκει στην εβραϊκή κοινότητα; Ποια στοιχεία στη σχέση αυτή βρίσκετε θετικά και τι υπάρχει, εάν υπάρχει, κάτι που προβληματίζει;

ΕΡΩΤΗΣΗ 1: Η σχέση μου με άλλα μέλη της κοινότητας είναι φιλική. Συνεργαζόμαστε αρκετά με τα μέλη της κοινότητας και του μουσείου. Όλοι βοηθάμε σε όλα τα θέματα, αλλά ο καθένας έχει τις αρμοδιότητες του. Γενικά, τώρα ξεκινάει μια << εβραϊκή κοινότητα νέων>> “ENE” λέγεται. Ξεκινάει από την Αθήνα και συνεχίζει έως τη Θεσσαλονίκη αλλά σε μικρό βαθμό. Κάνουν διάφορες εκδρομές και τώρα οργανώνουν περισσότερα πράγματα. Άλλα κυρίως θα κάνουμε πράγματα με τους φίλους μας. Εγώ συγκριμένα δε πήγα σε εβραϊκό σχολείο στο δημοτικό, επομένως δεν είχα συμμαθητές Εβραίους. Οι περισσότεροι από τη κοινότητα έχουν. Παρόλ’ αυτά όλοι κάνουμε παρέα με όλους.

ΕΡΩΤΗΣΗ 2: Γενικά καλά τα πάμε, δυστυχώς όμως υπάρχουν ακόμα προκαταλήψεις και στερεότυπα. Ακούς πράγματα στο δρόμο, τα οποία μπορεί να σε πειράξουν αλλά πλέον οι περισσότεροι δεν ασχολούνται, διότι ο κόσμος δε το καταλαβαίνει, κάνει σχόλια αλλά δε καταλαβαίνει ότι μπορεί να σε πειράξει, καθώς και τη βαρύτητα που μπορεί να έχουν. Πιστεύω όμως στην άγνοια των ανθρώπων, δε πιστεύω ότι τα λένε σκόπιμα και δε μπαίνω και στη διαδικασία να το εξηγήσω, πιστεύω όμως ότι αν γινόταν κάτι αντίστοιχο όπως παλιά δε θα με έκρυβαν οι φίλοι μου. Ελάχιστοι είναι αυτοί που θα το έκαναν και δε θα βοηθούσαν ακόμα και τώρα. Πιστεύω ότι αυτό το βάρος δεν έχει φύγει ακόμα και τώρα μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών, υπάρχει ακόμα κάτι που κρατάει τον κόσμο για να μη βοηθήσει πχ (όταν σε μία συζήτηση θα γυρίσει να πει κάποιος οι εβραίοι είναι κακοί αλλά όχι εσύ), χωρίς να έχει μπει στη διαδικασία να γνωρίσει άλλους εβραίους. Δεν είναι όλοι οι εβραίοι καλοί ή κακοί, όπως αντίστοιχα και α άτομα από άλλες θρησκείες ή κοινότητα ή χώρα. Δε μπορείς να τους τοποθετείς όλους στην ίδια θέση χωρίς να τους γνωρίζεις. Αυτό είναι που με προβληματίζει, ότι ο κόσμος ακόμα και τώρα δεν έχει μάθει να ξεχωρίζει και μπορεί να μην αλλάξει και ποτέ αυτό και πιστεύεις ότι όλοι οι εβραίοι ή χριστιανοί είναι κάπως συγκεκριμένα. Δυστυχώς και το κράτος δε βοηθάει στο να καλυτερεύσουν οι σχέσεις με τους γείτονες, δηλαδή δε προσπαθεί να το εξελίξει αυτό. Η ιστορία που μαθαίνουμε δε βοηθάει στο να φτιάξουμε τις σχέσεις μας, στο πανεπιστήμιο αργότερα μαθαίνεις ότι πολλά από αυτά δεν ισχύουν αλλά τότε έχεις διαμορφώσει ήδη μια άποψη η οποία δύσκολα μπορεί να αλλάξει. Δυστυχώς δε μπορείς να πείσεις κάποιον, είναι τόσο εδραιωμένο το στερεότυπο που δε μπορείς να τους αλλάξεις εύκολα άποψη, πρέπει να τους δείξεις πολύ με τα δικά σου μάτια όλο αυτό και να το καταλάβουν.

Άξονας τέταρτος: Πολιτιστικές επαφές

Ερωτήσεις:

1. Πηγαίνετε σε πολιτιστικές εκδηλώσεις στον ελεύθερο σας χρόνο; Εφόσον ναι, προτιμάτε εκδηλώσεις εντός της κοινότητας ή εκδηλώσεις που περιλαμβάνουν μέλη όλων των κοινοτήτων;
2. Είχατε ασχοληθεί με τον αθλητισμό; Αν ναι, είχατε γραφτεί σε κάποιον σύλλογο της κοινότητας, πχ(Μακάμπι Θεσσαλονίκης), ή είχατε προτιμήσει κάποιον άλλο σύλλογο;

ΕΡΩΤΗΣΗ 1: Πηγαίνω σε όλες τις εκδηλώσεις δεν έχω κάποιο πρόβλημα, σε πολιτιστικές εκδηλώσεις δε προτιμάω να πάω πχ(Χρυσής Αυγής). Πηγαίνω σε θέατρα, είμαι και στο θέατρο της κοινότητας και βοηθάω στους ήχους. Οι πρόβες γίνονται σε διάφορα μέρη και κλείνουν κανονικά και παραστάσεις όπως στο Βασιλικό, Αθήνα κτλ, γενικότερα όπου μας καλέσουν . Τα εισιτήρια είναι πάντα δωρεάν , δεν επιτρέπεται να πληρώσεις, πηγαίνεις τρόφιμα ή ρούχα κτλ, τα οποία στη συνέχεια τα δίνουμε ε άστεγους ή προσφυγές. Πηγαίνω σε εκδηλώσεις της κοινότητας όταν πρόκειται για τη παρουσίαση ενός βιβλίου που να με ενδιαφέρει.

ΕΡΩΤΗΣΗ 2: Γενικά εγώ κάνω μπαλέτο πολλά χρόνια, έκανα και ιππασία. Η αδερφή μου είναι πρωταθλήτρια ιππασίας, στην υπέρ-πήδηση εμποδίων. Με τη Μακαμπί δεν ασχοληθήκαμε γιατί δεν έχει κάποιο κομμάτι που να μας ενδιαφέρει. Υπήρξε μπάσκετ, μποξ, ποδόσφαιρο. Πλέον έχει μείνει μόνο το μπάσκετ. Πηγαίνω α παρακολουθώ αγώνες μπάσκετ της Μακαμπί, η κοινότητα δε χρηματοδοτεί κανένα παίκτη προσπαθεί να χρηματοδοτεί μόνο τον προπονητή και το βοηθό. Δεν είχαν γήπεδο και χρησιμοποιούσαν το γήπεδο του « Άρεως», του Γκάλη. Γενικά δεν έχουν κάποια έδρα, κάθονται σε ένα γήπεδο στη Σταυρούπολη. Αντίστοιχα και εδώ δεν έχει εισιτήρια μπαίνεις και βλέπεις ελεύθερα τον αγώνα. Είναι μικρής κατηγορίας η ομάδα. Φέτος είναι Α' τοπικό, οι παίκτες δε πληρώνονται είναι μη κερδοσκοπική ομάδα.

Άξονας πέμπτος: Το μέλλον της κοινότητας

Ερωτήσεις:

1. Τι προσδοκίες έχετε για το μέλλον της οικογένειάς σας και της κοινότητας στην πόλη; Ποίες είναι οι ελπίδες σας.
2. Υπάρχουν πράγματα που σας προβληματίζουν για το μέλλον; Αν ναι, ποια είναι αυτά και πως πιστεύετε ότι μπορούν να αντιμετωπιστούν.

ΕΡΩΤΗΣΗ 1: Οι προσδοκίες που έχω για το μέλλον της οικογένειάς μου είναι να κρατήσουμε όλες τις παραδόσεις-έθιμα που διατηρούμε ακόμα και τώρα, δε με νοιάζει για το θρήσκευμα, εγώ το βλέπω ότι μεγάλωσα με όλα αυτά τα εβραϊκά και χριστιανικά ήθη και θα ήθελα να διατηρηθούν με τη πάροδο του χρόνου στην οικογένειά μου. Διότι άμα ρωτήσεις έναν εβραίο στη Γερμανία μπορεί να μη κάνει ακριβώς τα ίδια ή στο Ισραήλ. Να τα κάνουν με διαφορετικό τρόπο απ' ό τι εμείς. Το Πάσχα όταν το κάναμε στο σπίτι είχε να διαβάσεις τη έξοδο από την Αίγυπτο που έφυγαν οι εβραίοι, οπότε πολλές φορές άμα πεινάς προσπερνάς κάποιες σελίδες, οι εβραίοι στη Γερμανία μπορεί να το διαβάζουν όλο. Επίσης στο εβραϊκό Πάσχα ένα πιάτο είναι ψάρι και ένα κρέας, αυτό είναι μόνο Θεσσαλονικιώτικο έθιμο και θα ήθελα να συνεχίσει να υπάρχει και στο μέλλον. Επίσης θα ήθελα να σταματήσουν οι προκαταλήψεις άμα παντρευτείς εβραίο ή χριστιανό, να μη σταθείς στη θρησκεία αλλά στη προσωπικότητα του ανθρώπου. Ανεξάρτητα άμα έχεις προβλήματα με την οικογένειά σου γι' αυτό, αρκεί να μπορείς να τα συζητήσεις. Να μην απορρίπτεις έναν άνθρωπο εξαιτίας του θρησκευάτος. Να σταθείς στον χαρακτήρα του και άμα ποτέ χρειαστεί τα βοήθεια σου, να του την δώσεις.

ΕΡΩΤΗΣΗ 2: Με προβληματίζει που ακόμα και στον 21^ο αιώνα έχουμε ακροδεξιές αντιλήψεις. Με προβληματίζει ο φασισμός του κόσμου για ένα θέμα ας αναφερθούμε συγκεκριμένα στο Μακεδονικό ζήτημα, που εμένα ως άνθρωπο της σημερινής εποχής δε θα έπρεπε να με προβληματίζει μόνο ένα όνομα. Άμα γνωρίζεις σωστά την ιστορία θα ήξερες ότι τη μια μέρα είσαι το ένα και την άλλη μέρα κάτι άλλο. Δεν ήταν κάτι τόσο σταθερό ειδικά όταν έχεις περάσει από αυτοκρατορίες, ξέρεις ότι τίποτα δε παραμένει σταθερό και δεν αναφέρομαι στη καταγωγή, αλλά ο κόσμος που είδα να φανατίζεται τόσο πολύ με τρόμαξε. Περίμενα να δω αυτή τη συμπεριφορά ως προς τα μέτρα που δόθηκαν, στο γεγονός ότι δε μας καλύπτει η κυβέρνηση, αυτή την υπερβολική αντίδραση για τον τρόπο ζωής που δεν είναι ευχαριστημένοι. Που μένουμε όλοι σιωπηλοί γι' αυτά τα θέματα, τα οποία ζούμε κάθε μέρα και στέκεσαι σε ένα όνομα, που ότι και να γίνει η κάθε χώρα έχει την ιστορία της και όλοι γνωρίζον γι' αυτήν. Τα περισσότερα άτομα της ηλικίας μου φεύγουν στο εξωτερικό διότι στην Ελλάδα δεν έχουν κανένα μέλλον, με όλα αυτά θα έπρεπε να ξεσηκωθεί ο κόσμος. Όταν δεν υπάρχουν όλα αυτά δεν επικεντρώνεσαι σε ένα όνομα. Άμα αυτή η κατάσταση γινόταν για όλους τους λόγους δε θα είχα κανένα πρόβλημα. Θα έπρεπε να μην υπάρχουν ακόμα ναζιστικά κόμματα, να διδάσκονται στα σχολεία γι' αυτές τις αντιλήψεις. Να απασχολεί τη παιδεία για το πώς θα διδάξουν την ιστορία στον νέο κόσμο. Αν δε διαβάσεις δεν έχεις το δικαίωμα να κάτσεις να διαμαρτυρηθείς. Η Ελλάδα, το κράτος της μπορεί να κρατάει εδώ τον κόσμο της, δίνοντας ευκαιρίες και έναν αξιοπρεπή τρόπο ζωής. Να μπορεί να σε στηρίζει.

Πνευματικά δικαιώματα

Copyright© Πιαστοπούλου Αλίκη, 2020

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα. Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευτεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Πανεπιστημίου Πατρών.

Πιαστοπούλου Αλίκη [2020]